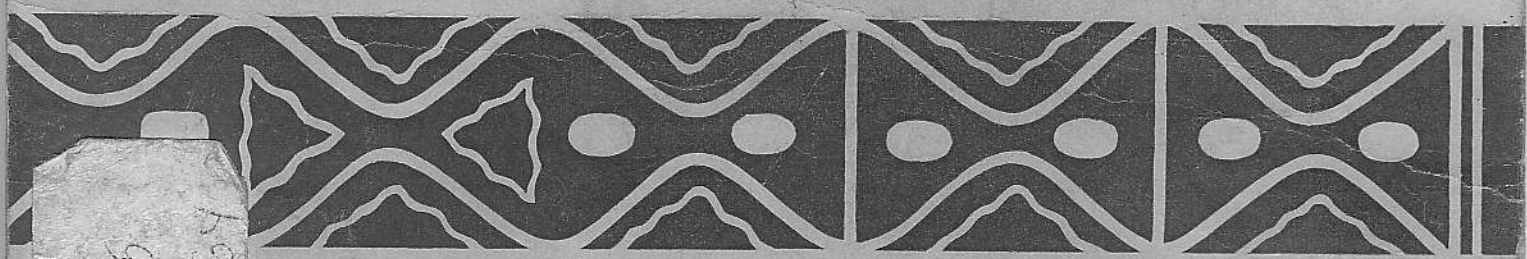
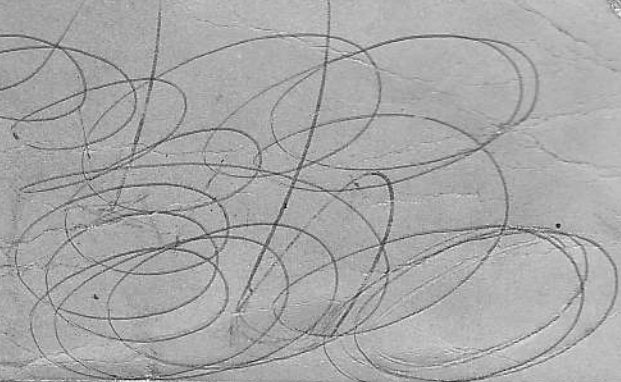

КАВАЛЫ
СВИРИ
ТОБОРИ

59688
285
88

Саб Арасанск

СЛАВ ДРАГАНСКИ
КАВАЛЪТ СВИРИ,
ГОВОРИ

Датник В-53(10) Образец 23

ДАТНИК

Образцы 23

1947 50. X 100 LUMIN 0.20 100

Слав Драгански

КАВАЛЪТ СВИРИ ГОВОРИ

МАЙСТОРИ ИЗПЪЛНИТЕЛИ
И РАЗПРОСТРАНИТЕЛИ
НА КАВАЛДЖИЙСКОТО ИЗКУСТВО

ПЛОВДИВ, 1985
ИЗДАТЕЛСТВО
„ХРИСТО Г. ДАНОВ“
Основано през 1855 година

ВЪВЕЖДАЩИ ДУМИ

Кога и къде най-напред се е появил кавалът, как се е утвърдил като български национален музикален инструмент — не ми е известно. Но в 1300-годишната история на България този народен инструмент винаги е имал свое достойно място.

Някои изследователи твърдят, че при разкопки на египетски пирамиди е намерен кавал, почти идентичен на българския. Виждаме го и на един древен барелеф, датиращ още от времето на първата египетска държава и запазен в Каирския музей под инв. № 28504.

За звукоизличането на кавала компетентно е писал в своята книга „Българска народна музика“ (том втори, 1975 г.) професор Стоян Джуджев. От неговата изследователска работа става ясно в кои страни кавалът понастоящем е разпространен и как се нарича. В Гърция той е дълъг, достига до един метър. Триставен е и се нарича „дзамара“. Има седем дупки (отвора) за свирене на лицевата страна и една на задната. В Молдавия се нарича „флуеруларе“ и също е триставен. Има шест дупки за свирене, от които пет на лицевата и една на задната страна. В Албания кавалът се нарича „фюел“. И той е триставен и със седем разпространени пръстови отвори за свирене. Тук е добил разпространение и един друг, особен вид кавал, пак триставен, но без никакви пръстови отвори. В Румъния тази разновидност се нарича „телинка“.

От същия труд става известно, че по сведения на румънския етнолог Тодор Бурда в някои области на Румъния имало обичай да се свири с кавал по време на погребение. Казва се още, че този обичай съществувал и в Албания.

Д-р Николай Кауфман по време на една командировка лично присъствувал на погребален обред в с. Алеково — Силистренски окръг, където два кавала изпълнявали стари траурни мелодии. Проф. Джуджев изказва предположение, че в по-далечно минало този обичай е бил разпространен и в други краища на нашата страна.

В Силистра на 20 март 1977 година аз лично наблюдавах погребално шествие, съпроводено с два кавала. Свириха кавалджите Иван Кирилов Иванов, родом от село Кайнарджа, сега живеещ в Силистра, и Димитър Иванов Димитров, родом от село Попкралево, също жител на Силистра. (По този въпрос виж и очерка за Йордан Ив. Господинов.)

Заслужилният артист кавалджия Никола Атанасов Ганчев сподели по въпроса за разпространението на кавала следното: „Когато Държавният ансамбъл за народни песни и танци с главен художествен ръководител Филип Кутев беше на турне в Сирия, там също ни беше показан кавал, но не триставен като българския, а едноцевен и без задна дупка за свирене.“ Кавалджите сирийци харесали българския кавал повече от техния поради това, че е триставен, по-удобен за носене и с една задна дупка в повечето, което обогатява тоновия му обем. По тяхна молба Никола Ганчев изпратил 18 кавала в Сирия.

Сега българският кавал се разпространява в Америка, където към нашите народни инструменти се проявява особен интерес. В Канада е създаден институт по българска народна музика. Една година там работи като преподавател Костадин Варимезов — известен

майстор изпълнител на гайда при Българското радио и телевизия.

За българския кавал, за неговото смайващо въздействие върху злите човешки помисли пише в „Записки по българските въстания“ Захари Стоянов:

„Овчарският кавал, който наричат „меден“, действително заслужава това име, но твърде рядко са ония овчари, които могат да свирят, както трябва. В старо време, когато не е имало митарствата на блажената Теодора и други заслепителни книжки, които са отелличали вниманието на младите към рая, а още повече, че в тия книжки се казва на едно място, че който надува кавал, на оня свят ще го надуват дяволите. Овчарското предание уверява, че гласът на кавала много пъти омайвал приближаващите разбойници, които наместо да нападат, спирали, за да слушат неговия меден глас...“

Цел на моята четиридесет и седем годишна доброволна издирвателска дейност е да разкажа, доколкото мога, за кавалджийското изкуство у нас — от миналия век до наши дни; за пътя към върховете и най-характерните изяви на прочути кавалджии изпълнители, творци и разпространители на това изкуство. Надявам се, че онова, което съм проучил, лично проверил и което описвам тук, ще представлява интерес за музиколози и изследователи, пък и за всеки българин, който обича своя род и родина и милее за ценностите, създадени от народа ни.

Извамам сърдечна благодарност за отзивчивостта на всички, които ми помогнаха по един или друг начин при съставянето на този сборник. Благодарност изказвам и на другарите Цветко Цветков (Орела) от Белослав, Варненско, Христо Иванов от Тръстиково, Варненско, на Цветко Иванов от Варна, Златан Тодоров от Силистра, на Стоян Копринджийски от Алфа-

тар, Силистренско, полковник Дженков от Окръжно
управление на МВР — Силистра, Пенчо Славчев от
Русе за оказаната ми помощ в издирването на някои
от кавалджите.

Особено съм задължен на Никола Ганчев за това,
че ме насочи в издирването на непознати за мен ка-
валджии. Благодаря и на Тодор Прашанов, който ми
даде куржик и увереност в необходимостта и полезност-
та на моята доброволна събирателска дейност.

Авторът

В НАРОДНАТА ПАМЕТ

МЕЖДУ ИСТИНАТА И ЛЕГЕНДАТА

Алтълъ Стоян войвода

Майстори на кавала в нашата тринадесетвековна история е имало много, но поне на мен не ми е известно в предосвободенската ни летопис да е писано за тях. В наше време се появиха няколко страници за Алтълъ Стоян войвода като кавалджия. Отговорникът на революционния музей в Сливен Ковачев казва: „Алтълъ Стоян войвода е роден около 1767 година в Котел. Данните за неговото хайдутство са много оскъдни, но те дават ясна представа за образа му като войвода и като прочут майстор на кавалджийското свирене. Създадени са в ония размирни времена голям брой песни за него.“ За изкуството на Алтълъ Стоян войвода писа с възхищение Иванка Икова — кореспондентка на в. „Отечествен фронт“, познаваща отлично миналото на Котелския край:

„Чуден кавалджия беше овчар Стоян. Нямаше друг в Котленско, равен на него. Засвири ли, всеки захласнат се заслушва. Свирият му поемаха Ветрила и Разбойна. Повтаряха я горските птици в усойте на Котелница и Алтълъ бунар.

Дочу кавала на Стоян и одринският бей. Той пъгъом минаваше през Котел. Заповяда на хората си да спрат и повикат кавалджията. Тъй и сториха.

Застана пред големеца напет хубавеляк. Опря очи на него без страх:

— Викал си ме, бей ефенди.

— Чух свирият ти, гяурино. Повиках те да ми поспириш. Ала искам песен, нечута досега.

Стоян нагласи кавала. Тропна с пръсти по него. Притвори очи и поде песен... Тя се извиси като снагата

на Вида-върхар, лесше се тежко-благо. В нея се долавяше бликането на извора, падащите води на Зло-стен, тътнежът на Нириц-пещера, песен на чекрък и тежки ватала... А някакво тихо ридане изтръгваха пръстите му, когато извика спомена за чуто и преживяно: за Стриковата челяд в Жеравна, загрита от кърджалии, за майчината ограбена младост по левент гурбетчия, запътил се при своите със златен кемер-печалба и тъй не смогнал да прегърне момчана рожба, чията ятаган пресякъл пътя му...

Обзет от непознат смут, слушаше баят. В сърцето му трепна нещо добро. Когато песента секна, все още запленил от омаята, свали феса си, обшит със златни пари, и го подаде на Стоян.

— Малка е тази награда за тебе, овчарю. Ти сам си алтънлът свирач. Вземи и поменувай...“ (в. „Отечествен фронт“, 11. VI. 1966 г. — „Алтънлът Стоян войвода“) Алтънлът Стоян според описанията на съвременниците му бил красив левент мъж, изключително смел, юначен и умен. Прочувствено пише за него и писателят Марко Недялков в разказа „Алтънлът Стоян войвода“ (в книгата „С гласа на Балкана“, НС ОФ, 1974 г.).

„Песните за този необикновен народен закрилник, станал още приживе легенда, са слабо ехо на славата, която му е създал народът. В една се описва юначеството му, а в друга как яде с дружината си тлъсто агне и пие червено вино. Никои не знае освен мъртвите хайдутини дали всичко е така — печени агнета и червени вина. Недействителна хайдушка романтика. Не че не е имало вина и агнета — имало е безспорно, но няма това е най-съществената отлика на техния хайдутлък? Това е само изкуствен, привлекателен декор на кървавия хоризонт на петвековното, на който Алтънлът Стоян възлиза с върви от алтъни, нанизани не на сурен калпак, а на фес. В действителност си е дързък, прям и изумително пъргав като сур елен. Казват, че имал очи на ястреб, с гълъбова оцветка. Кръстът му бил нанизан с тежки оръжия, както и фесът му с алтъни. Цветовете на очите му бързо се менели в зависимост от обстановката. Когато бил обкръжен от дружината си, той пускал мелодичния си глас и мермерното му лице светлело като слънце.“

— Кой от вас знае да пее най-харно, та да се изпробикне? Мене ако слушате, ще намразите песните, ви казвам — а никак не пеел лошо. — За нишанджия ме бива, но не и за певец. Пък ми се слушат песни, дявол да го вземе. Бог да прости майка ми, като пресукваше прежда, все пееше. Отръки и идеше да пее, женицата, гласът ѝ беше равен като фиданчицата и снага. Ала агалар я причакал на нивата и оттогава повехна, смъкна се тая корава котленка и се помина. А беше млада, да имаше — да нямаше трийсет години.

— А ти па колко си бил, войводо? — запита един от юнаците — Трайко, също котленец. — Зер помниш тая история, не си бил пеленак.

— Какъв ти пеленак, момчурляк бях на десет-едина-десет лазарника. Годиците ми не бяха много, но боя ми си го биваше. Цял прът човек бях. Баща ми забягна от къщи. Тя моята е една, ама да не ви натъжавам, че за песни отворихме думата. Я някой да запей де! Какво сте се свили като бълхи в гащи? Който пее, зло не мисли, като изключим агаларите.

След тези думи на никои не му се пеше, но на войводата не биваше да се скършва хагърът. Един от юнаците се провикна.

В монографията за Жеравна Данаил Константинов, който с голяма добросъвестност е събрал много спомени и материали за миналото на Котленския край, привежда разказите на двама от Алтънлът-Стояновите четници — Трайко и Пенко. Веднъж Алтънлът Стоян оставил дружината да яде и пие и сам отървал синджир робини, като им подарил и махмудните от феса си. Като се върнал на трапезата, рекъл:

— Ако сега ви засвири на кавал, ще ви се уследи ли виното?

Алтънлът Стоян и кавал — не можели и да помислят... А той бил възшебник на кавала. Поискал кавала на Трайко и си наплончил пръстите.

— Песента не ми спори, но свирната ми се лее като виното!

Момчетата се изсмели: защо се шегува войводата. Девет години са с него и не се е проявил като кавалджия, че сега ли? Не, знаели те, че след погребението на майката и бягството на бащата той си погребал и кавала. Ей тъй, счупил го на две и го хвърлил в гроба

на майка си, което означавало край на песента. Сега се навършвали девет години и тъй като нямало кой да ѝ направи помен, той наредил да се заколят агнета и да се закупи пиво от Стралджа. Но момчетата не знаели и се зачудили на внезапното му решение, защото трябвало да замръкнат много по-надалече от Стралджа село голямо. И отсядането на поляната, и предложението да им засвири било внезапно, като гръм от ясно небе. А очите му, както не се очаквало, надгрявали пролетното небе. Хайдут Трайко му подхвърлил кавала и му гледал сеира. Лицето на войводата станало божурено. Не че се срамувал, но се страхувал да не му изневерят пръстите. След малко се даврандисал и засвирил тъй гласовито и омайно една тъжна песен, че момчетата чак се просълзили. Свирият благнеела на устните, а сетне се превръщала в нестихващ вопъл. Звучите се боричкали като планински струи и образували нескончаем поток. Алтънлъ Стоян войвода ли свирел или някой чудотворец? Звучите не извирали от кавал, а от ковано злато. Значи Трайко досега си е играл с него. Той го е разцвирял, а войводата го разплакваше. Пръстите му, загубели от барут, като да се превръщали и те в звънци. Над поляната не ваяла мелодия, а звучен гергзовски дъжд. Никой не смеел да проговори. Те не можели да си представят войводата кавалджия, а той взел, че ги изумил. Не знаели, че оплаква майка си, че отсега на сетне няма да ѝ засвири.

Свършил песента и подхвърлил кавала на Трайко. Нищо не казал, а се извърнал и заплакал. Когато погледнал юнаците, видял, че и техните очи са мокри, а едно младо котленче скимучало. То единствено може би знаело историята на неговата деветгодишна жалба, която войводата упорито прикривал.

Започват да се създават песни и легенди за Алтънлъ Стояновите подвизи и народното му закрилничество. И сега котленци казват, че кавалът му бил голям като шишането му и „надуел ли го из котленските макази, слушали го в сливенските боазни“.

Тези данни за войводата съм почерпал от литературата, както и от съхранени предания в Котленския край, слушани и преразказани от Никола Ганчев. На преданията се опират и журналистите, и писателите,

които пишат, че Ангел войвода например бил виртуоз гайдар, а Алтънлъ Стоян пък — кавалджия.

Но има хора, които нямат никаква вяра в преданията. Когато през пролетта на 1981 година например посетих уредника на революционния музей в Котел, каза ми, че няма нищо вярно в писателските „уйдорми“ (нагласи), че „отникъде и никакъв исторически документ не се вижда Алтънлъ Стоян войвода да е бил кавалджия, а wie като Икова и Недялков го накаралте след толкова години в гроба да просвири“. „Ето — рече той, — на мен по предание ми е казано, че Алтънлъ Стоян бил рус, а художникът, който също по предание го е рисува, го е направил черноок. Дали това е истинският му лик, също не може да се приеме за истина, защото никъде няма неговата снимка. Ти пък го опиши, че е свирил не на един, а на два кавала едновременно...“

Запитах го дали знае, че Цанко Церковски и Добри Терпешев са били добри кавалджии. Отговори ми, че не знае. Но те наистина са били кавалджии. И ако проследим историческите документи за тях, убеден съм, никъде няма да е отразено, че са били кавалджии. За мен е загадка още и това: защо за други войводи не е писано, нито пък се носят предания, че са свирили на кавал, а се говори и пише само за Алтънлъ Стоян войвода?

Вярвам на историческите документи, но вярвам и на преданията. Защото в историческите документи не всичко може да бъде отразено. Музикалната дарба на една политическа личност може да се възприеме като нещо маловажно и несъществено при наличието на богата обществено-политическа дейност. Цанко Церковски и Добри Терпешев са били добри кавалджии. Това се знае само от хора, които са ги слушали и сетне са разказвали за техния майсторлък. А документи няма...

Тъй като всичко друго, писано в тази книга, се опира на действителни и проверени факти, за верността на Алтънлъ-Стояновото кавалджийство оставям на тебе, читателю, сам да се ориентираш и да стигнеш до свое мнение.

ДВАМАТА ЕНЮВЦИ

Еню Дарандиолу и Еню Стайков — Галлето

От много хора съм слушал, пък и от моя баща, за прочути някога двама Енювци, но никой не можеше да ми каже от кой край са те. Едва през 1952 година на гара Харманли един свещеник, слушайки ме да свира, дойде и ми каза: "Браво бе, момче, та ти я докарваш като дядови Енюви..." На мен това ми и трябваше. Веднага се заех да проуча кои са те, кои са техните още живи ученици, наследили стила им. След много търсене, може би след 15 години, открих учениците им от с. Тенево, Харманлийска околия — Георги Желев Юруков и Христо Ив. Дамаков. С бай Георги разговарях в Пловдив, а с бай Христо в Тенево, в дома му. Разговарях и с хората от селото. От тях научих, че дядо Еню Дарандиолу, наричан дядо Яни, бил от Дряново. След като сестра му се омъжила в село Тенево, той се преселил заедно с нея. Кога е роден, никой не знае, но е известно, че е починал през 1928 година на около 92—93 години.

Не можах да установя годината на раждането и на дядо Еню Стайков. Знае се, че е починал през 1937 година на около 85-годишна възраст. За съжаление не успях да открия снимки нито на единия, нито на другия.

По време на турското робство те били овчари. Свирели подир стадата си. Свирели толкова хубаво, че работещите ангария по нивите на бея кацнали и българите спирани да работят, за да слушат. Беят решил да се отърве от "тия гаури", като измислил следния начин:

По време на петровските пекове с една свита от зап-

тиста отишъл по обяд при тях под чардака и в присъствието на много жетвари и овчари се обърнал към Енювци: "Ако със свирнята си не изкарате овцете от сянката, ще ви бастисам, а ако ги изведете, халал ви вира, гаури, свирете, макар че ми бъркате кърската работа." Като чули това, всички останали като вцепени. Жетварите се пишманели сега, че слушали в захлас и не работели, та предизвикали гнева на бея. Още повече съжалявали, че няма повече да слушат чудните мелодии на двата медни кавала. Посъзвели се набързо и после много от тях — българи и турци — се сдумали: ако беят бастиса Енювци, те ще бастисат него. А големият Еню казал на малкия: "Хайде, вуйчовото, вземай кавала! Може това да е последното ни свирене." Бавно нагласили те кавалите си, а беят кряснал: "Свирете, керати!" Хората настърхнали. В маршита се разнесе тежка, тъжна овчарска мелодия — сякаш животът се сбогувал със землището на село Тенево...

Старият угеч (овенът) с прави рога, украсени със звънчета, като че ли разбрал какво очаква стопанин му, навдигнал се, отгърсил снага и изблеял тревожно. Той повел стадото. Двамата Енювци обиколили със свирня няколко пъти чардака, следвани от овцете, и пак със своите мелодии ги успокоили и върнали на сляка.

Беят и свитата му останали изумени. И рекъл беят на Енювци: "Халал ви вира, пастири, свирете колкото можете, колкото искате." Прибрал се той в селото още по-разгневен. А българи и турци хвърляли кой шапка, кой сърп и викали като след изобавление. Те се струпали около Енювци, радвали се, че ги виждат живи и здрави и че пак ще слушат техните кавали, омагьосващи хора и животни.

Този случай скоро се разчул из цяла Тракия — от Черно море до Бяло. Когато научил за това, капитан Петко войвода и неговите момчета дошли да видят и лично да поздравят майсторите на медния български кавал. Някои от чепиците, които също свирели, стателно почнали да учат мелодията на Енювци и най-вече свирнята, с която те извели овцете от сянката на юлските пекове. И я разнасяли сетне по всички кътове на родината, където са бродели.

След Освобождението двамата Енювци вече свободно

свирели по села и градове, по сборове и панаири. И в делнични дни непрекъснато ги търсели не само възрастни, но и на полето, при овцете. Стари и млади кавалджии от други краища на страната идвали да ги чуят, да научат по нещо и да отнесат нови мелодии по своите места. Двамата майстори не само раздавали с радост изкуството си, но и не пусkali никого да си отиде, докато не „изпила“ поне една свирня като тях. „Празен — викали — никого не сме изпратили.“

Славата на Енювци достигнала дори до ушите на цар Фердинанд. Извикал ги той в двореца, за да ги чуе. Върнали се с царска награда. Този случай за втори път прославя имената на Енювци. Заприичдали още повече кавалджии от Шуменско, Варненско, Бургаско. Между тях бил Георги Шопа от Ямболоко, който още в турско време се изселил принудително в с. Аврен, Варненско, както и по-младият, но известен в страната учител на добруджанските кавалджии Янко Котленчево.

А измежду местните ученици на Енювци като най-добри майстори се издвигат Георги Желев Юруков и Христо Иванов Дамаков, за които вече споменах. „Дядо Еню Дарадиолу — разказа ми бай Христо — беше вече стар, но дядо Еню Стайков, като свиреше нощем по къра, хората от село и тия, които бяха из полето, нито лягаха да спят, нито работеха, докато не спре. Ние като ергени невдигж сме се отказвали от седенки. Стояли сме скупчени и смълчани на мекдана да слушаме дядо Еню. С Георги Юруков тръгнахме и го намирахме по кавала на къра, при овцете. Ходехме да посвирим, да ни посочи къде бъркаме, да ни покаже някоя нова мелодия.“

Бай Христо си спомня, че когато са свирели „каба“ (ниския регистър), кавалите им приличали на разсърдени мечки, а било и чисто, и приятно за ухото, и много пробивно. Попитах го кой от дядовите Енюви ученици най-добре свирели и бай Христо отговори, че само Георги Юруков може да прави свирните като тях. Когато пък разговарях с бай Георги за дядови Енюви, запитах го защо след като само той е можел да свирел като тях, не е продължил и не се е отдал само на свирене. А той ми каза: „Абе не страната, света щях да обиколя с кавала, но дойде 1923 година, после годините

до 1944. Фашистите не ме оставяха на мира — от затвор в затвор, от концлагер в концлагер, а сетне околийски управител в Харманли, народен представител. Пък и годините се натрупаха много. Заех се на политика да уча хората, за кавала не остана време.“

От всички, с които съм разговарял за Енювци, сега е жив само Христо Дамаков. От него записах (макар че ми ги изсвири на уста) на магнетофонна лента някой от мелодиите на Енювци.

МАЙСТОРИ КАВАЛДЖИИ
ОТ СТАРОТО
ПОКОЛЕНИЕ

[illegible]

ОБЛОГ ЗА НЯКОЛКО СТАДА

Георги Шопа

За него се знае, че е родом от Ямболския край, но кога и къде не е установено. По сведения на Цвятко Радев Цветков от с. Аврен, Варненско (стар боец против фашизма и капитализма, сега живее в с. Белослав), дядо Георги е починал през 1927 година на около 83 години. Бил принуден от турците да напусне родния си край, та се заселил в село Аврен, Варненско. С идването си донесъл и хубавите тракийски народни песни от Ямболския край. Усвоил и местните варненски мелодии. Славата му на майстор кавалджия бързо се разнесла из Северозточна България. След Освобождението дядо Георги ходил да слуша прославиците се вече в страната Енювци от Загоре, за да донесе още нещо ново от Тракия във Варненско и Добруджа. Кой са били първите му учители по кавал и откъде са — това никога не знаел, но хората го имали за ненадминат майстор. Цвятко Радев и Слави Чачито (гайдар от с. Брестак) са ми разказвали една и съща случка.

Било някъде около 1915 година. На един Петровден точно по обяд имало тържество близо до чардака, където пладнували овцете на дядо Георги. Там в близост имало и други овце. Техните овчари дошли да отпразнуват Петровден. Сръбнали си хората, завели разгонор за майсторлъка на свиренето на тоя и оня кавалджия, на тоя и оня овчар.

Понеже за дядо Георги се носела слава, че с кавала си викал и командувал овцете, група овчари (в присъствието на кмета и други управници на селото) искали да се обзаложат с него: ако със свирене повика и докара овцете си при тях, те ще му харижат своите стада,

а ако не може да стори това, той да им хариже своето. Увещавал ги той да не се залавят на такъв голям облог, защото знаел себе си, но те вземали всичко за самоирония се обадил: „Абе като не е съгласен за сюррията, му дадат по 10 овце, ако спечели, а той да им даде 10 агнета, ако изгуби. Мерак им било да ядат печено агне от неговите. Дядо Георги вече не можел да изтрае. За да ги накара завинаги да млъкнат на тази тема, ретодат овцете.“ И надул кавала.

Щом го чули, овцете му се изнизали с блеене като броеница от сянката, та при своя пастир... Тъй като облогът бил направен в писмена форма и подписан, дядо Георги не им простил, а си избрал по десет овце от стадата им.

Тоя случай много бързо се разнесъл из Варненско. Славата на майстора кавалджия станала още по-голяма. Идвали при него много кавалджии от Северозточна и Южна България да се учат на майсторско свирета, с която повикал овцете.

От неговите ученици най-добре изпълнявал свирите му Нягул, който и пеел много хубаво. Веднъж с Нягул били на събор в село Здравец. Заслушали се: невестни кавалджии свирели негови мелодии, но не както трябва. Дядо Георги казал: „Нягулчо, не мога да понасям — измъчват свирите ми. Я извади кавала, та ги засвири!“ Нягул изпълнил желанието на своя учител. Онези кавалджии изчезнали от хорото.

Дядо Георги е типичен представител на тракийската кавалджийска школа. Той я обогатява с характерни елементи на добруджанското свирене. На кавала с лекота умее да преминава от тоналност в тоналност и от регистър в регистър. Отлично свирел в ниския регистър — каба. И казал, че кавалджия, който не го владее, не е кавалджия. По хората обаче обичал да свири в средния и високия регистър, който е по-пробиен. Бил най-щастлив, когато учениците му научавали мелодията така, както той я прави. Жалко, че никой не е запомнил кое от останалото за поколенията е създадено от него. Няма записи, нито пък е запазена някъде негова снимка.

И ПЛЕНИ ДОБРУДЖАНЦИ С ТРАКИЙСКИ МЕЛОДИИ

Янко Котленчето

Какво ли не се говори от старите кавалджии за майсторлъка на този котленец, за неговата добродушност и отзивчивост да учи хората на своя кавалджийски занаят.

Дядо Милчо Нанев от с. Медово, Старозагорски окръг, казваше: „Янко не жалеше ни време, ни сън, а по-казваше, окуражаваше не с дни, а с месеци и години младите кавалджии. Аз бях в Балчик военен музикант, но и мен той зарази, та ме направи кавалджия. Проявяваше голямо търпение и умение на роден педагог.“

„Аз се мислех за кавалджия — спомня си Никола Пенков Драгански от същото село. — Щом чух Янко, разбрах, че съм нищо. Но не се отчаях. Бяхме аргати у един чокор. Аз орач, той овчар. Прилепих се до него. Разбра мерака ми и с бащински грижи по цяла нощ в яхъра ми показваше тънкостите на дишането при свирене и красотата при правенето на мелодиите. Той сякаш беше събрал всички красоти на кавалджийското свирене, сякаш беше събрал и всички песни на страната. Много се радваше, когато и аз, и другите негови ученици издокарвахме мелодиите така, както той ги харесваше. По това време (1905 г.) омразата към турците все още беше силна, а между нас — неговите ученици, имаше турче — Марем Арапчето. С него се отнасяше, както и с нас. Като че ли Янко беше надраснал времето. Радваше се, че само за една година Марем го изпревари в свиренето. Започна да препраща много от своите ученици при него.“

А Нягул Митев Нягулов от с. Аврен, Варненско, разказва:

„Когато Янко мина отгук, аз бях начинаещ кавал-

джия. Майстор кавалджия по това време в нашия край беше дядо Георги Шопя. Ние мислехме, че дядо Георги е непостижим, но като чухме Янко, дядо Георги сякаш се изгуби пред него. Янко беше ненадминат майстор. Той донесе безброй тракийски песни и мелодии, една от друга по-хубави. Остави ги на Добруджа. Зарази много добруджанци с кавалджийското изкуство. Всички стари майстори кавалджии от Добруджа са все негови ученици, макар и някои да не искат да признаят това. По думите на дядо Нягул той се срещал с Енювци от Загорето, с други кавалджии от този край, както и с много още по-известни и неизвестни свирци от Ямболско и Бургаско.

За Янко се знае, че е от Котленския край, но точно къде и кога е роден, кога и къде е починал — никой не си спомня. Дядо Нягул и баща ми — Никола Драгански, свидетелствуват, че Янко Котленчето не е имал никакви близки, нито някакъв имот и бил принуден да си изкарва насящния с чиракуване из Южна България, впоследствие заминал пак като овчар при румънските чокони в Добруджа, където се предполага, че е починал. Голямата му музикална дарба го издига високо над другите майстори, а чиракуването му по Южна и Североизточна България допринесло да си изработи извънредно разнообразен репертоар от народни песни и мелодии. Той самият не им знаел броя. Говори се, че се обзалагал със свои другари овчари да свирят една седмица подир овцете, като не повтори песен или мелодия, и издържал облога.

За него нямало ограничения във възможностите на кавала. Все пак свирел повече в каба — по му харесвало. Свирел много чисто във всички регистри, а кавата му била хем чиста, хем силна. Пръстите му тропали като барабан по кавала. Всеки, като го чуел да свирят, спирал сред нивата или по пътя да послуша, да се порадва на тази необикновена дарба.

Още като пристигнал в Добруджа, името му на майстор кавалджия бързо се разнесло из целия този край. Голяма била радостта му, когато заприжждали ученици. Те били от всички краища на страната.

И само може да се съжалева, че освен славата, от тоя прочут кавалджия не ни е останало нищо друго — ни снимка, ни запис на неговите мелодии. Нали и техника не е имало тогава!

ПРЪВ И НА 80 ГОДИНИ

Нягул Митев

Роден е през 1882 година в с. Аврен, Варненско.

Още невръстно дете, той слушал кавалите на местните изпълнители, но кавалът на дядо Георги Шопя бил този, който го сродил за цял живот с народната музика. Поотраснал, той винаги ходел там, където бил дядо Георги — по панаири, сборове и сватби. После тайно свирел чутото от него. Петнадесет-шестнадесет годишен ще да е бил, когато си купил кавал и вече не тайно се учил при дядо Георги. Да, именно при него ходел, защото виждал, че много кавалджии и от други краища все него търсят. Дядо Георги забелязал дарбите на момчето и започнал да полага специални грижи за него. За кратко време Нягул толкова напреднал, че се почувствувал не само в Аврен, но и из околните села. А и дядо Георги взел да го води да свирят заедно на хората по сборове и на панаири. Много пъти осъмвали и в селската кръчма.

Георги Шопя изисквал много от своите ученици. Една пролет Нягул пасял овцете и свирел негова мелодия. Дядо Георги сеел царевича на своята нива на разстояние по въздуха около 500—600 метра. Като чул, че ученикът му бърка, той прекъснал работата си, вързал половете и отишъл при него. Извадил от пояса си своя кавал, посочил на Нягул къде греши и останал при него, докато той направи и изсвири мелодията както трябва. Така младият изпълнител възприел високите критерии на своя учител. Той мъчно харесвал собствените си изпълнения. И не тръгнал самостоятелно да свирят и да се надсвирва, преди да получи благословията на Георги Шопя.

Когато се прочул като майстор, започнали и при него да идват хора от различни краища на страната да ги учат. Много са учениците му, но от всички най-талантлив се оказал неговият най-малък брат Слави, който по-сетне изпълнявал някои мелодии по-добре от него. Сред учениците на Нягул Митев са Кольо Неделчев от с. Белослав, Катилия Митрев от с. Падина, Йовчоолу от с. Добриня, Желю Димитров от с. Куманово и много други.

Активното му свирене продължава около 1920 година. Но и след това той никога не се разделил с кавала. Имало ли някакъв повод или надсвирване някъде, макар и по-възрастен, щом се явявал, дядо Нягул винаги вземал първото място. Последната му изjava като кавалджия била през 1964 г., когато на тържество по случай 20 години от деветосептемврийската победа и в чест на загинали партизани в местността Горска барака, въпреки пределната си 81-годишна възраст, той спечелил първото място.

Освен кавалджия, дядо Нягул бил и добър певец. Знаел над 200 народни песни — предимно хайдушки. Особено любима му била песента „Лелините Трънени синове“, която песел и на около 95-годишна възраст, като карал хората да се просълзяват не само от хубавите думи на песента, но и от изпълнението.

Така е запомнен и така се говори и до днес за този майстор от Варненския край, починал на преклонна възраст през 1977 година.

ПОВЕЧЕ ОТ 1000 МЕЛОДИИ

Марем Арапчето

Трябвало е човек да го познава отблизо, за да има пълна представа за неговите качества като майстор кавалджия. А който го познавал и имал щастието да го слуша, никога не можел да забрави постоянното му търсене, за да се обогатява кавалджийското изкуство и да се разширяват възможностите на кавала. Неговият весел характер пък предразполагал събеседниците и учениците му към откровения. В паметта на старите кавалджии именно той е останал като любимец на всички. Но пътят до тази голяма любов не е бил лесен. Това е път на упорита, къртовска работа. Път с борба и постоянство; път с много лишения и с обич към хората.

Марем не бил като другите кавалджии. Неговите „засукани“, разнообразни свирни, падувката му, начинът на дъшането при свирене, умелото му съчетаване на гърло и пръст и пр. го правели изключително оригинален. Когато човек се вслушвал по-внимателно и с разбиране в извиките на мелодиите му, убеждавал се, че кавалът не свири, а говори. Марем обичал да свири не с друг, а с чимширен кавал. Чудно хубава мелодия създавало това дърво. То надминавало звука на всички други по плътност, сила и мощ. Сякаш не мелодия, а мед се лее от дупките му. Затова и хората в захлас слушали Марем...

За него съм слушал още като дете от баща си и от други хора, чийто учител бил Янко Котленчето. Всички помнеха: Марем бил толкова схватлив, че още с изсвирването на някоя мелодия от Янко веднага точно я повтарял.

Само за една-две години Янко вече признал ученика си за майстор и започнал да препраща младите кавалджии при него. Марем бил първият, който приложил безпрекъснатото свирене, при което свирачът продължава да духа, а същевременно поема нов въздух през носа. Първ той започнал и доката свири, да се освобождава от слюнката в гърлената кухина, като я поглъща. Слушал съм най-вече от дядо Милчо Нанев и от Димитър Карагьозов, че от всички Янкови ученици само Никола Драгански и Иван Пашкула са свирели като Марем — без прекъсване.

Слушал съм още, че румънските чокои са го крадели като мома. Не му давали работа на полето, държали го само да свири и с изкуството си да краси имената им. Баща ми разказваше за такава кражба. Било по жътва. Съседният чокой слушал свирните на Марем, който бил някъде близо до границата на чифлика му. Накарал един аргатин да впрегне двуколка с два охраниени буйни коня и на всяка цена да му докара кавалджията. Пристигнала двуколката и ратаят казал на Марем, че чорбаджията го вика. Марем помислил, че неговият чорбаджия го вика и се качил, а оня шибнал конете и те се понесли, но не към чокоя работодател на Марем, а към съседното имение. Това станало пред очите на баща ми.

Пак от баща си и от дядо Милчо Нанев съм слушал, че всяка неделя в Балчик военна музика свирела хоро на гражданството. Щом обаче се зададел Марем, музиката спирала и му предоставяла подиума. Само с кавала си той свирел по цял ден и хорото не свършвало. Свирел така, че хората мислели: абе има нещо в кавала му, за да може да взима такива невероятни височини и низини. Много мощно и чисто свирел кабата, а имал и пълно съчетаване на движенията в гърлото и на пръстите, което придавало някакво особено натъртване, разкрсяващо съответната мелодия. На него му било нужно само едно мотивче, за да го развие като цяло хоро или бавна мелодия. Сам не знаел колко и какви вариации в момента може да импровизира. Никой от гражданите на Балчик не го запомнил да повтори нещо, което е изпълнявал по-предната седмица.

Наред с това Марем бил много отзивчив към тях, които желали да им покаже, да ги научи на нещо. За

него нямало значение дали е нощ, или ден, дали е студ, или пек, дали е на полето, или сред града. Веднага вадил кавала от пояса и започвал да свири, да показва. Може би тази му добрина и отзивчивост е карала музикантите и всички останали хора да го обичат и да го търсят за компаниите си. От разни краища на страната идвали в Добруджа да се учат от Марем. По думите на кавалджията Димо Карамфилов от с. Оброчище, Толбухинско, от Марем можело да се запишат повече от 1000 различни хора и бавни мелодии. Уви! Нищо не е записано. Не е оставил и снимка.

От Васил Петров Стамболиев, пак от с. Оброчище, у когото Марем е чиракувал две години, разбрах, че е роден около 1882 г. в с. Карагьоскуюсу — сега Червоново, Толбухински окръг. Починал през 1954 година бездомен и без поколение в някакъв сапльци край Варна.

ВНУК И СИН НА КАВАЛДЖИИ

Никола Драгански

Хубаво село е Медово. Загнездило се от векове в полите на Средна гора, то се слави с културните си и революционни традиции. Създаденото в началото на XIX столетие килийно училище — първо в оъзи край — давало светлина на много поколения. Храбри мъже с оръжие в ръка участвували в борбата с петвековния поробител. Едва ли има род, който да не е участвувал пряко или косвено в антифашистката борба през 1923 до 1944 година. Не прави изключение и Драганският род. Той се слави като музикален род.

Ето какво сподели с мене 90-годишният Нейко Митев Иванов: „Бях млад долгерин, претървах къщата на Стойно Драгански. От тавана събрахме един кош стари кавали, гайди и гъдулки, сякаш там беше склад за стари народни инструменти.“

В тоя род преобладават кавалджии. Много са те, но струва ми се, майсторлъка на Никола Пенков Драгански все още никой не е достигнал. Той е роден на 15. V. 1883 година в с. Медово, Старозагорски окръг. Знае се, че неговият дядо Енчо бил добър кавалджия. Баща му Пенко също беше един от майсторите на кавалджийското свирене в село. Братята му пък били известни като гъдулари и гайдари. Как са свирели те — не знам. Зная много добре как свиреше баща ми. Още съвсем малък, преди да се осъзная като човек, съм се умиривал и съм се заслушвал в неговия кавал; слушах го до 1966 година, когато замлъкна завинаги (на 10 април 1966 г. почина). Срещал съм се със стотици кавалджии. Неговия начин на свирене обаче никъде не видях и чух. Винаги търсех разликата между него и останана-

33964

лите кавалджии — още докато бях малък. А по онова време в Медово те бяха доста: дядо Петко Кряkowski, дядо Таню Кряkowski, Милчо Нанев Тулумов, Миню Нелев Рачев, монте вуйчовци Марин и Енчо Керемедчийски и още живите, но възрастни и оставили вече кавала: Колю Георгиев Стрелчев, Колю Тодоров Войнски (лесин син), Вълчо Христов Чаталийски, и по-младите: Пеню Генов, Геню Иванов Караивански (лекар), Захари Иванов Терзиев, Станю Иванов Войнски, брат ми Енчо и др. Никой от тях не можеше и не може да свирят баща ми, а всички идваха у нас да се учат. Той свиреше и на тамбура. Ходеше по сватби с двата инструмента. Пееше. Беше известен почти в цяла Южна България.

Ето какви наблюдения и впечатления имам от неговото изкуство: Докато другите свиреха на кавала само в средния и малко във високите регистър, той използваше всички регистри на кавала. Свиреше не с език, а само с пръсти, поемаше си въздух с носа, освобождаваше се от слюнката, без да прекъсва мелодията. Кавалът му е часове не спираше. Все още не съм виждал кавалджия с такова хубаво съчетание на гърло и пръсти. Това е омайвало всеки, който го чуеше. Като го слушаш, имаш чувството, че ей-сега кавалът ще се строши в ръцете му. Кавалта му беше и силна, и чиста, и сладка — сякаш пиели се рояват или мечка реве. Живите, които помнят как свиреше той, когато ме чуят да свира, все ми казват: „Ти, Славе, макар че си лауреат, посетел на орденни, медали и какво ли не още, баща си никога не можеш стигна.“ Това е вярно.

Беше 1930 година. Той се върна с каруцата от град Чирпан, от пазара. Беше облечен не с потури, а с костюм от английски плат. Устните му бяха подути. Майка ми го попита защо е отекъл, да не би нейде да са го били. И какъв е този костюм, къде са неговите си дрехи? Той рече: „Майни, майни, Доне, хванахме се на бас с един шивач от града в присъствието на Чапкънов (тогавашен околийски управител, стоворист и политически враг на баща ми), че ако издържа да свира, без да прекъснам, докато той скрон и ушие в това време един костюм — ще взема костюма, ако ли не издържа — той взема конете ми с каруцата барабар. Свирях над осем часа, ето ме сега с костюма. Но ми отекоха устните. От

бъкала си мокрех кърпата — от Чирпан дотука си разхладях устата.“

Когато го попитах защо той и дядо Милчо свирят похубаво от другите, от кого се е учил, той ми отговори: „Най-напред от дядо ти се учех, после от бачо Петко и бачо Таню Кряковски, но те свиреха само високо и с език, не можеха да свирят каба и без прекъсване. Мислех се за добър кавалджия, докато отидохме с дядо ти Милчо в Добруджа. Той стана военен музикант, а аз се главих орач. Там, дето се хванах орач, овчар беше Янко Котленчето. Той беше ненадминат майстор дотогава не само в Добруджа, но и във всички краища на страната. Отвсякъде идваха да го слушат и да се учат. Прилепих се и аз до него заедно с дядо ти Милчо, Иван Пашкула от с. Православ, Димитър Карагъзов от Чехларе, Стою Гьоолоу от Розовец и други. Идваше и едно момче — Марем Арапчето, на което казвахме Марин. Само за една или две години Марин изскочи като най-добър майстор между всички ни. Той пръв започна като зурнаджии да си поема въздух и да си поглъща слонката, докато свиря. Всички опитваха, но само аз и Иван Пашкула се научихме.“

От Добруджа Никола Драгански и Милчо Нанев допесни в Чирпанския и в Пловдивския край не само по-вня начин на свирене, но и много добруджански хора: „талима“, „нахвърли-кондак“, „бръсни-цървул“, „заешката“, „тропанката“, „двата пъти“, „трите пъти“, „дъортаяк“ (четири пъти) и други. Талима сега се играе само в с. Медово, Старозагорско.

Като войник в казармата и по време на войните Никола Драгански служил с мъже от Старозагорско, Ямболско, Бургаско и други краища на страната. Всички свирели почти еднакво, почти едни и същи мелодии. Когато се запитвали кой откъде е, от кого е чул това или онава, оказвало се, че самите те или някой техен близък е ходил в Добруджа и се е учил от Янко Котленчето или от Марем.

През 1934 или 1935 година в селото ни дойде да свиря пред ученици прочутият тогава кавалджия Георги Кехайов. Присъствуваха и родители. След като свърши изпълнението си, Кехайов се обърна към публиката с думите: „Който знае да свиря — да запояла, та и аз да науча нещо.“ В салона беше и баща ми. Нашенците

го помолиха да посвири. Той веднага се качи на сцената. Извади своя чимширен кавал и доста свири, а Кехайов го гледаше и слушаше с внимание, сякаш за първи път виждаше кавалджия. Всички ръкопляскаха, а най-много Кехайов. Каваларя се прегърнаха.

Хората се разотидоха, а баща ми и аз останяхме да изпроводим Кехайов до фойтона. Чух го да казва на баща ми: „Абе, бай Никола, ако знаех, че туй има такъв кавалджия, нямаше да дойда. Защо не се яви на надсвирването? Щеше да получиш като мен право да ходиш из България.“ Татя беше откровен, каза му: „Ти нямаш „дирек“, или пък с политика не се занимаваш, та са ти дали път. Аз не мога да меля брашно със стовористите. До нашата община също е имало писмо да се изпратят свирачи за надсвирването, но тогавашните кмет беше мой стар политически враг, хич не ми и каза. Научих по други пътища, след няколко години...“

Правеше ми впечатление желанието на баща ми да показва на хората. Голяма беше и неговата упоритост. Макар много възрастен, останал без зъби, той до последния си дъх не остави кавала. В началото не можеше да го надува, но постепенно свикна и свиреше приблизително като човек със зъби.

Такава упоритост може да проявява само човек, влюбен в народното творчество, дълбоко убеден в неговата сила и непреходност.

С КАВАЛ

ВЪВ ФАШИСТКИТЕ КОНЦЛАГЕРИ

Георги Юруков

Роден е на 10. X. 1888 г. в с. Тенево, Хасковско. Музикалната дарба на Георги е наследена по бащина линия. Татко му бил известен като майстор свирач на овчарска свирка, а чичо му Стойко — като гайдар. Братята на Георги са също музиканти. Те го закармил с любов към народната музика и преди всичко към хайдушките песни, към бавните мелодии.

В кавала се влюбва, като слуша известните още от миналия век майстори кавалджии от тяхното село — дядо Еню Дарандиолу и дядо Еню Стайков. От 10- до 16-годишна възраст Георги свирел с овчарска свирка. Сетне се сдобил с кавал и ходел при дядови Еньови да го учат на майсторлък. Ето какво разказваше той за онова време: „Много пъти с Христо Иванов Дамаков като ергени не ходехме вечер при изгорите си, а вървяхме из полето, подмамени от техните кавали. Всеки път искахме да ни чуят и да ни научат на нова мелодия или пък само на някоя извивка. Те много се радваха на силното ни желание. Щом отидехме, не ни пускаха да се приберем, докато поне една мелодия не изсвирим като тях. Много държам на кабата. Не считаха за кавалджия оня, който не владее ниския регистър.“

Едно нещо открих в изкуството на Георги Юруков: беше му чуждо езиковото свирене. Не можеше да се побере само в един регистър на кавала. С особена лекота преминаваше от една тоналност в друга.

От дядови Еньови често слушал разкази за капитан Петко войвода и за други борци за национално освобождение. За Георги Юруков това е една политическа

школа. Съвсем млад той встъпва в редовете на БЗНС.

Кавалът го прави близък с хората. Те го чакат не само да им каже нещо, но и в мелодия да изрази мъка и болка. По това време в село Главан имало доста кавалджии. Особено известен бил дядо Кралю. Щом обаче тук идвал да говори Георги Юруков, всички се събирали да слушат и сказките му, които ги отвеждали все в хайдушките времена.

След Септемврийското въстание хвърлят Георги в затвора, където престоява две години. И там свиря. След излизането му на свобода политиката още повече го увлича, но той пак не забравя кавала. Като пропагандатор на прогресивни идеи обикаля из страната, с музиката събира хората, а с думи ги буди за предстоящата битка с фашизма. Всичко това обаче не остава незабелязано от фашистките власти. През 1940 година отпознова е задържан и разкарван от затвор в затвор, от концлагер в концлагер, чак до победата на 9 септември 1944 година. От 1945 до 1947 година е околийски управител в Харманли и народен представител. И сега кавалът е винаги у него. Той е звучал в кабинета на Г. Димитров. Слушали са го хора из цялата страна, където е ходил да говори.

Почина на 10 януари 1969 година в Пловдив, като остави траен спомен у хората, които са се докоснали до неговото изкуство.

Хората разказват още как братята Нягул и Слави са-
ми свирели по цял ден на хорищата: щом единият спре,
другият веднага започва.

Така било за съжаление само докъм 1930 година. Ре-
шица причини след това му наложили да се откъсне от
кавалджийството. Почива през 1940 година.

По думите на Цвятко Радев и Слави Митев е владее-
л от с. Брестак, Варненско, Слави Митев е владее-
л единично безпрекъснатото свирене, както и всички регист-
ри на кавала. Но най-приятно му било да свири в ка-
вала — много силно и натъртено. Хвашал кавала винаги
с желание и със старание да бъде харесан от слушае-
лите си, независимо кои са те и какви са. Най-много се
радва, когато се явявали желаещи да им стане учител.
Знаел е, види се, че така ще остави най-трайна следа за
нашите поколения.

С НЯГУЛ — ПО ЦЯЛ ДЕН НА ХОРОТО

Слави Митев

Роден е около 1888 година в с. Аврен, Варненско. От
ранно детство Слави Митев слушал местните кавалджии.
Брат му и най-вече ненадминатият по това време по тех-
ния край дядо Георги Шопа породили у него желание
и амбиция да се научи да свири и да стане майстор ка-
валджийски. Когато поотраснал, започнал да си прави свир-
ки от масури. Полека-лека започнал да надува кавала
на бате си Нягул. С негова помощ за късо време напред-
нал много, прочул се в селото, а после и в целия Вар-
ненски край. По думите на Цвятко Радев имало мело-
дичи, които Слави свирел по-хубаво от бате си Ня-
гул, но дядо Георгиевите не можал да усвон. Нягул
и Слави били най-търсените кавалджии по сватби
и сборове.

Започват войните: Балканската, Междусъюзническа-
та, Първата световна. Те събират в околните народни та-
ланти от всички краища на страната. Слави бил един
от ония, които успявали бързо да научат всичко ново.
След завръщането от войните той донася в своя край
пъстър букет от нечувани народни песни и свирни. Още
повече се прославил.

На един концерт на Георги Кехайов в тяхното село
през 1930 година Слави Митев изсвирил всичко, което
чул от сцената. Кехайов останал смаян от големия му
талант и от безпогрешната му музикална памет.

Когато останали сами, Слави започнал да свири ме-
лодичи, типични за Варненския и Добруджанския край.
Кехайов не можал да ги повтори.

КОГАТО ЧУТЕ ПО РАДИОТО

„АЛФАТАРСКИ РЪЧЕНИК“...

Йордан Иванов Господинов

Откъде идва името Златна Добруджа — не зная. Зная обаче, че нейните стари народни песни и мелодии съзлато не могат да се заменят. Малко наши фолклорни области могат да се похвалят с толкова многобройни мелодии, изпълнявани на кавал, гайда, гъдулка и други народни инструменти, с толкова различни хора: „талима“, „двата пъти“, „трите пъти“, „дъорт аяк“, „сборенка“, „изхвърли-кондак“, „заешката“, „бръсци-цървул“ и т. н. Те са все стари, едно от друго по-красиви и приятни. Играят ги най-вече под звуците на медния кавал.

Много са и кавалджите на Златна Добруджа. Със своите изпълнения те са раздавали буйна жизненост и са държали будна националната съвест през османското робство, както и по време на окупацията на Добруджа от чокойска Румъния.

Един измежду най-изтъкнатите кавалджии от времето, когато Добруджа била окупирана от чокойска Румъния, е Йордан Иванов Господинов, доживял до наши дни. Той е роден в с. Алфатар (сега град), Силистренско, през 1889 година.

„Бяхме четирима братя, все момчета — спомня си брат му Господин Иванов, — най-големият беше баба Йордан. Рано напуснах селото, но детството ми, въпреки мизерните условия, премина в игри, песни и свирни. Те никак естествено бяха свързани с трудовата дейност на полето или у дома, по сватби или седенки. Майка ни пееше хубаво, знаеше много народни песни. В рода й по майчина линия имаше добри певци. От тоя род са и кавалджии Александър Начев, Стефан Даскалов, Ге-

ро Въндев, Начо Пехливански... Те бяха малко по-възрастни от брат ми Йордан. От нас четиримата само той имаше влечение към музиката и от малък започна да се учи да свири на окарина, пищялка (дудук) и на края на кавал. Помогнаха му споменатите кавалджии. Те често идваха у нас и му показваха. Той се увлече, много бързо възприемаше. Постепенно се изправни с тях. Какъвто и инструмент да вземеше, бързо го овладяваше. Започнаха да го търсят начинаещи да се учат на кавал от него, а той се залови с гайдата. Тогава имаше много гайдари в нашето село. Бате скришом носеше у нас гайда, затваряше се в дама (обора) и се упражняваше. Сремна обаче съпротивата на баща ни, който не беше доволен, гдето си губел времето, не си гледал рабобогата, заловил се с „цигански“ занаят. В онези времена всички търсеха по сватби и увеселения музиканти да ги поселят, а всъщност имаха отрицателно мнение за тях: били калпазани, професията им била унижителна, особено на гайдариите. Помня, един ден бате надул гайдата в дама, кънти цялото село. Баща ми държеше наблизо едно кафене, където упражняваше и занаята си — селски терзия. Като чул гайдата, затворил кафенето. Дойде вкъщи, взе гайдата на бате и в яда си я сръза, като му каза: „Да не те виждам вече с гайда. Ставаш да смях на хората!“ Бате си остана кавалджия до края на живота си, но и от гайдата не се откажа.

Откаж се помня — разказва дъщерята на Йордан Господинов Мария Тонева, — баща ми свиреше на кавал. От него знам, че се е учил от други наши съселани, известни кавалджии — дядо Геро Въндев и Стефан Даскалов. Разправял ми е например, че като извозвали лете снопите от местността Каракуз с биволски коли, той се качвал при чичо Стефан (наш съсед) и свирели заедно. По-малък от тях беше. След смъртта им се очерта като един от най-добрите кавалджии. Разказвал ми е, че от малък се учил да свири не само на кавал, но и на дудук (в Алфатар казват „доб“, „добче“), и на гайда, и на хармоника. В рода ни доста хора бяха музиканти. Вуйчо и неговите синове също свиреха на кавал. Спомням си какво беше например по празниците Йордановден или Ивановден вкъщи. Като седнеха на една ракла в sobага зад комбето баба (майка на тате), сестрите й Гана и Мина, че като запее! Сякаш из едно

гърло! А тате им приглася с кавала. Весели времена бяха за нас, децата. Оттогава съм запомнила няколко думи на една от многото песни:

Посъбра Стоян, Стояне,
дванайсетмина дружина,
със Стоян войвода — тринайсет.
Реди ги Стоян, поведе
през дрянова гора, лилянова.

И от друга:

Тялялю извика из Узун чаршия:

„Който е пехливанин, на мегдан да излезе,
на мегдан да излезе, с Цоня да се бори.“

Никой не ще на мегдан да излезе
баш джанъм с Цоня да се бори.

Най ми излезе едно лудо-младо
на седем години.

В Алфатар има старинен обичай: когато умре млад човек — мома, ерген или дете, — по пътя до гроба да се свири само на кавал една тъжна мелодия. Спомням си един такъв случай. Погина наша роднина, мома. Бяха поканени други свирачи. Баща ми не можа да се стърпи, като ги слушаше как свиреха, и по средата на пътя се ядоса, взе кавала на единия и свири до гроба. Винаги го канеха на сватби и други празници. Макар че представителите на румънската чокройска власт често го тормозеха, когато имаха някакво пиршество, и те го викаха да им свири. Той отиваше насила. Много пъти ми е казвал: „Аз им свирих и революционни песни, но те нямаха хабер.“

След окупацията на Добруджа през 1913 г. избяга в България. Отишъл в София и станал прислужник в Народното събрание. От него знаем, че министри и депутати, като се събирали на банкет, го викали да им свири. После се завърна в Алфатар, но пак поради побища и арести беше принуден да напусне родното село. Станал прислужник в силистренската гимназия, местена в Свищов. Тук се запознал с Дочо Михайлов, който после стана голям добруджански революционер и татко му оказваше помощ.

У нас на село е идвал два пъти Никола Ганчев да чуе баща ми, да научи нещо може би. Но сякаш той не мо-

жа да надуе, както трябва, кавала му: голям е, сега свирият на по-малки. Много се радваме, че известен майстор като Никола Ганчев удостои баща ми с такова внимание. Добре че това стана, преди татко да се разболе от атеросклероза. Добре че преди това записахме една магнетофонна ролка с неговите изпълнения.“

Ето и спомена на Йордан Т. Христов, внука на големия кавалджия: „Дядо ми почина, когато бях вече 30-годишен. Израсъл съм в неговия дом, до неговото коридорно в буквалния смисъл на думата. Като единствен внук, на мене беше отредена честта да стоя до него, когато цялото домоладие се събереше на масата за храна. А малко встрани, под възглавницата му, винаги стояха един-два кавала. Вече възрастен човек, той си свиреше често — ако го подканим или ако има гости, или просто ей тъй.“

Като засвирих, напомнях му да не забрави и моята свирня:

Два орла се бият над гора зелена.

Те като се бият, гората трепери (или може би „говори“).

Струва ми се, че всичко, което съм чул от дядо си, се родее много с тракийския фолклор. Това е обяснимо — алфатарчани са преселници от преди 150-ина години от Ямболско. Без да има високо образование, той знаеше и песните по Ботеви стихове. Като че ли още чувам извиките на кавала в „Кавал свири на поляна“ и други. И не забравяше да ги извири, щом веднъж е изел кавала. Сигурно тях е изпълнявал пред представителите на румънската власт, когато са го насилвали да отиде на банкете им, за което споменава майка ми.

Да направя едно уточнение. Дядо ми беше типичен добруджански земеделец. От земята, каквато беше съдбата на много българи в онези размирни времена, са го откъсвали принудителни обстоятелства. Той участва в Балканската война (и е раняван тежко), сетне в Междусъюзническата и в Първата световна война. След войните — емигрирания. Но той никога не си е изкарвал хляба по сватби и увеселения. В моя съзнателен живот не съм го виждал „нает“ кавалджия, който да изкара отначало докрай една сватба, за да му се плати. Той е свирил по сватби, но извън трупата, през „антрактите“ на наетите музиканти, като гост, когото са подканяли, защото са знаели, че той е майстор кавалджия. За него,

както и за всички истински народни музиканти, песента се излива през кавала само в мигове на силна радост или тъка. Такъв е и смисълът, вложен в думата „кавалджия“, която издълбахме под името му на скромни надгробен камък, когато завинаги се разделихме с него през 1968 г.

Той беше с уравновесен, благ характер. Уважаваше го хората. Не знам да се е сбил и скарал с някого. Интересуваше го земеделската работа. Не се стремеше към служби. Беше от будните хора. Стана основател на ТКЗС, след като в миналото беше подпомагал четата на Дочо Михайлов с храни, с медикаменти и подслон. Най-хубавото наследство, което той ни остави, са именно магнетофонните записи на негови изпълнения.

Благодарни сме на Никола Ганчев — за чудесното му изпълнение на „Алфатарски ръченик“ — за чудесното му чуваме по радиото и което винаги ни кара да си спомняме за дядо.

Разговарях в Алфатар и със 77-годишния съселянин на Йордан Господинов Кръстьо Чернев:

„Като бил 7—8-годишен, Йордан започнал да свири с добче (и аз на тая възраст започнах да свира на добче, та и сега продължавам), сетне си купил кавал. Не знай защо, но всеки от нас в началото започваше с песните на Христо Ботев: „Пристанала“, „Хайдути“ и др. на Любен Каравелов — „Хубава си, моя горо“, Славейковата — „Я слушайте, патриоти“ и други, все такива патристически. Сетне минавахме към другите народни песни и хора.“

На въпроса ми дали талантът на Йордан Господинов е наследен, бай Кръстьо отговори: „Родът откъм страната на майка му се славеше с прочути в нашия край певци и певци, а вуйчо му, Иван Ангелов от с. Мали извор, беше и добър кавалджия. Йордан също беше певец. Когато започна да се учи на кавал, в нашия край имаше немалко добри свирачи. Най-големи майстори бяха дядо Гоце и Геро от Алфатар. От тях дядо Йордан много научи, после ги надмина. Още не беше навършил двадесетте, започна да се мери с тях по сватби и хора. Въпреки окупацията, в неделя и на църковните празници правехме хора, на които Йордан свиреше с кавала. Той беше още твърде млад, но така чудно пълнеше кавала, че щом засвиреше каба, сякаш мелодията излиза-

ше от воденнен улей. Беше хем силно, хем плътно, хем чисто и сладко за слушане и игра. Много съм го слушал, но най-много ме е радвал четирите пъти. Първото му голямо за мен свирене беше в 1940 година, когато Южна Добруджа се присъедини към България — цяла седмица играхме и се веселихме под звуците на неговия кавал. Второто беше при едно надсвирване със Стефан Даскалов — Караджа. Третото — пак при надсвирване с Арапчето. Четвъртото — когато на Девети септември 1944 година посрещнахме Червената армия.“

Дядо Кръстьо разказа по-подробно за две от тези запомнени от него големи прояви на Йордан Господинов: „Имаше в Алфатар кавалджия, когото смятах за баш майстор. Казвах му Стефан Караджа. Веднъж, не помня как стана, в кръжмата на бай Митю Гавазов започнаха да се надсвирват. Облогът им беше: който падне, кавал повече да не хваща. Свириха цяла нощ. Йордан надсвири Караджата. Облогът бе изпълнен, но Караджата купи гайда и за кратко време стана баш гайдарджия. След тоя облог за Йордан се заговори и в други селща. Въпреки всичко приятелството между двамата майстори не секна, даже повече се затвърди, когато започнаха да свирят заедно.“

Всеобщо признат след тая победа, на Йордан сякаш му оставало да премери сили само с Марем Арапчето. Срещата станала случайно.

Веднъж дядо Кръстьо и другарите му карали дърва на село Дропла. Спрели в Добрич в кръжмата на Пачев, където свирел Геро. Кръчмарят, учуден от хубавата свирня, изпратил да доведат Арапчето. Дошъл той, седнал на една маса и дълго слушал Геро. После Арапчето захванал с гайдата. Свирилите и на единия, и на другия карали хората да онемят. От всички обаче най-не търпелив се оказал Караджата. Той не можал да се съдържи и извадил своята гайда. Свирили много. Може би младостта на Караджата взела да надделява. Тогава накарали Марем да захвърли гайдата. Той надул кавала. Толкова хубаво свирел, че всички присъстващи били като замаяни.

Колко и какво свирел Марем — бай Кръстьо не можел да си спомни, но се сети, че когато Йордан подхванал с кавала си песента „Чумата ходи из село“, а после и други мелодии, всички останали се отказали от състе-

занието. Марем Арапчето бил надсвирен онази вечер на кавал, и на гайда.

През 1962 г. при едно турне на Държавния ансамбъл за народни песни и танци в Алфатар Никола Ганчев посещава бай Йордан, свири му с кавала. Бай Йордан също изпълнява много песни и хороводни мелодии. Не забравими за Никола Ганчев останали „Геро София думаше“ и „Алфатарски ръченик“. Бай Кольо завързва трайно приятелство с дядо Йордан. Всички в неговия дом го считат едва ли не като член на семейството. И домът на бай Кольо в София е винаги отворен за тях.

„Дядо Йордан беше голям, самороден талант, познаваше и владееше до свършенство кавалджииското свирене, никога не излизаше от рамките на неговата специфика. Именно поради уважението, което изпитвах към неговия талант, винаги когато го посещавах, още от първата врата, дори вляза вкъщи, свирех с кавала.“ Това са думи на Никола Ганчев. Още много и все хубави неща говори той за добруджанския ветеран на кавалджииското изкуство. Накрая рече: „Трябва да се съжалява, че беше стар след 9. IX. 1944 г. Той не беше открит навреме и не можа да остави това, което знаеше и можеше в музикалната ни съкровищница. За такива хора днес може само да се съжалява.“

ПРОЧУТ ОТ ДУНАВ ДО ЧЕРНО МОРЕ

Кольо Неделчев Чаушев

Чаушево Коле — така е известен в родния си край. Дарбата му е наследствена. Неговата майка била едновременно от добрите певици. На сватби тя пеела при извеждане на буклата или пред кума. На седенки в захлас я слушали жени, моми и момци. Пеела и денем в полето, било по жътва или по копан. Добре познавали гласа ѝ както нейните съселяни, така и хората от съседните села.

Бащата на Кольо пък бил известен гайдарджия. Кольо Чаушев е роден през 1894 г. в с. Белослав, Варненско. Пет или шест годишен, вече се опитвал да надува гайдата на баща си. А той, като видял влечението на своя син, решили, че съпроводът на певиците в неговия дом ще трябва да се разнообрази. Една вечер, връщайки се от шумения панайр, подал на Кольо едно кавалче. Изненадан от подаръка, синът гледал и не вярвал, че вече си има свой кавал. „Ти си даровит — казал баща му, — ще се научиш. Кавалът е по-хубав инструмент от гайдата, по пасва на песните.“ С треперещи пръсти Кольо го оглеждал на огъня, доближавал го до примигващото кандило. Радостта била обща. Струнали се сестрите, поздравявала го майка му. Тогава Кольо бил на осем или девет години. Той вече работел, за да помага в издръжката на семейството. Денем — с козите и овцете надувал кавалчето, а вечер пред оджака свирел с баща си. За да бъде правилна постановката му, баща му го водил в село Аврен при дядо Георги Шопа и при Нягул Митев.

Кольо надминал много местни кавалджии, макар че бил 10—12-годишен. Започнал да свири с баща си и с

други инструменталисти от село на общи празници, по сватби и по кръщенета.

Войните отведи мъжете на фронта. Кольо останал почти единствен инструменталист в този край. С кавала си разплаквал или развеселявал сърцата на хората през тези тежки години.

Много били момите, влюбени в Кольо и в майсторското му свирене. Но Първата световна война не отминала и него. Като войник в казармата и боец на фронта той се срещнал с други кавалджии от страната, най-вече с тракийци. Обогатил се репертоарът му. Като се завърнал от фронта, Кольо вече мерил сили с известни кавалджии, като Катилия Митрев от с. Падина, Вълчоолу Георги и Чобан Кольо от с. Добриня, а също и с учители: те си от с. Аврен — братята Нягул и Слави.

Чух такава случка: една мома, както сечела дърва на дръвника, заслушала се, не видяла, че котката се умилква наоколо и я разсякла. Кавалджията научил това, залюбил момата и я взел за жена.

Отначало възприел това като легенда, но през 1980 г. бях в дома на Кольо Чаушев и разговарях с неговата съпруга. Между другите приказки запитах я има ли нещо явно за разсечената котка... Тя се засмя и ето какво ми разказа: „Беше през май надвечер. Върнахме се от нивата. Мама ме накара да насека дърва, за да направя вечеря, да напалим после пещта и да опечем хляб. Кольо пасеше на баира добитъка и свиреше. Съседите из дворовете се бяха изправили, всеки където е бил заварен. Гледаха към баира и слушаха. Не знам другите доколко са били унесени, но аз не забелязах котката, че се мотае край мене. Мама почакала да ѝ занесе дърва, па като съм се забавила, излязла да види къде съм и какво правя. Видяла ме права и неподвижна на дръвника, с бравдата в ръка. Викна: „Мари ти на дърво ли стана! Огънят угасна, кога ще готвим! Кога пещ ще палим, кога хляб ще печем? Защо поне не хвърлиш бравдата, да поиграеш?“ Така силно викаше, че съседите се обърнаха към мене, а аз се стреснах. И като замахнах с бравдата, видях отсечена опашка и котешко врещене. Още повече се изплаших, а мама още по-силно викаше от прага: „Мари какво направи. Когато разсече заради Чаушево Кольо!“ И още какви ли не приказки ми издума. Хората по дворовете се смееха. Едни

думаха, че това ще да е на берекет, други — на здраве, трети друго подхвърляха, а аз от срам изгървах бравдата и избягах вкъщи... Само опашка отсякох, а на село се разнесе слух, че котка на две съм разполовила.“

Кольо търсел постоянно и разширявал изразните възможности на кавала. Той овладял непрекъснатото свирене, което му било показано от Слави Митев Нягулов. Свиренето му съчетавало добрите страни на тракийската и на добруджанската кавалджийска школа. Местните хора обясняват това с многобройните му срещи с кавалджии от Тракия. През онези години Драган Каравански много често ходил из Варненския край. Не са били малко случките, когато Кольо и Драган свирели заедно в едно село, на една и съща сватба, на сбор или панаир.

Кольо свирел с вещина в ниския регистър — кабата, но го влечали повече средният и високият регистър. Казват, че във времето между двете световни войни в тракийския от Шумен до Дунав и до Черно море нямало кавалджии като него. Тази оценка се потвърдила на един национален конкурс през 1927 г. в София. Кольо Чаушев бил награден тогава със златен часовник — най-голямата награда, отредена за първенеца на конкурса. Наред с наградата той получил от Министерството на просветата разрешително да изнася самостоятелно концерти из страната пред възрастни и учаци се.

Бедността принуждавала големия кавалджия извън семейството си и на друго място. Започнал работа на строителна се по онова време драга във Варна. Вечер след работа, за разгута и за радост на хората, Кольо редовно свирел. В летни вечери през 1934 или през 1936 г. мелодията му достигали до ушите на цар Борис, който починал със семейството си в своята резиденция. Веднаж той изпратил свои хора да доведат чудния свирач. Със страх и възмущение пристъпил Кольо прага на резиденцията. За да го успокои, монархът го почерпил с ракия и вино, поприказвали. Кольо извадил кавала от портфейла си и до късно през нощта свирил. Накрая царят го попитал каква награда би предпочел. „Искам да имам постоянна работа, за да си изхранвам семейството!“ Иззначили го пазащ на монаршеската яхта.

За майсторското изпълнителско изкуство на Кольо Чаушев патриархът на медния български кавал, покойният вече Драган Карапчански споделял: „Преди да по- стъпя в Държавния ансамбъл за народни песни и тан- ци — София, много ходих, на много места свирих, с мно- го кавалджии съм се срещал, но над всички поставям Стойко Робовчето от нашия край и Чаушево Коле от Белослав.“

През 1980 година първата в нашата страна изпълни- телка на кавал — Недка Аврамова от Девня — ми каза: „Когато отивахме в Белослав или минавахме през това село, Драган Карапчански винаги посещаваше дома на Кольо Чаушев. И ми викаше: „Недке, грехота е да дой- деш в Белослав и да не се отбиеш при него. Това е ка- валджия в пълния смисъл на думата. Такъв човек тряб- ва да се уважава!“

И от този кавалджия, починал през 1945 година, не са останали никакви записани изпълнения, които биха обогатили днешното кавалджийско изкуство, биха внесли нещо ново, несъществуващо у други наши май- стори на кавала.

ЕДИН ОТ „ТРАКИЙСКАТА ТРОЙКА“

Станил Паяков

Станил Паяков е роден през 1900 година в село Гор- ски извор, Хасковски окръг. Отиде ли човек в родното му село и заговори ли за него, стари и млади с почит и с големи подробности разказват за дарбата и за жи- нота му. За тях той е необикновена творческа личност, достойна за всеобщо преклонение.

Неговата майка знаела над 500 стари народни песни: на трапеза, сватбарски, жетварски, сетенкарски и как- ни ли не още. Известна била и в околните села. Пеела предимно бавните, тъжни и протяжни песни, изразява- ни мъкните на народа или възславящи подвига на хай- дутите, закрилници и пазители на българщината.

Бащата също пеел хубаво, а чичо му Хубен освен пе- нец, бил и славен гайдарджия. Паяковият род и днес се слави с музикално надарени хора.

Бедно било семейството на Иван Паяков. Той имал трима сина и две дъщери. Всички умеели отлично да пеят. С шег, с песни и свирни си помагали в борбата за хляб. Макар и сиромаси, Паякови били уважавани хора. Местните богаташи искали да се сродят с тях. Един от тях казал: „Ние Атанаса изгървахме, но Дона няма да изгървем. Ще я вземем за снаха, та на чакъма нато нее, гората да люлее.“ И оженил своя син за До- на Паякова.

Станил отрано показал възможности и силно жела- ние да стане музикант. Купили му овчарска свирка. За- свирил в полето подир овцете, а и у дома пред семей- ството. Скоро започнал да разтропва жените от маха- лата и момите из село. Когато поотраснал, хванал се да учи дърводелство. Денем държал рендето, нощем —

свирката. С първите припечелени пари си купил кавал. Само след около два-три месеца името му на майстор кавалджия се разнесло из село. Свирел в неделя на хорището заедно с други инструменталисти. До късни нощи в местността Азмака хората играели под звуците на кавала му. Започнали да го канят на сватби.

В края на живота му (а той почина на 29. III. 1979 г. в София), го питах дали може да сметне на колко сватби е свирил. „Абе колко ли са? Ще те излъжа. Но ако пазех даровете от сватбите — камцион нямаше да ги побере, а сълзите на жените ще изпълнят бензинова цистерна.“

Но не само със свирка и кавал веселеше хората Станил. За да не изменя на семейните традиции, купил си и гайда. Редуваха се сватби, сборове и други тържества. Той свиреше майсторски с трите инструмента.

Занаятът отвежда Станил Паяков в Хасково. След работа тук се среща с други инструменталисти. Оформят народна група, която освен по сватби и сборове, свири на различни сцени. После Станил започва да се появява по сцените на цялата бивша Старозагорска област. По пътищата си той търси и се среща с майстори кавалджии, от които умее да взема хубавото. Пятах го от кого се е учил на тракийско свирене. Той ми отговаряше: „Всички из Тракия свиреха чисто, но най са ми харесвали на младини Еню Дарандиолу и Еню Стайков от село Тенево. Най-много от тях съм вземал. Свирих от село Тенево още Кралю от Главан и Георги Юрков. По-късно от Георги Кехайов научих странджански и елховски мелодии, толкова хубави, че сякаш нашеските те избледняваха пред тях. Започна да ме влече повече елховското свирене и кабата на дядови Енюви. Но да си призная: кабата на дядови Енюви и на Георги Юрков разтъртеното свирене не можах да постигна. Останах си по-близо до Кехайов — свира във „фа диез“ и по-стакато от монте първоучители.“

Стремежът на Станил да разпространява тракийската школа го отвежда в София. Срещите с шопските кавалджии не го отчаяли. Той започнал да води с тях упорити спорове и практически да им доказва преимущества на тракийската школа, на тракийския стил на свирене. Особено убедително правел това при изпълнение на бавните мелодии. Някои от тях докрай го отгри-

чили — повече от инат, други обаче постепенно се убеждавали в достойнствата на Станиловото свирене и започнали да се учат от него.

И в София той организира битова група. Тя свири по сватби, концерти по сцените на столицата и из страната. През 1935 г. дотогавашната частна радиостанция се превръща в държавно Българско радио София. По това време Станил сформира прочутата „Тракийска тройка“. Той е неин отговорник и солист кавалджия. Започват всекидневните му изпълнения на живо пред микрофона: „Беше много трудно. Живеех в едно влажно мазе. Денем — с реидето, вечер, докато дойде времето да отида пред микрофона, с групата свирим в работилницата, в квартирата или пък в някоя кръчма. Репетирахме и подготвяхме репертоара за сутрешното предаване. Изтощавахме се от безсъние и липса на място за репетиране.“ На въпроса ми как се е добрал до микрофона на радиото той отговори: „Групата ни се прочу в София и из Софийско. Повикаха ни да се явим на прослушване в Министерството на просветата. Там, след като ни чуха, дадоха ни документ да изнасяме самостоятелни концерти из страната. Тогава ни предложиха да станем сътрудници на радиото.“

В същия състав, с певица Атанаска Тодорова от Чирпан, групата свирила до 9. IX. 1944 година. След Девеян септември народната власт им създава условия за репетиции в радиото. Те стават шатни изпълнители. През 1947 година групата приела кавалджии Петър Генов Коларов и Петър Бачев. Тя гастролирала из градовете, а и в някои по-големи села на България. Изнасяли концерти в СССР, ГДР, Унгария, Румъния, Югославия, Франция, Италия и др.

През 1947 г. се формира народен ансамбъл към Българската народна армия. Ръководените от Станил Паяков народни музиканти станаха оркестранти към ансамбъла. Тук Станил свиреше на двата инструмента — кавал и гайда. С тоя състав той е гастролирал в над 130 града у нас, посети сцените на още 30 страни. Медали и ордени красяха неговите гърди.

Много кавалджии се прекланяха пред неговата дарба и се стараеха да усвоят специфичния му начин на свирене. От всички с най-голяма признателност за него говорят Петър Коларов и Петър Бачев. Над двадесет

години свиреха заедно. Когато им показвал, така се увличали всички, че не усещали кога и как преминава нощта. А когато групата свирела по сцените на някои по-малки села, той оставял възнаграждението си от концерта на читалищата.

Станил Пяков носеше не само голяма музикална дабра, но и голямо човешко сърце. Затова неговите земляци, както и всички по-млади кавалджии, които го познаваха, с благодарност и с почит говорят за този ветеран на народното изпълнителско изкуство.

НЕЖНОСТ И ГАЛЪВНОСТ

Иван Йорданов Иванов

Роден е през 1901 г. в с. Тръстиково, Варненски окръг. Баща му бил един от добрите изпълнители на овчарска свирка в Тръстиково. Сиромашкият селски дом нескитничевно се огласял от неговите песни и свирни. Вечер семейството се събирало пред огнището, бащата печел и свирел на тримата си сина и двете си дъщери. Често повтарял: „На сърцето да е весело, на душата широк, да сме живи и здрави — това е нашето богатство.“ Иван приключвал пред него и жадно поглъщал всичко, излизало из устата и изпод пръстите му. Едва пет или шест годишен, той се мъчи да пее бащините песни, да надува свирката, да прави и с пръсти запомнените мелодии. За да го окуражи и да му вдъхне вяра, бащата купил още една овчарска свирка. Започнали заедно да свирят. Към осмата или деветата си година Иван вече свирел добре.

Юношеските му години съвпадат с трите войни от началото на века. Баща му участвувал и в трите. На Иван, като на най-голям, се пада грижата по издръжката на семейството. Редом с майка си от тъмно до тъмно той се труди, но намира време и за свирката. Тя не го задолжавала съвсем. Слушал стари кавалджии, убеждавал се, че с кавал могат да се свирят повече и по-разнообразни мелодии. Решил — когато баща му се завърне от войната, да го посрещне тържествено с изпълнение на кавал.

Бащата се завърнал от войната, но бил инвалид, той занарил своя Иван вече момък за женене. Освен това бил признат като един от най-добрите кавалджии в селото. Голяма била бащината радост от дарбата и от усмеха на сина.

Иван започнал по различни поводи да обикаля Варненския край. При тези негови обиколки станали незабравимите му срещи с дядо Нягул Митев и брат му Слави от с. Аврен, с Кольо Неделчев от Белослав, с Катилия Митрев от с. Падина и с Йовчооду от с. Добрина. От тях той научил много тънкости на свиренето, усвоил и по-разнообразен репертоар. Станал известен и търсен кавалджия по сборове, сватби, панаири и други поводи за веселба. „Много цървули и обувки скъса неговият кавал“ — шегуваха се тръстиковчани, когато през 60-те години събирах сведения за техния именит земляк.

В казармата Иван Йорданов Иванов разнообразява репертоара си с добруджански и тракийски мелодии. За него годините на войниклъка са време за изучаване музикалния фолклор на всички области в нашата страна. Първата му голяма изява като майстор кавалджия е през есента на 1934 г. във Варна, когато се класира на първо място при надсвирането в дните на земеделския събор. Получил такава голямо обществено признание, той става популярен в цяла Северозточна България. През 1937 г. е привлечен като изпълнител към Радио Варна. По ефира зазвучават неговите бавни, трогващи сърцата мелодии, наред с многобройни и разнообразни игриви хора и ръченици. Кавалът звучи и в съпровод на много певици и певци. Най-често съпровождал известната по онова време в този край народна певица Стойка Делчева. С нетърпение и желание хората чакали в читалищните салони вечер, след усиления труд на полето, да чуят мелодията на Иван Йорданов.

Желанието на младите кавалджии било да свирят като него. Търсели го да ги учи на майсторлък. С особено бърз напредък се открила младата девойка от Девня Недка Георгиева Аврамова, която по-късно с успех разнася из страната мелодиите на своя учител.

За Иван Йорданов и за майсторлъка му разказват неговите съселани:

Христо Славов Андреев: „По-възрастните хора в Тръстиково говорят, че като овчарче Иван изпращал с кавал си хората на полето, а вечер, когато се прибирали, ги посрещал. Засвирявал сутрин рано от върха в местността Армандюю. Кавалът му огласял селото, събуждал стопаните, сякаш ги призовавал към работа. Много

хора заставали неподвижно из дворовете си, слушали го и не вършели нищо, докато не спре. Имало и други кавалджии в селото, но неговото свирене коренно се различавало от тяхното. Нежност, чистота и гальовност изпълвали хоризонтите на Тръстиково.“

Иван Тодоров Костадинов: „С Иван Йорданов бяхме през 1937 г. запас като трудоваци в селата Момина църква, Круша и Болярово — Елховско. Въпреки уморителния труд през деня, Иван намираще сили да весели с кавала войниците. Той учеше от местните свирачи и певци все нови, подобрани тракийски песни. Свои тънкости на тракийската кавалджийска школа. Умеехме да завладява и увлича слушателите си, като на грайниците свиреше нашите варненски мелодии, а на най-после — тракийски. В Елховския край хората също свираха работата си, покорени от добруджанските мелодии. На Петровден, след проведени военен парад в с. Стефан Караджа, засвири една група от Ямбол — кавал, гайда и гъдулка — бяха пазарени да веселят войниците. Хубаво свириха хората. По едно време поискаме Иван да свири със своя кавал. Той започна. Подхвана елховски, после варненски хорá и ръченици... Групата беше принудена да си отиде. До късно през нощта само под звуците на Ивановия кавал войниците и местното население играха на мегдана. Играха и се чудеха на изключителния му майсторлък и на огромната му „сбирка“ от хора и ръченици.“

Гунчо Стоянов: „Бях дванадесет години хоремагчия в село. При мен са идвали и свирили много кавалджии от цялата страна. Иван Йорданов обаче имаше свои специфични красоти в свиренето, които го правеха много желан от всички изпълнители. Ако беше жив и здрав сега, от него щяха да имат голяма полза създадените училища за народна музика.“

Иван Димов: „В нашето село от Иван сме се учили аз, Марин Димитров, Желязко Димов, Кръстю Атанасов и др. Най-хубаво усвои неговото свирене най-малкият между нас — Кръстю Атанасов. Правеше ми впечатление у Иван това, че той показваше на своите ученици с желание, с умение, с настойчивост. Особено много се радваше, когато изпълнявахме някоя мелодия като него. Отлично познаваше и владееше както тракийската, така и добруджанската кавалджийска школа.

При изпълнение на бавни и тъжни мелодии свиреше по-вече в пиския регистър — чисто, плътно, нежно, присивно, тъжно-плачещо. А понякога сякаш се скараше на кавала и той забръмчаваше силно, сърдито, с пълно гърло. Когато свиреше хоръ, свиреше ги със средния и високния регистър. Характерна за него беше и особена лекота, с която преминаваше в различните тоналности и регистри на кавала. Но най-отличителни за изпълнението му бяха чистотата и нежността на звука и на влушеното чувство. Жалко е, че ранното му заболяване и смъртта през 1963 г. сложиха край на свиренето му, че не можахме да запишем мелодии му. Той щеше да остави стотици една от друга по-хубави и разнообразни бавни и хороводни мелодии, които да са ценно наследство на музикалната ни култура и специално на кавалджийското ни изпълнителско изкуство.“

Така говорят за големия кавалджия и Янко Николов, и още много други жители на село Тръсиково.

ТОЙ ПРЪВ ПОКАЗА НА СВЕТА
КАКВО МОЖЕ КАВАЛЪТ

Георги Кехайов

Роден е към 1904 година в с. Воден, Ямболски окръг. От разговор с по-малката сестра на Георги Кехайов — Гана, разбрах, че са били четири деца. Майка му пеела много хубаво, оприличавали гласа ѝ на звънен. Песните ѝ били над 600. Обичала повече бавните и широки като Тракийското поле мелодии. И да работела, и да седяла — все пеела. Покрай нея и Георги още от малък заобичал народните песни, особено хайдушките. Като поотраснал, купил си кавал и за много кратко време се научил да свири. На седенките майка му пеела, а той отсвирвал. (Негова любима песен била „Георге ле, един на мама“, която аз пазя като скъп спомен от сестра му Гана.)

Крепните от селото започнали да го водят по седенките. Бил още юноша, почти дете. Той свирел и съпровождал на момите. По-възрастните гайдари, гъдулари и кавалджии вече го канели с тях да свири в празнични дни на хорото, по сватби, годежи и др. Постепенно се наложил като един от най-търсените кавалджии предимно по сватбите. Така продължил докъм 1926 г. По никакъв повод през тази година се провел национален конкурс за народни изпълнители, на който Георги Кехайов спечелил първото място и получил разрешение за самостоятелни концерти. Със своето галовно, прилично, а понякога и разплаквато свирене на този конкурс той разбива предубеждението, че кавалът е само оцарска свирка“. За първи път Кехайов внушава на една разнородна по социална принадлежност аудитория със също така разнопосочни културни интереси,

че кавалът е инструмент с богати изразни възможности и по нищо не отстъпва, да речем, на цигулката или кларнета. Младият кавалджия отваря вратите на концертни и други зали за „овчарския“ инструмент, който отсега нататък ще бъде слушан с уважение и с радост от сцена, на специално организирани концерти.

Кехайов обаче повече обичал да свири в по-малките градове и в селата. Откъде знаея това? От личен разговор след изнесения от него концерт през 1934 г. Още с в паметта ми някой от неговите изпълнения: „Глас ми се чуе“, „Царя на Славка думаше“, „Дойчо шилета па сеше“, „Момчил си конче ковеше“, „Рано Димитър пол ранил“ и един ръченик, който свиреше във фа диез. Какво ми направи впечатление на този негов концерт. Той много не свиреше каба, но извличаше звука неопитно, суемо чисто, без ни най-малък шум в кавала. Понякога така тихо и точно извличаше мелодичната линия — имам чувството, че не е тук, а някъде на километри далеч. И пак всичко се чува! Или пък: мелодията сякаш излизаше нейде изпод земята... а в тишината на замрялата зала муха да бръмне, ще я чуеш. В тази стихия лост звукът постепенно се усиляваше, приближаваше застигаше ни, докато кавалът заревеше като разсърден звяр... И пак една абсолютна чистота на мелодията! Кехайов много добре усещаше при изпълнение на дадена мелодия къде, кога и как да намали или увеличи силата й така, че това да внуши до предел красотата й.

Когато свърши, той помоли присъстващите, които умеят, да му посвирят. На поканата му, както вече писах, се отзова баща ми. Изпрацахме го после до фойтона и баща ми го попита защо предпочиташе концерти в селата и в малките градове. Той отговори: „Защото кавалджии у нас се срещат из малките селища. Аз по казвам какво знаея и мога, но наред с това искам да науча нещо ново. Всеки кавалджия, бай Никола, разполага със своите красоти, а аз искам да събера всичките тия красоти и да ги изкарам на бял свят — да се радва народът. Днес от тебе научих най-много.“ Баща ми отговори: „Какво, ти сега вятър ли ми правиш?“ „Не — каза Кехайов, — повярвай ми: това, което ти показва тази вечер, за мене беше нещо ново. Такова свирене не бях чувал и виждал, макар че с много майстори съм се срещал досега.“

Оттогава вече никога не съм нито слушал, нито съм виждал Кехайов. Научих, че след неколкогодишни турнета той получил известност на майстор кавалджия и много европейски страни, където изнасял концерти и прославял медения български кавал. Последното му турне било в Америка, където останал да живее. За живота му там научих нещо след посещението на Държавния ансамбъл за народни песни и танци — София, в САЩ през 1963 година. Кехайов се срещнал с кавалджии от ансамбъла. Казал им, че още с установяването си в Америка прекратил концертната си дейност. Животът му бил труден: общ работник, мияч на чинии, после телак...

Там, в Америка, се и споминал през 1977 година, настрани своя талант, дарбата си с мелодия да разнежи ни и патъжи своите слушатели.

ВЕТЕРАНЪТ, КОГОТО ВСИЧКИ
ОБИЧАТ И ТАЧАТ

Драган Карапчански

Село Недялско, Ямболски окръг, е прочуто със своите народни певци и инструменталисти. Вероятно на чиято татела са известни певците Йорданка Илиева и Желан Карапчански.

„Хубаво е моето родно село — казваше той. — Хубаво са както хората му, така и неговите песни, хубави са старите български традиции, запазени от векове. Краси го старият бряст на мегдана с огромната си корона. Колко е стар — никой не знае. Смята се, че е връстник на селото. Всички селски веселия ставаха край неговия дънер, под неговата сянка. По Коледа тук се събирахме и тръгнахме да коледуваме, а после пак до бряста се струпахме да видим какво сме спечелили от коледуването. Около него се виеха хората в неделни и в празнични дни. Около него играеха кукерите за плородие. На Гергьовден под клоните му висваха люлки, на които младо и старо се люлееше за здраве. Пак там чукахме червените яйца... Целият живот на Недялско се въртеше около тоя жив вековен дънер... Ех, ако можеше брястът да пише и ако в Тунджа масило течеше, дано стигнеше време да се напише историята на селото, да се опишат песните, хората, традициите и обичаите ни...“

Ето в такова село се ражда и израства самородният талант, майсторът на медния кавал Драган Тодоров Карапчански (5. VIII. 1905 — 14. IV. 1976 г.). Неговият баща не се завърнал от Балканската война. Майка му се омъжила повторно. Вторият баща не

искал заведените деца. По-големите братя на Драган се оженили. Всеки се прибрал край свое семейно огнище, само той — най-малък между братята — тръгнал да чиракува, за да си изкарва сам хляба.

„По нашия край тогава имаше нещо като неписан закон — всеки овчар да свири с някакъв инструмент. Аз си купих гайда и започнах да свирия подир стадата на чорбаджиите. Понаучих се, но все не успявах да направя кърмата (полузапушване на дупките — б. а.). Тогава отидох и помолих Мехмед Алиев — гайдар от Карнобатския край, да ми покаже. Той отказа. Това ме ядоса, хвърлих гайдата в краката му и отидох в Карнобат да си купя кавал. Нали бях свирил с гайда, пръстите ми бяха поразтропани. Това, което знаех вече, бързо го правех с кавала, пък и той ме влечеше повече, та по цяла нощ свирех подир овцете. За кратко време ме се паложих. Признаха ме най-добрите кавалджии в Тракия. Ако забелязваш, и досега в начина ми на свирене има нещо гайдарско. Монте работи не всеки може да ги повтори, трудни са. Всичко свирия по гайдарски — със срещнати пръсти и само с пръсти, без език и много малко с гърло.“

Попитах го: „Бай Драгане, ти от кого си се учил, кой кавалджия ти е помагал?“ Той отговори: „По онова време из нашия край имаше много добри кавалджии. Между всичките най-добър беше Стойко от село Ровно. Тогава той свиреше много, но болестта сложи край и на майсторлъка, и на живота му. Много пъти сме свирили със Стойко по сватби и сборове из селата на Тракия, по панаири. Бях млад, на свиренето го минах, но той пееше по-хубаво.“

„А вярно ли е — попитах, — че в най-големите горещини си изкарвал със свирене овцете от сянката на чардака?“

„Вярно е. Веднъж подпладних овцете в дерето между селата Деветак и Деветици — Карнобатско, под едни големи върби. Отидох сетне до Деветак да си купя цигари. В това село имаше няколко кръчми. Като минавах край първата, видях кмета, горския и моя чорбаджия. Пойсках да отмина по-бързо, за да не ме видят, но те се развикаха: „Драгане, Драгане, ела!“ Помислих си: какво ли са ме наклеветили! Дали не са ми сложили за нещо глоба?... Влязох при тях като по

тръш. Те бяха само тримата. Поканиха ме да седна. Седнах и все очаквах нещо лошо. Кметът и горският един през друг ми запrikaзваха: „Драгане, хората разправят, че където и да си, щом овцете чуят кавала ти идват при тебе. Вярно ли е? Хванахме се на бас с твои чорбаджия — заложихме по 1500 лв. Ако ти отгук при намиш със свирене овцете, парите са твои. Ако не можеш, твоят чорбаджия губи баса и парите са наши.“ Чорбаджията ми рече да свира. Успокоих се и се чудох на кмета и на горския: с толкова пари тогава окупуваха десет декара ниви! Поставих и едно мое условие: „Ако овцете дойдат, ще пладят в кръчмата няма да ме карате в тая горещина да ги връщам обратно под върбите.“ Те се съгласиха. Излязох пред вратата, извадих кавала и започнах. Имах едно овне, щом чуеше „Овчари чукат кърмилото“, и да пасе, и да пладни веднага заблѣйваше, звънчето му се раздрънкваше — то тичаше към мене. Щом пристигнеш, награждаваш го с хляб или със зърно. Докато свирех тая мелодия то стоеше до мене и от време на време проблѣйваше. Пред кръчмата отначало посвирих други мелодии — да разберат овцете посоката. Бях сигурен, че подема ли „Овчари чукат кърмилото“, овнето ще заблѣе и ще поведе стадото... Свирих може би 15 или 20 минути. Погледнах по едно време към тримата: на моя чорбаджия гребенът му клоннал, а кметът и горският се посбуждат и подхлват, радостни, че ще спечелят облога. Тогава засвирих „Овчари чукат кърмилото“. Стана, както си я мислех. Стадото се виждаше на около половин километър от нас. Овнето се навдигна от сянката, разблѣя се, раздрънка звънчето и хукна към нас. Последваха го всички овце, а то, милото, тича и блее, тича и блее, дорде дойде до мен. Изчаках цялото стадо, а овнето ме зяпа в ръцете... С весела мелодия въведох овцете в кръчмата. Насядахме на една маса до вратата. Овнето си завираше муцунката в ръцете ми. Докато не му дадох малко хляб, не легна да пладнува... Поглеждам към моя чорбаджия. Гребенът му пак се опери, развърза му се езикът. А кметът и горският окломаха. Те нямаха какво друго да сторят — набронха парите на чорбаджията, а той ми ги подаде и рече: „Нá, вземи ги, Драгане, те са твои, с дарбата си ги изкара. От сега нататък господата ще знаят: когато говоря за мои

чобанини, че е майстор кавалджия, ще мълчат и ще слушат, а и те самите ще разправят на хората какви чудеса с кавала си можеш да вършиш.“ Аз си пиех ракията, овцете преживяха в кръчмата на хладина, хората трупаха отгън — да видят и да запомнят. Скоро случката се разчу из Тракия.

След няколко дни чорбаджията ме викна и каза: „Драгане, свърши се с овчарлъка ти. Намерих си друг овчар...“ Прекъснах го зачуден: „Защо ме гониш, сега е август, до Димитровден къде ще ходя?“ Той се засмя и рече: „Тоя кавал не е за пред овце, а за пред народ.“ Аз ти плащам цялата паша, отивай по села и градове, свиря, радвай хората...“ Така и стана. Аз останах овчарлъка, отгадох се само на музиката. Викаха ме по сватби, кръщенета, сборове и панаири. Обикалях не само Тракия и Странджа, но и цялата страна. През 1936 година се намериха хора да ме представят за прослушване пред Министерството на просветата. Получих немедлено разрешение да изнасям по градове и села самостоятелни концерти. Този документ се намира сега в пензионния отдел в Ямбол.

Запитах го: „Като си обикалял страната, ходил ли си към Толбухин и Силистра, чул ли си нещо за Марем Аранчето?“ Той рече: „Не само съм чул, ами сме и свирели заедно. Най-напред през 1941 година във Варна. После още няколко пъти пак там. Аз бях в най-добрите си години, той беше вече стар, без зъби, кавалът му едва шумолеше. Едва му стигаха сили да го надува. Останах с впечатление, че този човек на младини сам не е знаел какво и колко може да свиря. От нищо и никакво мотивче правеше било бавна мелодия, или пък хора, ръченици... Слушах го просто с отворена уста. За него нямаше регистър, в който да не може да свиря, нямаше сякаш граници за дарбата му. Слушах и се чувах: невероятни неща се свирят с тая пробита тояга! Жалко че тогава нямаше магнетофони, а и никой не се сетил да го запише на грамофонна плоча. Само дето не си изгървах кавала от учудване как в главата на този немощен стар човек в момента се ражда мелодията, а пръстите му веднага ѝ дават израз... Посвири ми той, па ме помоли и аз да надуя моя кавал. Свирех, той плачеше. Плаках и аз от жалост за таланта му, който можеше да остави поне 500 нечути неща. Така си

ти отнесе в земята. Пръстите му като барабан тупаха по кавала. Ходих много, свирях навсякъде, слушах всякакви кавалджии, но само на твоя татко пръстите ба рабанеха по кавала, както пръстите на Марем. И той като татко ти свиреше без прекъсване, освобождаваше се от слюнката, умело съчетаваше гърло с пръст, умеше да натъртва, където трябва, или „заспиваше“ на кавала... Това, което казвам за баща ти, не го казвам, защото сме приятели с тебе, а защото е истина. За тебе да речем, такива хвалби не вървят...”

Разговаряли сме и за Георги Кехайов.

„Той е от нашия край. И с него неведнъж и не на едно място сме свирили. Любимата му гама беше фадиез, а мене повече ме влече кабата. Наслаждавам се когато кавалът ми бръмчи. Георги свиреше много нежно, но беше някак по-ограничен. Съжалявам, че през 1963 г. не можах да отида с ансамбъла в Америка, да се видим и като възрастни. Кольо Ганчев донесе оттам една снимка, на която Кехайов свири, а той го гледа. От държането на кавала и от виренето на пръстите разбирам, че той отдавна не е свирил и е свършил като кавалджия. Но ние пак трябва да му благодарим, защото той пръв разнесе мелодията на българския кавал извън нашата страна.“

А на конкурса през 1926 година не се явил заедно с Кехайов, защото изобщо не знаел, че се правят такива конкурси. „По това време пасях овцете на чорбаджията“ — рече.

Бай Драган разказва за постъпването си в Държавния ансамбъл за народни песни и танци:

„Когато се сформираше ансамбълът, Иван Кавалджиев лично се познавал с Досю Милков от Кермен и го взел. После, като им дотрябвал втори кавал, Досю казал на бай Иван: „Иди в Ямбол, там има един, казва се Драган Карапчански, той е майстор и ще върши работата на кавала.“ Бай Иван отиде в Ямбол и за да не ме вземе неправдо, обявил конкурс. Аз обаче нито чух, нито прочетох за този конкурс. Него ден бях учуден, че нашите кавалджии още от суринта ме повикаха и ме заведоха в кръчмата да пием. Каква е тая любовност — такова нещо никога не бяха правили! Гледам — губят се за известно време и пак идват при мен, а пък аз не се запитвам защо и къде хо-

дит. След като всички се явили, Кавалджиев запита: „Абе тук имало един Драган Карапчански, къде е, защо той не се яви?“ Те му отговорили: „Днес от суринта ние в кръчмата, пиян е.“ Изпратил той хора да ме поканят. Отидох. „Аз те очаквах — каза бай Иван, — днес има конкурс, всички твои колеги се явиха, ти къде се губиш?“ Казах му, че не знаех, че от суринта моите колеги ме поят в кръчмата. Теглих им една българска благословия. Запитах го какво иска да му изсвирия. Казах, че цели дни да ме слуша, няма да повтори изпълнени веднъж мелодия. Изсвирих му една бавна, после хоро, ръченица. Достатъчно му беше. Каза ми, че иска да отида с него в София и да постъпя в Държавния ансамбъл. Аз се съгласих. Благодарен съм на Досю. Обикалям сега света, показвам на близки и далечни народи българското кавалджийско изкуство.“

Питам го: като е обиколил света, къде се е възлужвал най-много?

„Винаги когато излизам, се възлужвам, защото не сея ечемик, а красота. А имаш ли име, трябва да го защитяваш. Пък ние не само името си защитаваме, а и честта на цял народ... Все пак най-съм се смущавал на английската сцена: струваше ми се, че се загубих — като мравка в тава.“

А как помага на тия, които искат да се научат да свират като него, питам. „Помагам — отвърща бай Драган, — както и на тебе. Показвам им пръст по пръст. Никои не ядосват. По цял ден ги въртя, а те не могат да си изкривят пръстите, където трябва. Аз показвам, но не мога да дам ръцете си, слуха си, усета си. Тя свирата природа ти подсказва как да свиреш, къде да намалиш, къде да усилиш — за да е сладко. Ако, разбира се, имаш талант. На мене ми се иска, когато на никого показвам, да го прави и по-хубаво от мен. Аз вече си отивам, искам вие, по-младите, да ме изпреварите.“

И наистина бай Драган свиреше омайващо. Та който не се е радвал, когато слуша „Димо на Рада думаше“, „Койно ле, джанъм“, „Загубил си овцете“, „Песен за Хаджи Димитър“, „Сватбарски ръченик“, „Кайряк янась“, „Тракийско на поля“, „Касалско хоро“, бавни-те ямболски мелодии и др. Неговият кавал разплаква, пренесна, гали, отваря сърцата, ободрява душите. Дето

се казва — мъртвите от гроба ще вдигне. Неговите мелодии се разнасят по ефира на националните радиостанции, слушат се със захлас, а начинът му на надуването. Няма да бъде пресилено, ако кажем, че от поколенията кавалджии, родени след 1900 г., Драган Карапчански с право може да се смята за наш учител първомайстор. Всеки инструмент си има своя специфика и всеки изпълнител постига свои характерни красоти. Специфичното при кавалджийското изкуство най-добре беше забелязано, осмислено, усвоено и показано на днешното поколение от Драган Карапчански. Във всяка професия се среща така нареченият професионален егоизъм. Егоистите може да не повярват, но аз съм убеден и ще повторя: бай Драган имаше щедро сърце, той се раздаваше. Той беше изключителен майстор на кавала, беше и учител — справедлив, строг, верен на кавалотата.

Според моя слух и виждане характерно за неговото свирене беше следното: в началото, когато започва фразата, той най-много „пълни кавала“, слага много красиви трилери, а после „изнежва“, свири право, без вибрато и украшения. В края на музикалната фраза си мислиш: ето, вече въздухът му не достига. Но той отново с красиви трилери и „пълен кавал“ я довършва. Драган Карапчански умееше да усеца на коя от мелодията това е „сладко“ и само там го правеше.

От него за поколенията останаха само около десетина записа. А той умря преди няколко години...

ДА ИМАШ УЧЕНИК КАТО НИКОЛА ГАНЧЕВ

Димитър Емиркювлийски

Какви ли думи и песни не са казани и изпети за Стара планина! Какви ли неща не са се случвали из дебрите ѝ! Колко юначни мъже са намирали приют из нейните пазви! А какви ли и колко ли гайди и кавали не са огласили нейните усой? Това не може да се опише. Може да се разкаже само за някои от най-проучените таланти, възвели едни с думи, други с мелодии чужди от вековната величава история на Стара планина. Един от тези люде в наше време беше и Димитър Радев Стефанов — Емиркювлийски, оставил трайна следа в българската народна музикална култура.

Димитър Радев Стефанов, наричан още Емиркювлийски — по старото име на родното му село, е роден през 1906 година в Емирово, Бургаско. Детските и юношеските му години съвпадат с войните в началото на века. Бедното семейство напругало всичките си сили, за да оцелее физически. Глад, студ, болести, страх от многоликото зло, което се ширело в България по време на войните и след тях — ето в такъв свят се появяло надареното момче. Децата детство нямали, защото от малки работели за изхранването си. Семейството на Димитър напуснало родното село в търсене на по-сигурно препитание и подир много изпитания и премеждия се установило на постоянно местожителство в с. Рудник, Бургаско.

Характерна черта на българина е неговата търпимост, по той умее и твърдо да преодолява трудностите, да се пее, пее, играе, свири дори при най-отчайващи обстоятелства. А песните, разказващи за славни битки и победи, за храброст и безстрашие на юначни

българи, укрепвали народността самосъзнание. Така кива песни завладявали душата на Димитър от съвсем ранна възраст. От кого ги е учил, кой му е казал как да овладее кавала — тези неща жителите на Рудник не ги знаят. Знаят само, че когато дошъл в селото, бил вече добър кавалджия и сам учел дори и много по-възрастни от него кавалджии.

От всички негови ученици с най-голяма признателност говори Никола Ганчев:

„От дете съм го заслушал по именни дни, на хорото сред селския мегдан в неделните и празнични дни и къде ли не. Пленявало ме е многообразието и многобройността на неговите хороводни мелодии. Обикновено свиреха заедно с моя вуйчо Васил. Стоял съм по цял ден, до посняване при тях, за да слушам и да се уча. Той беше с голямо и добро сърце. Имаше усет за дарбите на хората. Забелязал и у мене дарба, той така непринудено подходи, че скоро ме увлече, аз се пресрах и започнах да свира с тях още от малък. Умело показваше, но и гледаше да не се чувства разлика между майстора и новака... Владееше отлично кавала, познаваше неговите възможности, беше страшно хала на хороводните изпълнения. Сърцето му беше изваяно за хороводни мелодии. Никога не ги повтаряше. Не знаех защо обичаше да свири предимно бързи, а не бавни мелодии. Но и тия, които свиреше в ниския регистър, ги изпълняваше с вещина и майсторлък... А как леко и непринудено преминаваше от регистър в регистър — просто да му завидиш! Такъв беше бай Митю Емиркювлийски. Част от неговите мелодии останаха на поколенията, но не от него, а чрез нас, учениците и последователите му, доколкото сме успели да ги запомним и запишем. За бай Митю мога да говоря само с благодарност и съжаление, защото нещата така се стехоха, че не остави писани след смъртта си през 1977 година в Бургас.

Дорде съм жив — с думи и с кавал ще разнасям спомена си за неговата добрина, човечност, отзивчивост. Те са съхранени преди всичко в хубавите му мелодии...“

РАНО СЕКНАЛИ МЕЛОДИИ

Иван Мечкаров

Той беше изпълнител на самобитни народни песни и кавалджийски мелодии, отразяващи бита и революционното минало на нашия народ. Беше много популярен и обичан от слушателите.

Иван Мечкаров е роден в Пазарджик през 1907 година в бедно работническо семейство. Почина през 1961 година в разцвета на своето майсторско изпълнителско изкуство. Неговото детство е като на стотиците хиляди български работнически и селски деца по онова време. Някога, когато ми разказваше за детството си, с живо възбуждение и с присъщия си хумор той казваше: „По ми е харно и лесно да свира, отколкото да разказвам за себе си. Та детство ли беше моето! Бедността принудила моите родители да напуснат Пазарджик, за да търсят прехрана в големия град. Бил съм на около месец, когато ме донесли в Пловдив. И тук родителите ми не прокопсали. Започват след това войните. Заедно с всички мъже и моят баща отивам на фронта. Бедността още повече затисна нашия дом. От онова време помня как мама късно вечер, след 15-часов трудов ден по чорбаджийските имоти, седи на водене пред иконата с мъждукащо кандило и се моли за живота, здравето и завръщането на тате. Мъкнеше ме доял и недоспал със себе си по фабрики и оризници. Такова беше моето детство: недосяждане, недосяване, голопия, босотия, тъги и съзги.“

Когато бащата се завърнал от фронта, Иван бил на осем или девет години. За първи път чул песен в техния дом. Пеели родителите му. Отпуснал и той детското си сърце и следвал гласовете на майка си и на баща си. А те умеели да пеят хубаво.

На десет години бил, когато баща му го зараждал като свирач в махалата. Само за едно лято получил признавал друг инструмент, но винаги когато слушал кавалката му се виждала детска залъгалка. И защото кавалата си да го надува. Именно Балев е човекът, който можем да наречем пръв учител на Иван Мечкаров. По-късно той имал в прогимназията учители, които силно обичали своя род и родина. Те оказали върху юношата особено благотворно влияние. Бай Иван ми разказвал как един от тях в часовете по пеење и гимнастика им пееł или с цигулката си им свирел песните „Атмаджа дума Страхилу“, „Балканджи Йово“, „Турни по стихове на Ботев, Каравелов, Славейков и др.“ Показвал им и разнообразни хора. Говорил им, че инструменталните мелодии и песните, предавани столетия от уста на уста, са ни запазили като народ и нас към най-хубавото в нашия фолклор. Много се радвал този учител, когато след първото изпълнение на песни или на хора Иван със своята овчарска свирка безпогрешно ги повтарял. Учителят го сочил като програми на разни училищни тържества. Насърчението в училището, вън и в дома на Атанас Балев Мечкаров към голямата цел: овладяване върховете на народното изпълнителско изкуство.

Вече юноша на седемнадесет години, с първите печелени пари той си купил кавал. След година ученикът започнал да изпреварва учителя си Атанас Балев. Канели го на хора, после по сватби в града и из областта. Прочул се. Много момци се влюбва̀ли в него, защото бил не само талантлив, но и красив момък. Той обаче най-много харесвал Стоинка Балева — братовядъщеря на неговия пръв учител по кавал. С нея и свързал живота си.

В казармата Иван Мечкаров чул от тракийските колеги как звучи кавалът в ниския регистър — каба, как се леят приспивно и плачевно бавните мелодии.

Убеждавал се в преимуществата на тракийската кавалджийска школа. Упорито я изучавал. Ето какво ми казал той за този период от своя живот:

„Може в казармата да съм бил най-добрият „техник“, но моето свирене беше пазарджийско, повече клонеше към шопското — по-игриво, предимно хоровадно... В изпълнението на бавните, тъжни и протегнати мелодии обаче аз бях далече зад добрите кавалджии — тракийци и добруджанци. Моето свирене беше стака̀то и ези́ково, но с него не бе възможно да се изспири толкова една бавна мелодия. Трябваше яко да се поспри. Много съм благодарен на другарите си, защото не проявиха егизъм, а желание да ми предадат техния стил с тайните на тоноизвличанията, с характерните средства за постигане на едно или друго настроение. Благодарение на тях, както и на срещите ми по-късно с Георги Кехайов, с Драган Карапчански, със Стойко Робовчето и други майстори от Тракия, от които съм получавал с пълни шепи, станах майстор и аз.“

Военната си служба Иван Мечкаров завършил като граничар в Смолян. Тук опознал и родопския фолклор. Но до края на живота си той останал ярък представител на тракийската кавалджийска школа. Свирил в ниския регистър по-тихо, но чисто и сладко. Леко сменяше тоналностите. Стилът му се доближаваше най-близо до стила на Георги Кехайов. Между другото сподели и следното: „Дотолкова обичах тракийските мелодии, че вечер често ги сплывах. След полунощ се събуждах с музика в ушите. Раждаха се нови песни и гира. Ставам, вземам кавала и повтарям до сутринта сплываната мелодия, за да не я забравя. Хубаво беше, че булката не ми връзваше кусури за това, ами припадване в леглото и с усмивка, изразяваща съчувствена радост, слушаше среднощния ми концерт. Събуждаха се и родителите ми. Сутринта мама или тате току ми кажат: „Браво бе, Иване, тая нощ нещо много хубаво свиреше, ама не беше нашѐнско. Идваше ни да запеем, ама като не знаем думите...“

Налетнали го грижи по уреждане на семейството и отглеждане на децата. Борбата с немотията той посрещал никак по-лесно, защото музиката му била постоянна спътница. Теглото си е тегло, всеки го тегли, но камила не бива да изоставя. Малцина са онези, които умейт така хубаво да свирят!

Когато му било най-тежко и скръбно, засвиравал бавно, протяжни песни, а накрая завършвал с „Глас мисли се чуе“. Надалече стигнал този стон на кавала, заслушали се хората и говорели: „Иван Мечкаров свири! Обща била мизерията на работническия живот, сродни били мъките. Иван помагал на бедняците като него, защото умее да отвори по едно прозорче в душите им за да намалее, да се разнесе наболялото. Богатите граждани имали пари, имали си всичко, само обичта на хората, която щедро обгръщала Иван Мечкаров, им била недостъпна и непозната. Вечер или в празнични дни около дома му се сгрупвала публика на импровизирани безплатни концерти. Мълвата за голямата му дарба достигнала чак до Министерството на просветата. През 1937 г. го повикали за прослушване. Комисия от специалисти, след като го изслушала, го направила сътрудник на Радио София. Получил и разрешително да изнася самостоятелни концерти из страната. Този документ не е съхранен. По онова време право на самостоятелни концерти е било дадено на малцина: Г. Кехайов, Д. Карапчански, Ст. Паиков, Кольо Чаушев. Очакването по подиумите из села и градове. Славата му вече се разнася из цялата страна.

Голямо било възлението му, когато за първи път застанал пред микрофона на радиото. Неговите изпълнения, макар и по-редки, били очаквани и слушани с удоволствие.

През 1942 г. се сформира „Ямболската тройка“ (гъдулка, гайда и кавал). Тази народна група бързо се утвърди като най-търсена. Тя почти не се застоява в София. Бушуващата Втора световна война, бомбардировките и евакуацията прекъсват сътрудничеството и в Радио София. Иван Мечкаров отново започва да изнася самостоятелни концерти из страната. През 1957 г. се явява пак на прослушване в Министерството на просветата и културата. Наново получава документ за право на самостоятелни концерти. И той документ не е съхранен, но номерът и датата на издаването му са вписани на неговата визитна картичка. Мечкаров продължава да гастролира — концертите му по подиумите на страната са над 500. На сцената излизат и неговите синове, които под звуците на кавала му из-

навиват гимнастически и акробатически номера. (Славата на братя Мечкарови като циркови артисти днес се носи далеч зад пределите на нашата страна.)

Не е правена сметка общо колко са посетителите на концертите на Иван Мечкаров. А колко са кавалджите, които са се учили от него — също не може да се каже. Истина обаче е, че името на Иван Мечкаров е достойно да се нареди сред безсмъртните имена на музиковите кавалджии.

ПРЕЖДВРЕМЕННО СИ ОТИДЕ
САМОБИТЕН ТАЛАНТ

Стойко Канев

Когато стана въпрос да се даде пример за всеотдайност на кавалджийското изпълнителско изкуство, Никола Ганчев без колебание посочи Стойко Канев.

Стойко Канев е роден през 1908 година в с. Робово Ямболски окръг, в семейство на среден селянин. Майчиният му род се слави с големите си певчески дарби всички били отлични певци и певици, особено неговата баба. Бащата на Стойко свирел нелюбо на кавал. Хамбарите му пращали от зърно при берекет, пълни били яхърите с многоброен добитък. През неработно време прозорците на къщата трептели от веселията на семейството. Та то не било семейство като другите, а малък смесен ансамбъл — певци и кавалджии от всички възрасти. От цялата Канева челяд най-ярко се откроявал Стойко. Той пеел отлично песните на майка си, на баща си и на баба си, но само те не го задоволявали. Като всяко дете с музикални наклонности Стойко искал да свири. Започнал с овчарска свирка, но бързо разбрал, че на нея не могат да се изпълняват по-сложни мелодии. И я захвърлил. От всички инструменти най-мелодичен и близък до човешкия глас му се виждал кавалът. Бил на дванадесет години, когато баща му купил от Ямбол един малък кавал. Само след няколко месеца Стойко вече свирел в празнични и неделни дни на хорото. По онова време в Робово имало много кавалджии. Било прието в празнични дни да свирят няколко групи и да се вият няколко хора. Някои от групите били съставени от кавал, гайда и гъдулка, други — само от кавали или само от гайди и пр.

Найважнително било едната група да не свири онова, което другите свирят. Това ги подтиквало да учат и да изпълняват най-разнообразни свирни.

Даровитият и схватлив юноша не търсел учители. Той сам откривал тайните на майсторското свирене. Чувственията му се отличавали с особено вдъхновение и очарование, затова го предпочитали пред другите кавалджии. И се заредили стотици участия на сватби из неговия край.

В казармата той отива като напълно изграден майстор кавалджия. Бързо станал любимец на войниците и на командуването. Когато се завърнал в Робово, с още по-голяма страст се отдал на музиката. Чул, че Георги Кехайов и Драган Карапчански били баш майстори и горял от желание да се срещне и да премери силите си с тях. Мечтата му се изпълнила. Надсвирването показало, че бил по-добър от Кехайов. С по-голяма виртуозност и прецизност свирел, повече и по-разнообразни мелодии знаел. А с Драган Карапчански си приличали като две капки вода, затова много често свирели заедно.

Ето какви спомени са съхранили за Стойко Канев някои от известните кавалджии:

Драган Карапчански: „Стойко беше в пълния смисъл на думата кавалджия. За него нямаше неизпълнени мелодии. Двамата се допълвахме. Доколко сме си приличали може да се разбере и от това, че много често, когато аз свирех, идваха отгън и ми казваха: „Абе, Драгане, ние отдалече като слушахме, мислехме, че Стойко свири.“ А и на него казваха: „Стойко, ти ни напомни, помислихме, че Драган свири.“ И по характер ни допадахме, затова се и тачехме. Свирехме по сватби, по сборове. Обръщахме се един към друг не по име, а с думата „братко“. Много хора, които за първи път ни виждаха и слушаха, мислеха, че сме родни братя и обласяваха майката, която ни е родила и изхранявала. Разлики между нас, разбира се, имаше. Той беше по-красив от мен, по-леvent, по-хубаво пееше. Аз имам слаб и дрезгав глас, а Стойко — ясен и пътен. Освен това той беше по-заможен. Имаше повече земя, гледане си и полската работа, а аз бях фукара, само от свирене преживявах. Стойко беше по-буен, по-безстрашен. Ходеше винаги добре облечен, яздеше хубав, охранен кон.“

Бай Драган ми разказва следната случка: Един ден (и той не помни как е станало) завели спор кой поведат дванадесет и мелодия знае. Обзаложили се да пее и да свирят дванадесет и четири часа, без да се повтарят. Двадесет часа пели и на бай Драган гласът свършва се започнал бил. Стойко пъл дванадесет и четири часа, а бай Драган го съпровождал с кавала. „Аз бях по-издръжлив, защото свиренето ми беше единствен занаят. На мен нищо не ми стана, но Стойко, час или два след като спечели баса, ме помоли да си го заведе. Когато излязохме от кръчмата, повърна кръв. От тоя ден заболехме. Лекарите му забраниха да свири, а той свиреше не само на кавал, но и на гайда.“

Оплакал се на бай Драган, че не можал да осъществи желанието си. А то било да не свири само по сватби, сборове и панаири, а да излезе и извън границите на България, за да прославя нашата народна музика.

З. а. Кольо Костов: „Вуйчо ми Стойко бил много волеви и амбициозен човек. Не можел да се помери да не знае чута веднъж песен или мелодия. Щом се заговорило за певец или певица с богат репертоар, включил се в разговора. Той не бил само глас, а и човек, който сам ги научавал, но ги изпълнявал още първия път. Даже по-хубаво от тях самите. Бил бун, но добросъвестен и общителен. Много обичал да обяснява и демонстрира пред колегите си тънкостите на майсторското свирене. Когато работел в полето, щом му хрумнала неочаквано някоя мелодия, оставял работата, вземал кавала и докато не я доизкусури, не продължавал полския си труд. Близките му го укорявали: обръквал не само тях, а и хората наоколо, защото спирал да ги слушат. Умеел да вмъкне много зафтове (красиво извършени негови си коленца-притурки — б. а.). Умеел от нищото да прави нещо — от колянцето или мотивчето да развие цяла мелодия или да направи хоро. С една дума — той бил самороден творец, постоянен търсач на красотата.“

З. а. Никола Ганчев: „Бях на петнадесет или шестнадесет години, когато за първи път се срещнах с свирех със Стойко. Ето на тази снимка сме бай Драган Карапчански, аз, Стойко и Меймед Али — баш гайдари. Дардженята по онова време в Тракия, пък и в цяла България. Тогава, макар и да бях момчурляк, ми на

направи голямо впечатление на първо място Стойко. Беше хубавец, просто красив, бун и пряк. Когато го опознах повече, той оказа върху юношеското ми съзнание неизличимо въздействие със своята човечност. Голямата му музикална дарба ме покоряваше. Възхищавах се от безпощадния му усет за красотата на музикалния език, от огромния му репертоар, от постоянната негова готовност и умение да показва на своите колеги, да говори като близък с хората и още какво ли не... Добродетелите му бяха много. И сега продължава да мисля, че няма друг като Стойко да обяснява толкова точно особеностите на кавалджийското майсторство. Захапеше ли „дрена“ (дряновия кавал), той никакш оживяваше. Народният инструмент се превръщаше в магическа говоряща тръба като в приказките. Стойко за друго, освен за музика, почти не говореше... Сякаш не беше от майка раждан, сякаш природата го беше извезала от специална музикална материя. Той беше кавалджия и тялом, и духом. Много ми се радваше, когато свирех без прекъсване. Умееше да окуражава по-младите, да им вдъхва вяра в утрешния им успех. В пълнота разбрах колко голям кавалджия е бил Стойко едва когато пораснах и станах професионален музикант. Той владееше кавала абсолютно. Свирил чист, галовно, присивно, но можеше и сърдито, в поострени интонации. Беше ярък представител на тракийското свирене. Използуваше всички регистри — висок, среден и нисък — с еднаква вещина. Мъртви, то, дето се казва, в гроба можеше да пробуди. Такъв то видях и чух, такъв си остана в паметта ми. Жалко, че „жълтата гостенка“ ни го отне в разцвета на младостта му — едва тридесет и една годишен.“

Пордан Славов Иванов от с. Александрово, Ямболско: „Стойко много често гостуваше на нашето семейство. Свирил на сватбата на моята сестра. Вечерта след сватбата, в непринуден разговор с тате за израсването си като кавалджия, той сам разказа следното: „Много дължа на моите родители. Баба ми беше известна певица в нашия край, завладяваше не само с народното, а и с македонското „македонско“ изпълнение, но и с особено съдържателните песни, които пееше при различни случаи. Когато ни идваше на гости, запяваше още с влизането си в двора. Никой друг не можеше да пее

така. Докато тя беше у дома, песните не спираха през деня, ни през нощта. Всичките: баба, майка, сестрите ми и аз пеехме и се надпявахме. Тате ни съпровождаше с кавала. Това бяха за мен незабравими дни и нощи.

Някои от песните, като „Алтънлъ Стоян войвода“ „Атмаджа дума Страхилу“, „Отгоре слизат черкези“ и др., просъпявали детските му очи.

Йордан Славов си спомняше как всяка вечер след работа, капнал от умора, Стойко подхващал някоя песен или мелодия. Изпълненията му внушавали благо родство и човечност, говорели за вяност в другарството, преданост и обич към всичко родно.

Безкрайна била неговата самовизискателност. Нето му било самобитно, без подражания и неподражаемо. Много обичал хайдушките песни, защото те внушавали родолюбие, смелост, национална гордост и играели съществена роля при възпитанието на подраствашите поколения. „Тия песни — казвал Стойко — са пълни с изстрадан смисъл, те подхранват най-българските ни чувства.“

Йордан Славов добре познавал характера и поведението на Стойко: „Той беше красавец, колкото добро душен, толкова и смел. Състоянието страх за него беше непознато. От дарбата си не търсеше материална изгода. Него парите не го влечеа — влечеше го красотата на майсторското свирене и песне. Настръхваше от всеки фалш. Стойко беше „изтъкан“ от музика: ос новата у него беше песента, а въггъкът — свиренето. Правеше впечатление, че когато го канеха да свири на сватба, той не се пазареше, не поставяше никакви условия. Най-важно за него беше сватбарите да са доволни. Когато пееше, стоеше седнал, а вземеше ли кавала, ставаше. Понякога, току-виж, накарал гъдуларите да запушат с кърпа отворите на гъдулките си, а той душмански „натиска“ кавала. И се леят една след друга ту бавни, ту хороводни мелодии. Голяма радост извираше от сърцето му.“

Разболя се Стойко от туберкулоза. Тогава много свиреше от тая болест. Той не се боеше от смъртта, но му беше мъка, че не бива да свири. През 1938 или 1939 година бяхме заедно на събор в село Поляна, Ямболско. Вечерта в кръжмата свиреше някаква група — ка

вал, гайда и гъдулка. Гледах го как се мръщи. Посбута ме, па каже: „Даньо, не мога да понасям тая фалшива музика. Само кепаят хубавите песни и инструментисти.“ Седеше така, сякаш всеки миг ще стане и ще си отиде. По едно време не можа да се сдържи и въпреки лекарската забрана да не свири, стана и спойко, по другарски се обърна към тримата с думите: „Абе, братлета, разрешете ми и аз да посвирия.“ Те му дадоха кавала. Пое го и каза: „Може това да ми бъде последното свирене!“ Присъстващите притаиха дъх. Помече от час той не отлепи кавала от устните си. Когато свърши, музикантите му казаха: „Стойко, знаем, че ти е забранено, но ако обичаш, изсвири ни още нещо.“ Изглежда, той усети, че нещо става в него, но любовта към музиката надделя. Той заплака. За първи път от неговите очи се търколиха сълзи. Засвири по-тихо. Изпълни желанието на колегите си, но сякаш някаква невидима сила го блъсна, та изпусна кавала, наведе се над масата и от устата му бликна кръв. Скочихме да му помогнем, заведохме го после у тях в Родопи. Това наистина беше последното му свирене. Не след дълго научихме, че починал. Така си отиде през 1939 г. Стойко Кафев — един от най-ярките народни таланти на Ямболско и на страната ни.“

ОТ МАСУРЕНИТЕ СВИРКИ
ДО МАЙСТОРСТВОТО

Димо Николов Султанов

Сред многото светила на тракийската музика Димо Султанов светеше със свой ярък, самороден блясък. Той е роден през 1912 г. в село Славянци, Бургаски окръг. С него се запознах на 23. IX. 1938 г. на панаир

ра в гр. Чирпан, където свиреше. Дружбата ни продължи чак до неговата кончина през 1973 г. в гр. Топлобухун. Много пъти и на много места сме свирили заедно, за много неща сме разговаряли.

Доста подробности от неговия живот вече съм познать бравил. Сега, когато се наложи да опиша израстването му като народен музикант, потърсих помощта на кмета на Славянци. Изпратих му писмо с въпроси и молба за подробни отговори. Той обаче не се отзова на молбата ми. Разговарях с някои от съседите му. Ще предам по-съществените моменти от разказа на дядо Станчо Йорданов Милев:

„Хората от бащиния му род са известни с голямата си буйност и непокорство, ама и с големите си музикални таланти. Дядо му Васил Султанов беше един от баш кавалджите в селото. С певчески дарби се славят и родът му по майчина линия.

Раснахме в тежко военно време. Гладът принуждаваше и най-малките деца да помагат на родителите си кое с каквото може. Димо беше воловарче.

На именни дни, годижи, сватби, на хората в неделни и в празнични дни ние, малчуганите, все се въртахме около музикантите — певци и инструменталисти. Димо беше по-буйно момче. Като воловарче често изоставяше добитъка, щом дочуеше някой някъде да свири.

Отиваше да гледа и да слуша. Зимно време мръзнеше по цял ден на хорото пред музикантите. Много го пердасеше баща му, но той предпочиташе да изгърпи пердаха, но да не се лиши от музика. Сам си правеше свирки от ръжени стръкове, от върба или от зелени масури и свиреше с тях доста сполучливо. На дванадесет години надви упоритостта на родителите си и купи кавал. По това време в селото ни имаше няколко кавалджии. Най-голям майстор беше Петър Железчев Михалев. От него се учеше Димо. След година-две възрастните музиканти му признаха правото да свири заедно с тях.

Но още много неприятности имал Димо с родителите си. Укорявали го в мързел и лентяйство. Особено майка му. На сядане и на ставане тя му думала: „Я се виж, ергенин за женене си станал, скоро войник ще опиваш, а си навил тоя кавал и само хойкаш. Другите момчета на къра лягат, на къра стават, всичко им първи по реда си, а нашите ниви потънали в трева. Че коя мома ще те вземе, кой е прокопсал от войник!“ И още какви ли не приказки изричала. Той я слушал, подсмивал се, па засвирвал. Дали от мъка, че не се вслушва в съветите ѝ, или от радост, че е толкова надарен, тя замлъквала и го слушала права.

На много места свирил Димо, с много майстори минали силни, но за него паметни остават срещите му с Драган Карапчански и Стойко Канев. Харесвало му най-вече свиренето им в ниския регистър. Учил се Димо от тях и не след дълго из Тракия наред с имената на майсторите Драган и Стойко започнало да се споменава името и на Димо Султанов. На прослушване в Министерството на просветата (това било през 1934 или 1935 г.) получил разрешително за изнасяне на концерти на страната. Станал сътрудник на радиото. Оттогава зачестяват съвместните му изяви с прочутия по онова време в страната кларнетист Рамадан Лолов. На много места, на много сцени, пред хиляди хора е свирил Димо като солист или участник в някоя група. Почти няма град, по-голямо село или панаир, където да не е ходил, за да пълни с радост душите на хората. И винаги го канели отново да ги посети. Аз го слушах и се възхищавах на дарбата му през 1936 г., когато за първи път го видях на Чирпанския панаир с Рамадан.

Тогава ми направи впечатление, че той не повтаря мелодия.

Рамадан се мъчеше да свири така, че Димо да не може да го следи. След като свършваха, кларнетистът се обръщаше към кавалджията с думите: "Страшна си чума, от тебе човек не може да избяга." Кавито и височини или низини да свиреше Рамадан с кларнета, Димо ги вземаше с кавала си и така доказваше на всички, че тоз народен инструмент има големи възможности и е много по-благозвучен от всеки друг инструмент. Димо Султанов свиреше с лекота, предизност, вецина и непринуденост.

След 9. IX. 1944 г. започнаха да се редуват силните му изяви по естрадите на националните прегледи и фестивали на художествената самодейност, от които той винаги се връщаше със златен или сребърен медал.

Димо се залови и изучи нелошо и гайдата. Много го тормозеше, когато инструментът, с който свиреше, се окажеше фалшив. За да не се мъчи, а и други като него да не се мъчат с "неверни" инструменти, той започна сам да изработва чудесни кавали и гайди.

Майстор кавалджията Кольо Вангелов от Сунгурларе — негов ученик — казва, че когато и да се събере реш с Димо, винаги имало какво да научиш от него. А Драган Карапчански сподели: "Познавам го още от 1930 г. Тогава беше юноша, но вече свиреше като баш кавалджия. Умееше да свири отлично както в ниския, така и в средния и висок регистър на кавала. Беше горд и не обичаше да пита за тънкостите на кавалджийското изкуство. Всичко учеше с поглед и слух. "Крадеше" от мен, от Стойко Канев, а и от всеки, който го привличаше а неща, непознати за него. Той беше типичен представител на тракийската кавалджийска школа. Не повтаряше изпълненото веднъж, защото се боеше слушателите му да не помислят, че малко знае и може. За мен той си остана един от големите народни музиканти."

Никола Ганчев споделя почти същото, но с други думи: "Димо беше един от малцината вещи познавачи и майстори на кавалджийското изкуство. Характерна за него бяха гордостта и непокорството. Те се проявиха особено нагледно в отношенията му с някои от нашите музиколози. Водеше спорове, влизаше в пререка-

нии с тях, особено когато му налагаха да свири в друг, не в тракийски стил. Чуждите вмешателства бяха прилична той да не влезе в никой от народните ансамбли в страната. Не познаваше теорията, но имаше свое мислене, основано на богатата му изпълнителска практика.

Димо Султанов беше за мене един самороден талант — първоизвор на чудесни народни песни и мелодии."

И той остана незаписан, а можеше да завещае на музикалния фонд на българската народна култура огромно богатство. В наше време разполагаме със свършена техника за звукозаписи, но изглежда, нещо друго, много важно, липсва, за да си отиват толкова големи народни таланти, без да се документират техните творчески постижения.

ОСТАНАХ СИ ДА СВИРЯ НА СЕЛО

Димитър Клявков

Роден е през 1912 г. в с. Костиево, Пловдивско. Неговата баба е от Златитрап. Брат ѝ Георги Инджето бил най-известният кавалджия по онова време в този край. Бабата на Димитър се омъжила най-напред в с. Кадиево, но овдовяла и се задомила най-накрая в с. Костиево. Тук тя довела своя даровит син — прочутия по-късно кавалджия Велю Божков. Родителите купили на малкия Митко една овчарска свирка, която той постоянно носел със себе си и не давал по-кой на близки и на съседни. Когато започнал да пасе воловете в полето, съседният му Тодор Калоферов, с около две или три години по-голям от него, вече имал кавал. Димитър гледал да бъде все с него. И чичо му Велю му помагал въщи. По едно време Тодор започнал да свири на гъдулка. Димитър пък преминал на кларнет. Заболял обаче и лекарите му забранили да свири на такъв инструмент. Тогава той забранили върнал към кавала, та до сегия си дъх в родното Костиево през 1975 г.

... „Не помня годината и датата. Повикаха ме да свиря в София — споделя Димитър Клявков. — Кой ме слушаха, не знам. Предложиха ми да остана в София. Отказах. Току-що се бях посвзвел като чифчий, предпачетох да не се отдалечавам от земята и от добитъка си. На това състезание получих награда — златен ковчег.“

Върнах се в Костиево и продължих земеделската си работа, а между другото свирех по сватби и сборове. През 1941 или 1942 г. имаше надсвирване в Пловдив, не помня по какъв повод. Бяха надошли кавал-

джии от цялата страна. За първи път тогава видях и чух Драган Карапчански. Когато той свиреше на сцената, стори ми се, че звездите отгоре опадаха. На надсвирването присъствуваше тогавашният народен представител Запрян Клявков, който беше от нашия корен. Аз не мислех да излизам на сцената, след като чух Драган Карапчански, но дойде Запрян и ме накара да се състезавам. Нагласих кавала, а в ушите ми още звучаха мелодии на бай Драган. Той свиреше различно, не като мен и нашия Тодор. Като разточи някоя бавна — чак сърцето ми изскача...

Наистина накрая на мен дадоха първото място, но честно преценено, Драган беше над всички. За да ме оцелят така високо и не съмсем заслужено, сигурно се е намесил нашият народен представител Запрян. Още не мога да се помирим с тая несправедливост.

Когато дойде 9. IX. 1944 г., много неща се промениха. В Костиево се създаде самодееен колектив. Аз бях един от първите в него. На мен разчитаха за издигането му не само в окръжен, но и в национален мащаб. Свирех като солист, свирех на хора, съпровождах индивидуалните изпълнения, свирех и в танцовия състав. Показвах как се играят някои по-стари хора. За моя голяма радост още на първия преглед се нарешихме на челно място. Нашите ръководители поискаха тази традиция да се запази и продължи. Предложиха ми да уча в училището децата на народно пееие и свирене. С удоволствие поех тази задача. В началото почти всяка вечер бях при децата. От 1947 до 1964 г. редовно участвувахме в прегледите на художествената самодейност. Винаги получавахме високи отличия. Бях много доволен от себе си, защото за постигането на тия успехи допринасяше и моят труд.

Характерно за свиренето на Димитър Клявков е тракийската надувка и чисто пазарджишкият стил — с резки прекъсвания по време на изпълнението на даден мелодия и явни предпочитания към кривите хора.

МАЙСТОРИ КАВАЛДЖИИ
НАШИ СЪВРЕМЕНИЦИ

[illegible]

ДО ШУМЕН ПЕША ЗА КАВАЛ

Стойко Митев Стойков

Роден е през 1907 г. в с. Здравец, Варненски окръг. Музикалната му дарба има дълбоки наследствени корени по мъжка и по женска линия. Дядото на Стойко бил кавалджия. Сред неговите братя имало и друг кавалджия, имало и гайдари. Сестрите му много хубаво пеели. От този род е и майсторът на кавала Кольо Чаушев. От този род най-ярки изяви днес в инструменталната музика има Стойковият син — акордеонистът Димитър Стойков. Ще цитирам думите му за неговия баща: „Раснал е във военни времена в многодетно бедно селско семейство. Имал един брат и осем сестри. Въпреки следвоенната бедност и скръбта по незавърналите се от фронтите мъже, празненствата в селото не преставали. Много народни музиканти слушал в детството си баща ми. В обкръжавашата го музикална среда той се радвал на грижи и разбиране от страна на по-възрастните и опитни инструменталисти. Той считал, че кавалът е най-хубавият инструмент. Но откъде да намери пари за кавал? Парите не стигали за цървули на бащата, камо ли за задоволяване на някакво детско желание. С добро сърце близките се смеели на мерака му: „Цървули няма, гайда иска.“ Вместо кавал, дядо Митю му купил овчарска свирка. Какво щастие за Стойко! По цял ден като пастирче на добитъка той свирел и печелел име на надарено момче. Но една народна приказка казва: „На бивола око — все в просото.“ Така и Стойко: извличал всичко, каквото една овчарска свирка може да даде, а окото му било все в кавала.

Първо с чужди кавали той започнал да се явява на

междана в неделни и в празнични дни. И продължавал да пести стотинка по стотинка година след година, дорде събере пари за свой кавал. Бил шестнайсет-седемнайсет годишен, когато сумата била събрана. Научил че в Шумен някой си дядо Иван правел хубави кавали. Един ден със своя другар Садю Пейков — също кавалджия, решили да тръгнат към Шумен. Над стотина километра е разстоянието от село Здравец до този град. Пари 'а влак нямали. И решили: млади са, ще отидат до Шумен пеша, без да уведомят родителите си. Главата се върнали, бащите им се нахвърлили да ги накажат с шамари и караници. Но всичките тези неприятности бледнеели пред осъществената мечта: нови, хубави кавали! Те били големи (78 см), маслиненочерни, изработени от сърцето на дряново дърво.

Юношата Стойко Стойков станал прочут майстор в техния край. Непрекъснато усвоявал репертоара на по-възрастните майстори. По онова време във Варненско тилия Митрев и др. Най-много можал да научи от своя братовчед по бащина линия — Кольо Чаушев. Не сумял да усвои само начина на свирене без прекъсване.

Повлиял му и неговият съселянин Иван Апостолов — ученик на Марем Арапчево. Тяхната дружба била творческа — взаимно се обогатявали. Но заучените нагото мелодии не задоволявали Стойко. Съвършеното изпълнение на познати неща не било граница на неговата дарба. Той започнал сам да създава бавни мелодии, различни песни, хора, ръченици. Те носят характерните белези на фолклора в неговия роден край.

Активната му дейност като музикант обхваща периода от 1920 до 1950 година. Това са години, когато Стойков Стойков разнася сред хората красотата на българската народна музика, твори нови неща, помага на стари и млади колеги да усвояват тънкостите на кавалджийската техника. Учи ги да имат свой собствен почерк, да изпълняват местни мелодии, като опазват чистотата на традиционния фолклорен стил и в съгласие с този стил винаги да се опитват да влагат по нещо ново, нещо свое, което да обогати мелодията.

А ето какво казва з. а. Никола Ганчев за Стойко Стойков:

„Познава възможностите на кавала, свиря във всичките му регистри. Особено е приятен за слушане в ниския регистър. Свиря с лекота. Той е неизчерпаем на кубавите и разнообразни хора. Когато сме свирели заедно, на бавните той се спрел и усмихнат ме слушал. Радвал се от сърце, после ми казал: „Ех, Кольо, ако не беше това твое свирене без прекъсване, аз щях да ти кажа как се изпълняват бавни мелодии...“ Стойко Стойков е един голям самороден талант, типичен представител на тракийската школа. Освен това той отлично владее еркелийско-гагаузкото свирене, специфично за този край. Малко кавалджии го знаят. Характерна е и неговата обич към чистото българско кавалджийско свирене. От него човек всякога може да научи нещо, стига да отиде и да го запита. Защото Стойко Стойков не проявява нито йота егонизъм, завист или друго подобно качество. За съжаление животът му протече по начин, който не му откри възможности да запише и остави изпълненията си в музикалната ни съкровищница.“

Тодор Калоферов

Роден е през 1909 г. в с. Костиево, Пловдивски окръг. „От нашия род — разказва той сам за себе си — само баща ми имаше свирка и я владееше много добре. Щом научеше, че в селото са дошли мечкари, той ме пращаше да ги доведа у нас, за да слуша песните им. Знаеше си пашенските, искаше да научи и техните, стига да се окажат непознати и да представяват интерес. Баща ми имаше верен усет към художествената сила на народната музика и към качествата на конкретния изпълнител. Аз не умея да пея, но още от дете ме влечеше свиренето. Чаках да порасне ръжта, прегривах със зъби стръковете и си правех свирка. После си майсторях свирки от масурите, които растяха около блатата и каналите. Тичах през лятото по дир воловете, пазах си свирката да не я счупя, а по пладне, докато добитъкът преживяше, се мъчех да направя някоя мелодия. Бях на около 10 или 11 години. Често не се прибирах от училище у нас, а ходех да слушам гайдата на дядо Николай. Той свиреше много хубаво. По това време в селото ни баш кавалджия беше дядо Велю Божков. Той и дядо Николай бяха най-търсени. Свиреха по сватби, кръщенета, сборове. Където бяха те, и аз тичах натам. Молех баща си да ми купи кавал. Той все ми обещавахе, но отлагаше... А моят merak растеше и растеше. Ядосвах се: защо татко ме лъже! Вече не му вярвах. А без кавал сякаш не можех да живея. И реших да открадна... Но откъде, от кого? По това време в Костиево дойдоха едни долгери от Родопите, които спяха у нас, а работеха из село. Единият имаше кавал. Пребарах багажа, намерих го и го скрих,

Беше много голям, не можех да стигам дупките, но не го върнах, исках да го имам, да го гледам, да му се радвам.

Радвах му се няколко дни. Една вечер те го потърсиха, разбраха, че го няма. Уведомиха баща ми. Всички се усъмниха в мен. Притиснаха ме, пямаше накъде, върнах им кавала. Един от родопчаните каза на баща ми: „Георги, днес игла, а утре може и вол да задигнеш.“ Баща ми се посрами, че като ме хвана, бой, бой — докато се умори. Каза ми обаче: „Слушай, Тодоре, утре отивам в града за кавал, но ако още веднъж откраднеш нещо, ще ти отрежа главата.“ Наистина на другия ден той отиде в Пловдив и се върна с малък кавал. „На — каза ми, — вземи! Ще те видим какъв кавалджия ще станеш.“ Аз поех кавала като най-голяма ценност. Само нощем, когато спях, не свирех. За кратко време започнах да правя някои песнички и хора. Тате ме слуша, слуша и рече: „Искам да научиш на дядо си Велю песните — „Къдра си свекър думаше“, „Пил Богдан“ и др.“ Обикалях около дядо Велю. За пет-шест месеца напреднах толкова, че започнах да свиря по махалата на хората.

По това време едно момче от нашето село на име Димитър Клявков, с около две или три години по-малко от мене, също захвана да свиря на кавал. Сдружихме се. Заедно свирехме на момите и ергените. Той обаче беше по-схватлив от мен, по-бързо овладя кавала. Един ден баща ми ме повика и каза: „Ти, Тодоре, кавалджия няма да станеш. Видж Димитър как свиря кавата, а ти не можеш. Кавалджия не може ли да свиря каба, не е никакъв майстор.“ Много ме заболя от думите на тате, но не се отчаях. Един ден, както си държах кавала на устата и подсвирвах на овцете, неочаквано прозвуча кавата. Това ме окуражи. Постепенно усвоих и този регистър, но не като Димитър. При него звучеше силно и чисто. Една вечер тате ме повика и рече: „Абе, Тодоре, ти свиряш на момите, а на мен още не си посвирил. Я да те чуя, та да разбера дали оправда лобутя.“ Засвирих на дядо Велю мелодиите, обърнах и в кавата, а той премести стола си до мен и рече: „Браво, напразно някога съм те бил, но виж — дано изчистиш кавата като Димитър.“ Това пак ме отчая. И захвърлих кавала.

Куних си гъдулка. Научих се да свиря криво-ляво, свирех и по сватби. Някои ми се смееха: уж гъдулар, а не умее да пее. И започнах да ходя по сватбите с двата инструмента. Свирех с гъдулката хоровадни, а на трапезата — бавни. Така минавах без пееене. Това продължи докъм 1939 г., когато на една сватба дойдох младежи с грамофон и ми казаха: „Остави този мечкарски инструмент, ще се веселим с грамофона.“ Стана ми много обидно. След тая сватба захвърлих окончателно гъдулката и пак — вече по-сериозно — подхванах кавала. Една или две години след 9. IX. 1944 г. се преместих да живея в Пловдив. Тук Асен Диамандиев веднъж ни събра, за да сформираме нещо като ансамбъл. Кавалджии бяхме аз и Александър Тосев от с. Царацово. После привлякохме и Васил Милев. Заработи по-късно Радио Пловдив, където направих първото си изпълнение, и то не на запис, а на живо. Когато се създаде Ансамбълът за народни песни и танци към Окръжния народен съвет, в него аз не се включих, защото макар да бях едва на около 50 години, зъбите ми изпадаха, не свирех както трябва. Помагах само на самодейни колективи. Веднъж, току-що си бях сложил изкуствени зъби, ми съобщиха, че ще свиря соло. Излязох на сцената (мисля, че беше в Крим)... Не можах да изсвиря солото, не можах да чуя гласа на кавала си — изобщо не го надух. Мъчих се, мъчих се и изчезнах от сцената. Никога през живота си не съм претърпявал такъв срам. Много се сърдих на земята, че не се разтвори да ме прибере... Голям срам! И реших — повече да не свиря.

... Не удържах на заричането си. Когато ти дойде в Пловдив през 1958 г. и те чух, отново ми се прищя да свиря, а и ти направи всичко, за да засилиш амбицията ми да усвоя ямболското и вашето старозагорско свирене. Много важна за мене беше и срещата ми у вас с баща ти. Той беше само с един зъб, но си свиреше, бръмчеше с кавала. По това време много често слушах младия кавалджия Стоян Величков, както и солистите на Държавния ансамбъл — Драган Карапчански, Досю Милков и Никола Ганчев. Всички вне окриляхте вярата ми, че ще мога отново да свиря. И не се излягах. От тебе научих песента за Хаджи Димитър, така както я изпълнява Драган, ходжамарската чепня

на Никола Ганчев и още много други. Постигнах и похубаво, по-чисто каба свирене. По това време дядо Велю беше над 80-годишен и все разправяше: „Тодор не можа като Димитър да стане кавалджия.“ Вече бях понаучил тракийското и един ден дойде при мен Димитър с думите: „Бай Велю вече си отива, хайде да му идем на гости, да му посвирим.“ Веднага приех — та нали той ни е даскалът...

Щом ни видях, зарадва се, надигна се. Старостта съвсем го беше повалила. Помоли ни да му посвирим. Аз му рекох той пръв да ни посвири, като на свои гости. „Не мога, не мога, нямам сили, затова искам вас да чуя.“ Димитър изпълни нещо от неговия стар репертоар, което дядо Велю с внимание изслуша. После взех аз кавала и подхванах ходжамарската чепня. Дядо Велю заплака и рече: „Тодоре, дай си ръката, ти си бил майстор, само дето напразно съм те одумвал пред хората, че кавалджия няма да станеш. И да умра, вече съм доволен, че вие като мои ученици и последователи и двамата сте майстори.“

Ето така, кажи-речи, пред смъртта си моят пръв учител ме призна за кавалджия.

Питам го кога е направил последните си записи за Радио София: „Някъде към 1964 или 1965 година свирях за Радио София. Бях вече доста стар, та не ставаха качества. Все пак съм доволен — двадесетина мелодии завещах на поколенията. Помагам на всеки, който пожелае, с каквото мога. Гледам да предложа колкото е възможно повече мои неща. Та няма да ги нося в гроба я!“

Макар и родом от пловдивските села, Тодор Калоферов свиря в пазарджишкия стил: прекъсване на фразата, рязко пресичане, употреба тук-там на език. В репертоара му преобладават криви хора.

Сега той вече не свиря, но пък е направил на магнетофона си много записи на нашите най-големи майстори. Който пожелае, може да ги слуша. Така Тодор Калоферов популяризира забележителни постижения на кавалджийското изкуство у нас, множи ценителите на този отколешен народен музикален инструмент.

ПЪРВАТА СТЫПКА — СЪС СВИРКА
ОТ... КРАК НА ЩЪРКЕЛ

Тодор Стойчев

Тодор Стойчев е роден през 1914 г. в с. Бързица, окръг Варненски. За детството си той не обича да разказва. Детектите спомени му наваяват тъга, карат го да преживява отново тежки чувства: „Дано никога вече не се налага децата и внуците ни да преживяват нашите мъки. Дано животът занаят да се изпълва само с труд и веселие, да бъде живот без войни и съзиди...

Нашият корен е от Тракия. Всички мои близки са добри певци. Моят баща беше един от големите кавалджии в родния ми край. Той беше преселник от Тракия и свиреше предимно тракийски мелодии. Аз ги наследих от него и затова се отличавам от местните кавалджии.

Ние сме четирима братя. Само аз съм кавалджия, само аз продължавам традицията на деди и прадеди.

Бил съм може би на 4 или 5 години, когато тате се завърна от фронта и засвири с кавала. Този момент сякаш е начало на истинския ми живот. Кавалът ме привличаше като магнит, опитвах се да го надуя, но не можех да изкарам никакъв звук, нито пък успях да запуша, както трябва, дупките му. Баща ми много се радваше на влечението ми, тупаше ме по рамото и ми думаше: „Браво, Тошко! Щом имаш мерак, ще се научиш.“ Ала първите следвоенни години му бяха олекотили кесията и той не можеше да отдели средства за един малък кавал. Когато навърших 7 години, тате донесе веднъж крак от щъркел. От него ми направи свирка с пет дупки на лицевата страна. Голяма беше радостта ми. Мама се чудеше как да ме вкара в чер-

гите и да ме приспи. В началото свирех някои по-леки мелодии, които слушах от тате, преминавах и към по-сложни. Един ден обаче забравих свирката на двора. След малко чухме, че кучетата се славиха. Тате огиде да ги разгърве. Чак тогава видяхме, че са съвзали моята свирка. Много плаках, много се укорявах за немарливостта си. Дълго време пазах остатъците от свирката. А тя беше бяла и лъскава — човек можеше да се огледа на нея. Тате добре разбираше тъгата ми. Същата 1921 г. ми донесе от един събор овчарска свирка. Тя беше с шест дупки на лицевата страна и с една задна дупка. Започнах да свира по-трудни мелодии. Успехът ми беше явен и това караше баща ми да ми отдели по-голямо внимание и повече време. Започнахме да свирим двамата заедно — свирка и кавал. Сякаш криле ми никнеха, като свирехме двамата, а тате доволно се усмихваше и ме галеше, когато свирехме. На осем-девет годишна възраст, изглежда, не-лошо съм свирел, щом хората започнаха да ме викат по харманите. Тогава ми бяха първите изяви. Тате не ме спираше. Като се срещах с различни хора, аз научавах нови песни и мелодии.

Овчарлъкът не отминал и Тодор. Свирел той подир стадото, а му пригласили хлопките. Те били така подредени, че човек като слушал отдалече, струвало му се, че стадото изпълнява своя мелодия, а Тодор със свирката му съпровожда.

Проявил се той и като кавалджия, но още нямал собствен кавал. На годеща на брата си свирил и той. Годеницата останала изненадана, че девер и няма свой кавал. Тя придумала брат му и той му купил. Тодор тогава бил на шестнадесет години. Започнал да се упражнява по цял ден. Голямата дарба, упоритостта и постоянството го извисявали като майстор. Сам се учел. Гордостта не му позволявала да търси помощ от други кавалджии. Вслушвал се само в оценките на баща си. Като слушал местни майстори, всяка чута мелодия запомнял добре, а после насама я възпроизвеждал на кавала.

На 21 години Тодор се оженил. Бедно било младото семейство. По това време в родния му край на сватби започнали да се налагат гайдите. Той решил да овладее и този инструмент, за да увеличи доходите си. Вни-

мателно се вслушвал в красивите мелодии на старите майстори. Особено се възхищавал от свиренето на дядо Симо от село Белослав. Само слушал, не питал, пак гордостта му не му позволявала. Разчитал на отличия си музикален слух, на собствената си дарба и воля.

Отвсякъде го канели по сватби и сборове, защото свирел еднакво добре на два инструмента. Веднъж в Девня един от присъстващите харесал много мелодията, леещи се от неговия кавал, записал ги на магнетофон и представил записа пред ръководството на профкомитета на химическия комбинат в Девня. Предложили му подходяща работа, той приел. Бил включен в оркестъра на новосформирания танцов състав. Там Тодор Стойчев свирил до пенсионирането си. С група инструменталисти после изнасял вечер музикални програми в ресторанта в Девня.

Негови записи има в Радио Варна. Като изтъкнат изпълнител се е явявал на много сцени у нас, в СССР и в Полша.

Тодор Стойчев винаги с удоволствие и желание е помагал на хората, които са идвали при него за съвет. С уважение и благодарност говорят за него учениците му. Особено признателен му е най-младият между тях — Данчо Радулов от с. Суворово, Варненско. Сега той е студент във Висшия музикално-педагогически институт в Пловдив. Ето думите му:

„Бай Тодор е типичен представител на тракийската кавалджийска школа, но е съумял да съчетае тракийското с добруджанското свирене. Знае нечути и не-свирени от други майстори стари народни песни. Много е сърдечен и достъпен. Умее да показва на възрастни и на млади колеги. Прави го с цялата си душа и сърце, като учител с многогодишен стаж и с богат опит. Той не проявява егонизъм, ненавижда завистливите и себични колеги. Гневи се и на ония кавалджии, които излизат от рамките на специфичното кавалджийско свирене, като се стараят да го „модернизират“, получавайки например звуково наподобяване на кларнет или зурна.“

Към думите на Радулов ще добавя само едно мое изречение (нищо че може да прозвучи като лозунг): Хвала и чест на майсторите-кавалджии като Тодор Стойчев!

АПОСТОЛ НА РАЗПРОСТРАНЯВАНЕТО НА НАРОДНАТА ПЕСЕН

Цвятко Благоев

Цвятко Благоев е роден през 1915 г. в семейството на беден земеделски стопанин от село (сега град) Угърчин, Ловешки окръг. Наследил музикалните дарби на деди и прадеди, той от малък засвирил подир добитъка, за да се издигне по-късно до популярен изпълнител — заслужил артист кавалджия. Дядо му по бащина линия се славел като гайдар, баща му пък бил възлешник на овчарската свирка, а чичо му Петър надуел ли дървената пицалка или кларнета, те плачели в ръцете му.

По майчина линия Цвятко също има „закваска“: дядо му Илия бил виртуозен кавалджия, вуйчо му — отличен гъдулар. В такава семейна музикална атмосфера, още докато бил в люлката, той се събуждал и заспивал от мелодии на най-различни музикални инструменти. В случая шаблонизираната фраза „закърмен с народна музика“ има съвсем конкретен, реален смисъл. Едва проходило, момчето започнало да посяга към инструментите на близките си. Пръв личен инструмент на Цвятко била една овчарска свирка, която родителите му купили от някакъв панаир. Тръгнал той с чичо си да пасе овцете — бил на 7–8 години. Очите му били все в чичовата свирка. Струвало му се, че тя била възлешна — сама свири!

По онова време в Угърчин имало добра духовна музика. Ученикът Цвятко Благоев се включил в училищните музикални прояви.

Като гимназист в Ловеч той изоставил малката овчарска свирка. Искал по-голяма, с по-плътен и сладък глас. Нямало откъде да си купи точно такава, затова

решил сам да си я изработи. Но и по-голямата не го задоволявала. Очите му били обърнати към кавала. По онова време в Угърчин имало немалко кавалджии. Най-известни били Недялко Лалин и Благой Манов.

Често тук идвал и Дико Михалев от с. Драгана. Най-много той запалил голямата любов у Цвятко към кавала. Показал му как по-бързо да научи първите мелодии. Цвятко се чудел как да се слобие с кавал — пари нямал. Помогнал му неговият съседянин Благой Георгиев, който бил музикант и техник. Той още тогава високо оценил дарбата на Цвятко. Хрумнало му да използува цевта на една стара пушка. Мярка взел от кавала на Дико Михайлов...

Стоманеният кавал бил готов. На него Цвятко усвоил техниката и тънкостите на свиренето.

Той счита, че първата му истинска изява на инструменталист е от 1933 г. Бил в седми (сега единадесети) клас. Със съдействието на своя учител по музика изнесъл самостоятелен концерт пред учениците от гимназията. Преди това ходил пеша до село Драгана — на 10—12 км, за да вземе кавала на Дико. Именно с този хубав, добре освирен кавал, Цвятко постигнал първия си успех.

Последните две години на неговото учение в гимназията са години на остри политически борби у нас и в Европа. Будната съвест на младия гимназист не го оставила пасивен наблюдател. Той станал член на РМС. Концертите му били използувани като легална форма за събиране на ремсите.

Заради активно участие в стачка на учениците от Ловеч Цвятко бил арестуван и изключен от гимназията. След много митарства той намерил добри хора, които му издействували да продължи образованието си в същата гимназия. Директорът обаче отказал да го приеме. Тогава се записал в Луковитската гимназия. И в Луковит Цвятко свирел на забави и тържества. Обикнали го ученици и учители. Наред с това той продължавал активната си политическа дейност.

В последния клас на гимназията в Плевен решил на всяка цена да продължи образованието си в университета, разчитайки на самоиздръжка. В една ранна септемврийска утрин взел дипломата, кавала, малко пари и тръгнал към неизвестността.

В столицата се установил да живее при приятели студенти. Записал славянска филология, но се прехвърлил в педагогика. Нямал дрехи, ходел с ученическата униформа, със скъсени обувки, хранел се само веднъж на денонощие, понякога лягал съвсем гладен. Един ден надул кавала, за да изплаче болката си. Чули го група работници, настипали с павета улицата. Те го поканили да работи с тях, за да им свири от време на време. Цвятко приел. Веднъж се подслонили в близката гостилница и той извадил кавала. Над гостилницата живеел учител по музика. Той чул чудесни изпълнения и веднага слязъл долу. Поприказвал с Цвятко и с негова препоръка младият кавалджия се явил да свири пред един музиколог...

Рано в утрото на един ноемврийски ден през 1935 г. кавалът на Цвятко за пръв път прозвучал по радиото. От този ден започват редовни изпълнения на негови изпълнения. Те продължават до днес.

В София Цвятко Благоев се запознал със Станил Паяков. Възхищавал се от майсторството му. Сприятелил се с гъдулари и гайдари. През 1936 г. група народни свирачи от с. Бистрица, Софийско, се явили на прослушване в Радио София. Нямали кавалджии. Цвятко с готовност се включил в състава. Така се оформирала известната в миналото „Бистришка четворка“. Друга народна група към радиото била „Тракийската тройка“ на Станил Паяков. Оскъдни били средствата, получавани от радиото, затова групата свирела по сватби, банкети, танцови забави или съпровождала някои обособили се вече певчески групи.

Много пъти „Бистришката четворка“ завършвала концертите си с танци, на които Цвятко свирел с кавал, а колегите му играели шопски хора. Това много харесвало на зрителите.

С различни танцови и певчески състави четиримата посетили Франция, Германия, Югославия и други страни. Навсякъде концертите завършвали с кръшни хора, изпълнявани от „Бистришката четворка“.

С музика Цвятко успявал криво-ляво да свърже двата края и да учи, ала неговите колеги от групата не могли да издържат семействата си и били принудени отново да се заловят за ралата. „Бистришката четворка“ просъществувала само две години. През това

време Цвятко изучавал и кларнета. След разпадането на тази група към радиото се сформирала нова — „Кореняшка група“. В нея Цвятко се включил като кларнетист. Свирили по сватби и други тържества. Хубаво свирили, но хората предпочитали народните инструменти. Разбрал това Цвятко, напуснал „Кореняшката група“ и съставил друга, смесена. Музикантите свирили на кларнет, цигулка, тропмет, акордеон, гайда, гъдулка и кавал. В групата с класически инструменти Цвятко свирил на кларнет. Тя носела неговото им — „Групата на Цвятко Благоев“, а когато свирили с народни инструменти (той свирил с кавал), наричали я „Угърчинската народна група“. Тя се допълвала с тъпан и с още една гъдулка и имала по-голяма ангажираност в радиото. С нея Цвятко съпровождал певци и певци, като Атанаска Тодорова, Мита Стойчева, Борис Машалов и др. Като най-образован в групата, той се нагърбил със задачата да нотира песните, съпроводите, да определя репертоара. Студентските изпити и тая огромна странична заангажираност го изтощили и той се разболял. Наложило се да прекъсне следването за две години. Но не се отказал от участие в групите. Трудно се работело. Предаванията винаги били на живо, не можело без сериозни репетиции, а зала нямало. Музикантите отивали в радиото да репетираг от три или от четири часа следобед, за да могат в 18 часа да се явят с успех пред микрофона.

Деветосептемврийската победа дала на Цвятко Благоев нови сили, открила пред него нови възможности за изява и развитие. Към радиото се обособява редакция „Народна музика“. В нея започва работа и Цвятко. Той обикаля Тракия, Добруджа, Странджа, Родопите, Пиринския край, за да издирва, събира и популяризира народните песни.

През 1952 г. групата на Цвятко Благоев става ядро на създадения към радиото народен ансамбъл, в който той е концертмайстор. Поради липса на необходимите музикални кадри Цвятко Благоев върши огромна дейност по набирането и разработването на репертоара на ансамбъла. В помощ е на Угърчинската народна група на много колективи, които вземат участие в международните младежки фестивали в Прага, Будапеща, Букурещ, Варшава и Москва. През 1954 г. е включен

в концертна група, която с успех преминава по сцените на много градове на СССР, Монголия, Китай. На това турне той свирил като солист с кавал, свирка и гайда, което правело много силно впечатление на публиката. Гостувал е още във Франция, Италия, ГДР, Югославия, Австрия, Швейцария, Унгария, Иран и др. В нашата страна неговият кавал е звучал навсякъде. Над 100 са записите му в радиото и около 50 на грамофонни плочи.

Безспорни са заслугите на Цвятко Благоев за разпространяването на народната музика. Негова заслуга е още описването и уточняването грифа на кавала, вмъкването на овчарската свирка като инструмент в народните състави, както и някои други инструменти, като чело-гъдулка, гъдулка с четири струни и др. Той посветил близо 40 години на народната ни музикална култура.

Характерен за неговото свирене е специфичният северняшки стил: участие на езика по време на свиренето, както и накъсване на мелодията. В изпълненията му има нерв, те са шумни, със силен тон. Не свири в ниския регистър.

Нашата музикална общественост с благодарност и уважение говори за Цвятко Благоев, за неговата огромна и пионерска в някои отношения дейност. Наред с множество медали, гърдите му са закичени с ордените „Кирил и Методий“ и „Червено знаме на труда“. Най-голямото му отличие е удостояването му през 1980 година със званието „Заслужил артист“.

Ще завърша с думите на Никола Ганчев за Цвятко Благоев: „Мисля, че няма да сгреша, ако нарека Цвятко апостол на запазването и разпространяването на нашата народна музика. Той завърши висшето си образование в годините на Втората световна война, когато се говореше за „Велика България“ и се насаждаше западната, по-специално немската музика. Той не стана учител, макар че места за учители имаше много. Сметна, че българородната учителска работа могат да я вършат всички негови колеги, а сам се зае с онова, което те не можеха да вършат. С кавала Цвятко Благоев водеше борба чрез микрофона на радиото против насаждането на чуждото културно влияние. Огромен беше неговият труд като изпълнител, като художествен ръководител и като какъв ли не още деятел в сферите на музикалната култура. Затова мисля, че името му на народен музикант ще остане във вековете.“

приеха. Самочувствието ми порасна. Исках на всяка цена да чуя Кехайов. От дядо Страти чух, че той бил на концерт в Бургас. Един ден той дойде и ми каза: „Васка, нашето гъдуларче ни напусна и отиде да свири по градове и села, а ти се боиш да се отдалечиш от овцете, като че ли гладен ще умреш. Я тръгвай да си изкарваш хляба с кавала, да радваш хората!“ Чудех се какво да му отговоря. „Ама къде да отида — отвъргнах му, — като по-далече от Синапово и Елхово не съм ходил?“ „Нищо, ти си сербеш момче, ще питаш и ще намериш Кехайов.“

След тоя разговор дълго мислих какво да правя. Тате беше сериозен и строг. Да напусна овцете — щях да затрудня семейството. Колебаех се, но накрая се реших и казах на баща си: „Слушай, тате, ще напусна овцете ще намеря Кехайов и като него ще започна да свирия из страната.“ Той се изненада от тая моя приказка. Отначало ме сипаши, за да ме принуди да остана при овцете, но като му казах, че някоя сутрин ще намери в ягъла овцете, а мене няма да ме има, убеди се, че решението ми е твърдо и каза: „Ти без пари никъде няма да отидеш, ами чакай да закарам на пазара в Елхово една овца, та да не ходиш пеша и да не гладуаш.“ След около седмица ми даде парите с думите: „Ха сега върви да си търсиш късмета.“ Сияех от радост. Щях да видя и да чуя Кехайов.

Как да е пристигнах в Бургас. Тръгнах да търся Кехайов. Обикалях от кръчма на кръчма и разпитвах, но все удрях на камък. Навсякъде ми казваха, че при тях няма никакъв Кехайов. Слях на брега на морето. След около седмица лутане някой ми каза: „Момче, имаше тука такъв човек, но замина към Варна.“ Помислих и реших — да отида във Варна! Как съм стигнал, колко съм гладувал — не е важно. Важното е, че и там стана като в Бургас. Той наистина бил тук, но заминал нанякъде. Ами сега? Кой път да хващам? Реших, пътя обратно към Синапово. Стопих се от мъка, но какво можех да правя!... Пеш, с каруца, къде ял, къде не, къде свирил, къде не свирил, за около три или четири дни бях пак в Бургас. И пак от кръчма на кръчма та на третия или на четвъртия ден, движейки се по улиците, чух че някъде се свири с кавал. Така хубаво, така омайно се лееше мелодията, че само дете

ДА ТЪРСИШ ЕДИН МАЙСТОР,
ДА ОТКРИЕШ ДРУГ

Васил Милев

Роден е през 1917 година в с. Синапово, Ямболски окръг. Селото се намира в Сакар планина.

„Ние бяхме бедно многодетно семейство — разказва Васил Милев. — Баща ми ме даде овчарче. Овчарувах, докато влязох в казармата. Тогава и в нашия край беше традиция овчарите да свирят на някакъв инструмент: едни свиреха на кавал, други на гайда или гъдулка, а аз избрах свирката. Сам си я направих от сърцевината на свирчовина. Когато получих звук, бях крайно щастлив. Скоро я овладях и разбрах, че тя е бедна на тоналност. На един Елховски панаир си купих кавал. С него свирех със същото желание и постоянство. Сам успях да открия тихия регистър, а и средния, звучния регистър. Влюбен в кавала, аз свирех, без да обръщам внимание на хората, а те ме слушаха и се наслаждавали. Веднъж дядо Страти дойде при мене: „Спри!“ — ми вика той. Спях. „Слушай, момче, ти ще станеш голям кавалджия, но трябва да чуеш един човек от нашия край, казва се Георги Кехайов. Той като свири, чува се сякаш от много далече. Иди при него да те научи на такова свирене — приятно и нежно.“ Тези негови думи ме вдъхновиха още повече. В неделя слязох от пасбището и отидох на хорото да слушам майсторите кавалджии. Гледах ги как духат и как си движат пръстите. Завърнах се при овцете и с амбиция заповтарях техните хора. Наистина усвоих кавала: свободно свирех и бавни мелодии, и бързи ръченици. Една неделя пак слязох в село, отидох на хорото, наредих се до майсторите и засвирих. Те ме

не изскочих от кожата си. Тръгнах по звука и попаднах в един голям ресторант. И какво виждам? Среден на ръст човек, с черна, силно къдрава коса, с къси дебелите вежди. Свири. Пред него струпан народ: при-таили дъх, слушат, не шават. Аз се промуших между хората, излязох най-отпред да видя това чудо. С кавалджията свиреше и моят приятел Митко гъдуларчето от наше село. Не посмях да им се обадя. Този ден разбрах какво значи голям майстор кавалджия. Сви-реше Драган Карапчански.

Завърнах ес в Синапово и започнах с още по-го-ляма амбиция да се упражнявам, за да постигна съ-вършенство.

Дойде Девеги септември 1944 г. Преместих се да жи-вея в Пловдив. Тук започна професионалната ми дей-ност като кавалджия. През 1949 г. при създаването на Народния ансамбъл към Окръжния народен съвет с художествен ръководител Асен Диамандиев — сега про-фесор, аз бях един от основателите му и свирех до неговото закриване през 1963 г. Тогава целият орке-стр беше прехвърлен към Радио Пловдив и Радио-те-левизионен център. Тук свирех до 1977 година, когато се пенсионирах.

Като кавалджия в ансамбъла при ОНС Васил Милев посети много страни.

Отличително за неговото майсторство е гърленото свирене. Засега в страната няма кавалджия, който така умело да си служи с гърло и с пръст. Характерни са неговите дробежи при изпълнение на хороводните мело-дии, наситени с голяма бързина и гърлени патъртвания, съчетани с пръст. Школата му на свирене е тракийска.

Васил Милев е не само майстор изпълнител, но и ръководител на школа по кавал в Пловдив. Много от по-младите кавалджии са негови ученици.

(Синът на Васил Милев наследи музикалната дарба на баща си и също стана майстор кавалджия. Милчо Василев Милев е стари асистент и преподавател по кавал във Висшия музикално-педагогически институт в гр. Пловдив.)

И ЖЕНАТА МОЖЕ С КАВАЛ ДА ОМАИВА

Неда Кирова Георгиева—Аврамова

Родена е през 1917 г. в Девня, Варненски окръг. Баща ѝ Киро Георгиев Радев свирел на овчарска свир-ка и кавал. Неговата музикална дарба се предала на големия му син и на дъщеря му Неда.

Едва десетгодишна, Неда започнала да свири на ов-чарска свирка. Когато навършва 15—16 години, тя вече отлично я владее и свири на различни тържества в селото. След това девойката си купила кавал и сви-рела с амбиция да догони и изпревари не само баща си, но и другите местни майстори. Нейните музикални увлечения ѝ носели доста неприятности въщи. Ба-щата се радвал на дарбата и на успеха ѝ, но майката я укорявала, хокала я и я разубеждавала да се отка-же от музиката. Нейният натист обаче не сломил во-лята на Неда. За две или три години тя стана из-вестна в целия край около Девня. Свирила по селата, но все сама, като солистка. Двадесетгодишна се вклю-чила в оркестър от народни инструменти. Това ѝ по-могнало много при натрупването на нов изпълнителски опит.

Първата голяма обществена изява на Неда е през 1936 г., когато във Варна била организирана окръжна изложба на земеделските култури с представяне на народни обичаи и изпълнения на народни песни и ин-струменталисти. Тя се явила като солист-кавалджия с "ДО" кавал и се класирала като първенец на събора. Наградили я с един хубав кавал и със специално из-работен за случая гюм за мляко. С новия кавал Неда свирела пред чуждестранни делегати и гости на курор-та Варна. Името ѝ след събора се разчуло не само във

Варненския край. Прочетох изрезка от вестника с нейната снимка от онова време. Кой е вестникът и от коя дата е — това и Неда не знае. Авторът К. Сидеров пише: „Имах случая да чужа чудната свирня на кавал на една млада селска девойка. Наистина рядко е да свири жена на кавал, но едно чудо е да свири талантливо и да омайва Неда Кирова от с. Девня, Провадийско. Тя е обиколила много села и градове и със своята народна музика е доставила истинска радост на своите многобройни слушатели. Заинтересувах се да узная лично от девойката как се е научила да свири на кавал и в неспринуден разговор тя ми каза следното:

„Още малка, заедно с братята си пасях овцете. Братята ми свиреха на кавал, а аз само си тананиках песните. Но после и сама пожелах да свири на кавал. Не след много време се научих да свири първо песента „Кавал свири на поляна“, а след това много още народни песни. Така след упорит труд се научих да свиря добре на кавал. По покана на някои мои слушатели обиколих десетки села и няколко градове, в които дадох народни концерти. Навсякъде бях посрещана с любов и почитание, особено сред селяните, които пожелаваха да ме чуят още веднъж. Последствие, след още много обиколки по селата, Радио Варна ме покани да дам свой концерт, на който изпълних пред микрофона същите мелодии. Сега настъпва лятото и полската работа се разгаря, ще помагам на баща си в полето, а през есента и зимата ще тръгна отново из селата и градовете да разнасям хубавата народна песен чрез нашия национален инструмент — българския кавал. Както виждате — усмихнато завърши моята събеседница, — и жената може с кавала да омайва народа по селове и по селенки.“

По-късно на конкурс в София тя спечелва първото място. Поканена е да остане към радиото като изпълнител на кавал, но тя отказва. А през 1938 г. Неда получава документ, който грижливо пази. Министерството на народното просвещение ѝ дава право да изнася самостоятелни концерти в страната.

На концертите, които Неда Кирова Георгиева от с. Девня, Провадийско, изнася пред гражданите в страната, се разрешава да присъствуват и учаци се в извънучебно време и при съгласие на съответните училищни власти. Умоляват се училищните власти да уведомяват Министерството за впечатленията си от концертите, ако намерят това за необходимо.

С този документ Неда е свирила по сцените на почти всички околийски градове и в много села. Неведнъж след концертите си тя напускала сцената със сълзи на очи, но сълзи на радост. Обграждали я девойки, млади и стари жени, възхищавали ѝ се и като я изпращали, молили я пак да ги посети.

Успехите на Неда радват и нейните родители. Майка ѝ вече не ѝ мърмори. И тя се просълзява, когато слуша или чете отзивите в някои вестници за майсторските изпълнения на дъщеря ѝ. Много трогателно било сватбеното тържество, когато младата невеста Неда в булчинско премяна засвирила с кавала си пред свекър и свекърва, пред зълви и девери, пред кума и побачици, пред всички гости. Най-щастлив този ден бил младоженецът — нали той успял да вземе за съпруга най-известната мома в Девня и единствената по това време в България изпълнителка на кавал.

След женитбата идват децата. Майчинските грижи, полската и домакинската работа не попречат на Неда Аврамова да продължи да свири. С кавала тя приспират танци при химическия завод „Карл Маркс“ — Девня. Този колектив получава много награди за художествените си постижения. С него Неда пътува из окръга, из страната, в чужбина. Тя има възможности да се среща с най-изтъкнати майстори на кавалджийското изкуство и непрекъснато да усъвършенствува собственото си майсторство. Първи нейни учители били баща ѝ и братята ѝ. Голямо влияние оказал върху нея Иван Йорданов от с. Тръстиково, Варненско, който според думите ѝ бил, а и сам се смятал за най-добрия кавал-

джия в Северна и Североизточна България. Помогнали й още Атанас Ганчев от с. Юнак, Варненско, Георги Кехайов, както и Драган Карапчански. По това време Драган много често е свирел по различни поводи в техния край.

Не са малко мелодистите, които Неда остави на записи. Те и сега звучат по ефира, чрез Радио Варна. Неда Аврамова вече е пенсионерка, но продължава да свири и да весели своите почитатели с нежни и сладки мелодии. В начина си на свирене тя съчетава добруджанския с тракийския стил. Използува всички регистри на кавала, постига нежно звучене и в кабата, умее да натъртва мелодията там, където е необходимо. Уважава всеки кавалджия, независимо дали е по-добър, или по-слаб от нея като музикант. От всеки умее да вземе хубавото. Добрият ѝ характер, отзивчивостта ѝ я карат да помага. Затова днес тя е търсена и като учителка по кавал, и като събеседник за музикалното изкуство въобще. Най-голяма помощ е оказала на своите деца в израстването им като добри изпълнители и разпространители на българската народна музика. За това пише и окръжният вестник на Варна „Народно дело“ с дата 25. VI. 1978 г. Под заглавието „Сейството на музикантите“ е поместена снимка: Неда с кавала, а синът ѝ и дъщерята с акордеони изнасят концерт пред любители на народната музика. В очерка на Д. Палазов четем: „Всеки е запазил приятни спомени, останали от сватби и концерти, сборове и напоявания. И от тези незабравими дни е запомнил хората, които свирият и пеят, които правят празниците на другите. Ние често говорим за тях... Колко много са празниците и какви приятни изненади донасят те. Пред нас се явяват един след друг изпълнителите и на сцената засявя богатството от таланти и дарования. И ние се питаме как тези хора са достигнали такова майсторство? В такъв момент всеки се гордее с талантите от своя край. Било е 1936 година, когато в сейството на Йорданка и Киро Георгиеви от с. Девня просвирва кавал. Те имали трима сина и две дъщери, но на кавал свирела и дъщеря им Неда. Всички се чудели: къде се е чуло и видяло жена на кавал да свири! Родителите и роднините я убеждавали да се откаже от тоя мерак, но Неда не слушала никого, дори

и майка си, която всеки ден ѝ повтаряла: „Станала си мома за женене, дето да готви чеиз и дарове, а тя взела с кавал да ми свири.“ В тези момински години Неда имала едно желание: да се научи да свири като най-добрите кавалджии в Девня — братята Иван и Желю Маневи, които били техни съседи. Минавали дни и седмици и от кавала започнали да излизат хубави мелодии. Това я окуражило. Искала да свири така, че всички от село да харесат нейните изпълнения и да я канят по седенки и сборове. Мечтаела дори някой ден да излезе с кавала пред много хора. И тоя ден дошъл. До близки и далечни села се разчуло, че една мома от Девня свири на кавал. В дома им започнали да идват хора, да я канят на техни празненства. Баща ѝ, като всеки баща, се радвал, че има такава дъщеря и с желание я придружавал.

През 1939 г. участвувала на един събор във Варна, където се представила с група от тридесет и пет кавалджии. Между тях освен Неда, имало още една жена. „Когато тръгнахме към мястото на концерта — спомня си Неда, — ръководителите ни сложиха нас двете да вървим най-отпред. Този ден няма да го забравя никога. Дадоха ми и подарък. Още го пазя.“ Оттогава до днес водещият програмата певецът е обявявал: „Ще чуете народни мелодии на кавал, изпълнява Неда Аврамова.“ И ето, на сцената се появява внушителна и представителна българка. Тя засвирва и мелодията на нейния кавал полита към хората, милва слуха им, влиза в сърцата им, за да ги направи още по-добри, по-човечни. Изпълнението свършва и Неда си тръгва щастлива, като се разделя с кънтящата от ръкопляскания зала и с грейналите от благодарност лица. А на колко много места е било това? Провадия, Ветрине, Червенци, Рудник, Бургас, Каблешково, София и др. Много са хората от Девненската низина, които са аплодирали Неда Аврамова на прегледите на художествената самодейност и на провежданите заводски тържества! Може да забравите фамилията ѝ, може, пи-тайте просто за Неда кавалджийката и ще ви упътят. Окрилена от това щастие, тя иска и децата ѝ да приличат на нея, да преживяват същата радост. Още от 12-годишна възраст проличало, че Йордан ще стане акордеонист. Детските му пръстчета бързо започнали

да налучкват хора и ръченици. Димитричка с нетърпение очаквала батко и да остави акордеона, за да го вземе тя. Каква по-голяма радост за майката! Незабелязано дошло време, когато на сцените, на които е свирила тя, започнали да свирят нейните деца с акордеони. Сега и тримата имат своите почитатели. Няколко години Йордан свиреше в танцовия състав при циментовия завод, а Димитричка бе включена в програмата за индивидуални изпълнения на народни песни. Почти не минава тържество без нея. Ден на родилната помощ, Осми март, новобрански вечери, среща на пещионери... Залата е изпълнена. Пред стихналата публика излиза конференсие и обявява: „Ще чуете изпълнение на кавал и два акордеона. Свирят майка, син и дъщеря — Неда, Йордан и Димитричка Аврамови от Девня.“

ПРЕДСТАВИТЕЛ НА РОДОПСКОТО СВИРЕНЕ

Илия Георгиев Михалев

Роден е през 1919 г. в с. Павелско, Смолянско. Музикантата му дарба е наследена по мъжка линия. Дядо му и баща му били известни кавалджии и певци на родопски народни песни. Ето какво споделя Илия:

„Най-ранните ми спомени са изпълнени с песни и кавалджийско свирене. Изпълнителите бяха татко и дядо. Ако единият пее, другият с кавала го съпровожда. Така беше и по работа извън селото. Щом не работят, те пак пеят и свирят. А в празнично време ходех с дядо и с тате да ги слушам как свирят на хорото. Премръзнал съм от студ, но се държа за края на дядовата шуба и не мърдам. Бил съм на 5–6 години. Захласвах се и някон си правеха шеги: сложат нещо в устата ми и аз чак тогава се откъсвах от музиката. Или някой възрастен ще каже на баща ми: „Абе, Георги, заведи това дете вкъщи, я го виж — посиняло от студ.“ А дядо се обажда: „Не закачайте детето, не с Георги, то с мене е дошло.“ И поразтрие ръцете и ушите ми, па ме закрули с шубата си.

Когато тръгнах на училище, вече ми бяха купили свирка. През лятото пасях около 100 кози и овце. Надувах свирката от този баир и как се радвах, когато спирах и чувах ехото ѝ от други баири!... Кавал ми купиха, когато бях ученик в прогимназията, и преди да завърша прогимназията, старите кавалджии ме търсеха да свирим заедно. Това много ме окуражаваше. Самочувствието ми порасна още повече, след като се срещнах с Георги Кехайов. През 1934 г. той изнесе концерт в Павелско. Свърши и помоли пристъпващите, ако някой може да свири, да запояда на сце-

ната. Нашите съселяни пожелаха да излезе Георги Кукушаров. Него признаваха като баш кавалджия. Свири той, а след него излязох и аз. Бил съм на 16—17 години. Кехайов внимателно ме изслуша и ме потупа по рамото: „Браво, юнак, ти ще станеш кавалджия.“ Аз свирех родопски песни в наш, родопски стил. А как нежно и гладко той свиреше „Царят на Славка думаше“, „Дойчо шилета пасеше“. Бях просто пиян от чутото за първи път тракийско свирене.

По време на войниклъка заминах на фронта. Носех си кавала наред с автомата. Раняха ме. В болницата, въпреки забраната на лекарите, свирех и може би това ми помогна да оздравея по-скоро.

Войната свърши, завърнах се на село и там се включих в първия самодеев народен ансамбъл. Той излезе национален първенец на един фестивал. По-късно, на един преглед в Пловдив ме харесаха като родопски кавалджия и ме поканиха за щатен изпълнител в токущо сформирания Ансамбъл за народни песни и танци към Окръжния народен съвет в Пловдив. С желание приех поканата. Така започна пътят ми на професионален кавалджия. В ансамбъла свирех 20 години. Тогава идваше като наш сътрудник и един кавалджия от Чирпанско... Най-вече от него научих да свира тракийска музика. Той ме караше в захлас да го слушам. От своя страна, държеше на всяка цена да усвои родопските песни и инструментални мелодии. Взаимно се учехме и постигнахме съответни успехи.

Той е представител на родопското свирене, а то е чисто, провлечено, езиково свирене. В него сякаш усеждаш красотите на Родопите, борческия характер на родопчани, склонността им към веселия и шегите.

Сега Илия е прехвърлил 60 години и вече не свиря. Големи нещаствия го сполетяха: загуби съпруга, загуби и дъщеря, завършила консерватория. За душата му вече няма покой. От народната музика обаче той не се отказал. Слуша я по радиото и телевизията, от магнетофонен запис, следи израстването на младите.

„Да ме лишат от народната музика — споделя Илия Михалев — или да престана да гледам хубавите ни народни танци — това би означавало да се ускори кончината ми. С песни и свирни започна животът ми, така и ще завърши.“

ТОЙ РАЗКРИ ДО ПРЕДЕЛ ВЪЗМОЖНОСТИТЕ НА КАВАЛА

Никола Ганчев

Можем без колебание да го наречем първомайстор или най-ярка звезда на кавалджийското изкуство у нас през последните десетилетия. Той не само свири като вълшебник, но и умее убедително да говори за кавала като за инструмент, с чийто мелодии векове наред се е поддържал висок национален дух.

„Роден съм — разказва Никола Ганчев — в с. Шишманци, Пловдивски окръг, на 28. IX. 1919 г. В бащиния ми род има хора с буйна кръв. Те са добри играчи-хорбашии, обичат хубавите народни песни и майсторското свирене, ама те самите не могат нито да пеят, нито да свирят. Били мераклии да се сродят с музикален род и затова внимателно оглеждали момите в Шишманци. Мама е именно от такъв род. Тате я откраднал от селянката.

Моята леля Христина, вуйчо ми Костадин, майка ми Божана се славели с певческите си дарби, а вуйчо Васил беше майстор кавалджия.

Социално-икономическите условия по онова време наложили дядо Георги — бащата на мама — дълги години да аргатува из Добруджа. Там той бил кехая на няколко стада овце. Пасял чокыйски овце, ама все си мечтаел за свои. И не другаде да ги пасе, а в родния край. Завърнал се след дълги години аргатлък, не можал да свикне със земеделската работа. В Шишманци мера за овчарлък нямало, затова бил принуден да мисли за изселване. Ходил тук и там, накрая се спирал на село Рудник. В началото на 1920 г. повел челядта си. Последвали го и мама, и моят баща. В Шишманци

останал само вуйчо Костадин, майстор шивач. Доста още нашенци тръгнали след дядо и се заселили в с. Рудник, Бургаско. Тъй като някога селото ни било към Чирпанска околия, пришълците ги кръстили „чирпанлиите“. И досега продължават да ни наричат така. Старите жители на село Рудник по братски помогнали на нашенци в уреждането им като новодошци.

Със спестените от Добруджа пари дядо Георги напразил къща, закупил някой и друг декар ниви и около чорлът овце. Земеделieto оставил на синовете. Овчарлъкът тук не бил развит. Дядо Георги така пасял овцете, така ги гледал, че увлякъл местните хора и скоро село Рудник станало нещо като овцевъден център.

От Шишманци естествено аз нищо не помня, а първите ми детски спомени на новото местожителство са озвучени от песните на мама. Тя винаги, навсякъде, каквото и да правеше, все пееше. Сякаш не знаеше лошо настроение, сякаш всичко ѝ вървеше по мед и масло. Тя знаеше над 200 песни, най-много обичаше бавните, хайдушките, защото са много съдържателни като текст, а мелодията им са широки като Тракия и дълги като Марица. Аз я слушах и по-лесно усвоявах думите, отколкото мелодията. Когато мама запееше „Хайдути мъчат назлънджа Добра“, винаги се просълзявах. Като ме видеше, че плача, тя прекъсваше песента. Подсмърчайки, аз я питах: „Мамо, нали хайдутите са били добри хора, защо са мъчили Добра?“ „Добри били, детето ми, ама били бедни, нямали пари да си купят пушки, патрони, саби. Затова мъчили Добра: да им каже бащиното си и свекървото имане, че да го вземат и си купят оръжие, та да мъстят на по-робителите, да помагат на сиромасите. Те я мъчили, ама не я убил.“

Много от нейните песни са ме карали да страдам, но много са и ония, които са ме разигравали. А най-голямо удоволствие изпитвах, когато мама пееше, а вуйчо Васил я съпровождаше с кавала си. Тогава се разгаряше огромното ми желание и аз като вуйчо Васил да свиря, да я придружавам. Чудех се как да се снабдя с кавал или свирка. Един ден обрах паяжините и праха на тавана, но намерих един стар и счупен кавал на вуйчо. Почистих го, защото беше зеленясал от-

вън и отвътре, помъчих се да го надуя, но звук не се чу. Рекъх си: друго трябва да измисля. Опитах от стъблата на ръжта да направя свирки, но от тях излизаха само пискуни. Един ден ми хрумна да използвам масурите на мама. Тя ме завари, когато дядо и се опитвах да направя дупки. Поотупа праха от гърба ми, но нито ме заболя, нито се уплаших. Мама беше само прилично строга. Тя се радваше на моето силно желание, пееше ми, учеше ме и ме насърчаваше. Виждах как моят копнеж по кавала е вече и нейна грижа.

Бях на шест години. На Никулден, за именния ми ден, мама ми подари едно кавалче, ама истинско, с три стави, с месингови гривни. С голямата ми радост дойде и големият страх. Виновни бяха големите. Те ми казваха, че през нощта ще дойдат дяволите и ще ми откраднат кавалчето. Те много обичали да свирят с малки кавали. Една вечер мама, като ме завиваше, видя, че стискам кавалчето между краката си и се развика: „Така ли се коландисва кавал? Като те е страх, че ще ти го вземе някой, разглови го и си го сложи под възглавницата!“ Мама ми се караше, а по-големите се кикотеха под чергата. От тази нощ нататък през цялото си детство аз си криех кавала под възглавницата. Зимно време през деня го надувах с всичка сила и не давах никому мира. Пък и само въкъди ли? На училище още не ходех. Вървах подир вуйчо Васил, с него заставах сред хората и заедно с другите инструменталисти се перчих и мръзнех. Не се виждах сред големите, но надувах кавалчето и надучквах свирните им.

Щом се пукна пролетта, с вуйчо тръгнахме да пасем овцете. Той много ми се радваше. Учеше ме и ме хвалеше, че бързо възприемам, а на мене сякаш крилца ми растяха. Само за това лято аз научих доста от вуйчовите мелодии. Пръстите ми чевръсто подскачаха по дупките на кавалчето.

През есента вече бях на седем години. Грабнах торбичката с таблата, калема, ръжени хляб, при тях сложих и кавалчето. Една сутрин учителката прегледаше торбичките ни от хигиенна гледна точка. Аз се смутих, защото в моята щеше да види и кавалчето ми. Мислех си, че тя ще ми се кара, а нямаш време да го сложи на кръста под ризата си. Учителката, Джобра-

лова се казваше, погледна в торбичката, бръкна и извади кавалчето. „Какво е това?“ „Кавалче“ — отговорих смутен. „Кой ще свири с него?“ „Аз.“ „Посвири ми!“ Засвирих, макар и със страх. Тя стои права и ме слуша. Като свърших, потупа ме по рамото и ми каза: „Браво, Коле, много хубаво свириш.“ Тези нейни думи ме замаяха, само дете не хвърлях от радост. Оттогава в часовете по пеење и гимнастика започнах редовно да свирия. Учителката се гордееше, че има в класа си ученик кавалджия. Обръщението „Коле“ беше пълно с майчинска нежност. Джобралова беше много умна, умееше да открива способности и да насърчава учениците. Много съм и благодарен, защото тя ми вдъхна голямата вяра в моето израстване като майстор кавалджия. Тя ясно разбираше, че и от нея зависи дали един млад талант ще се развие, или ще умре, преди да се роди...

...Мама и моята учителка ме насърчаваха, а тате ми пречеше... Бях в четвърто отделение. На 24 май имаше тържество за Кирил и Методий. Аз, баш майстор кавалджията на училището, щях да свирия соло и да съпровождам мои съученици — певци и певци. Мислех си: ще зарадвам мама, ще бъде доволна и учителката ми. Случи се обаче нещо неочаквано и грозно. Тъкмо се готвех да излизам на подиума и тате пристигна с една тояга. Учителките се мъчеха да го възпрат, но спира ли се буря? Хем бие, хем вика колкото му глас държи: „Овцете блеят в този пек, а ти ще ми свириш. Свирика къща не храни!“ Той бие и ме ругае, аз се въртя и се усуквам около него. Знаех го, че е много лош, но все пак намерих кураж да му възразя: „Прегий ме, ако щеш, аз овце няма да паса!“

Есента на същата година вече бях ученик в прогимназията в село Атанасово, сега квартал на Бургас. Реших да докажа на тате, че с кавада ще живея, че с него дом ще създавам...

Освен мама, вуйчо Васил и учителката Джобралова, много ми помогна и ходжата от Рудник. Той беше добър певец, знаеше много народни песни, знаеше и историята на всяка песен. Харесваше ми баритоновият му глас. Един ден се пресрамах, спях го и го помолих да ми изпее нещо. Той се позасмя, хвана ме за рамото и ме запита: „Ти да не си кавалджийчето?“ „Аз

съм.“ „Ще ти попее, ама и ти ще ми посвириш, нали?“ Веднага засвирих. После той ля. Така се сприятелихме. И винаги когато се срещнем, пеехме и свирехме. Много минувачи се спираха при нас да слушат... Така дядо ходжа, докато беше жив, ми помагаше да доизкусурявам изпълненията си и ме въвеждаше в незаписаната от никого история на творческите процеси при създаването на фолклорни произведения.

* * *

В село Рудник живеел преселник от Котленския край. Той се казвал Димитър Радев Стефанов, но го назовавали по името на родното му село — Емиркувлийски. Знаел най-разнообразни котленски песни и мелодии и създавал много хубави хорá. По душа бил голям добряк, но външният му вид създавал респект у околните: имал силен, дебел глас и мустаци като на Панайот Хитов. Един ден Никола го помолил да изспири и да му покаже нещо, а бай Митю му рекъл: „Занаят без пари се не купува. Ще дойдеш лятото да пасем шилетата, ще свириш и ще се учиш...“ През две летни ваканции без нито грош за труда си Никола тичал подир шилетата. Есента, преди да тръгне на училище, бай Димитър му дал три шилета, с което искал поне отчасти да заплати труда му. През тия лета Кольо научил и усвоил бързите хорá. След години, когато се събирали по някакъв повод, Емиркувлийски все казвал: „Кольо, аз съм ти длъжник. Ти две лета без един грош търча подир шилетата ми. Това е грехота. Ти излезе най-умният от кавалджииите. Много майсторски ограби свириите ми, затова пък, когато сме заедно — ти си длъжник и ще ми свириш.“

Никола Ганчев казва, че дядо Димитър говорел това с добро сърце и с благодарност, за което ученикът му е отишъл толкова далече пред него и разпространява нашироко в света мелодиите му.

Няколко дни преди да тръгне отново на училище, доволен от учителя си, Никола се спрял пред пътната врата на неговия дом и свирел, доизкусурявал нещо. „Свирия и гледам — пред мене се спря бай Драган от Габерово. Слуша ме, слуша, а като спях, ми каза: „Браво бе, момче! Хубаво свириш. Ама чуи: в село има един преселник от Ичера, чобанин е и свири, без да

спира. "Зачудих се — възможно ли е! Помислих, че нещо ме занася и му казах: "Защо ме лъжеш, бай Драгане?" "Не те лъжа! — вика. — Ти научи тоя майсторлък и знай — ще си ненадминат кавалджия!" Замина си бай Драган, а на мене не ми излиза от главата това, което ми каза. Мигар може да се свири без прекъсване? Реших да проверя. Един ден, без да кажа на нашите къде и за какво отивам, събрах малко хляб и сирене в торбичката, грабнах тоягата и тръгнах през девет села в десето да търся този вълшебник на дишането. Вървя и горя от любовознателност, но и си мисля, че като се прибера, ще се повтори оня позорен бой. Вървя и разпитвам за Габерово. До вечерта не можах да пристигна. Преспях в едно село у мой съученик и на сутринта пак потеглих. Към обяд най-сетне влязох в Габерово. Първият човек, когото срещнах, беше жена на средна възраст. Запитах я за къщата на дядо Яне кавалджията. "А, Топал Яне ли? Ние му казваме Рубето. Хе оная му е къщата, ама той е на къшлата." Жената ми рече, че тя е на около 7—8 км от село, каза ми посоката и аз тръгнах. Следобед приближих къшлата, но като ме навалиха четири-пет кучета, завърлях се натук, натам, докато се пързулнах и паднах в един шумоляк. А те като овце големи, накляхаха около мен и ха мръдна, ха са се хвърлили и ме разкъсали. Колко съм лежал в шумата — не зная, но ми се стори, че са минали часове. По едно време чобанинът се развика и дойде. Беше един куц човек. Запита ме какво търся тук. Отговорих му, че съм дошъл да се видя с бай Яне Рубето. Разказах му от игла до конец това, което чух от бай Драган. Дошъл съм, рекох, да видя и науча туй чудо. Хем разпиряхам, хем отупвам шумата от гърба си. Като пристигнахме на къшлата, той се захвана да приготвя нещо за ядене. Пита ме откъде съм, как се казвам, откога свиря с кавал. През цялото време аз се озъртам. Ядем, пак се озъртам. Видя той това и ме запита: "Защо не ядеш, какво се озърташ?" Рекох: "Не виждам кавала ти." Позасмя се: "За кавала ще дойде време, сега се нахрани, че път си бил и си гладен." Като се нахранихме, излязохме пред кошарата, седнахме на едни кютии. "Ха сега посвири ми малко, да те чуя." Засвирих любимата песен на мама "Стефан Диляни думаше",

кавардисах я с едно хорце, с една ръченица и спях. "Браво — рече, — ти от кого си се учил да свириш?" Казах му, че от вуйчо Васил и бай Димитър Емирковлийски. Пойска кавала да посвири и той. Попадах му го. Той го повъртя из ръцете си и каза, че е много малък. За мен бил нужен по-голям кавал. Наду кавала. Слушам — мелодията не прекъсва, а той не диша. Попитах го как си взема въздух, а той ми отговори, че диша през носа. Пак засвири. Гледах го от всички страни. Разбрах как става такава свирене и си рекох: хванах му номера. Опитах се след него, не излезе съвсем сполучливо, но все пак го направих. До вечерта свирихме. Понаучих тънкостите на дишането. На сутринта ме запита колко време ще остана при него. Казах му, че ще остана, докато добре се науча да дишам като него. "Хубаво, тъкмо ще си имам дружина."

Пет денонощия стоях при бай Яне, пасяхме овцете, свирехме по цял ден и до късна нощ. На раздяла той ми каза: "Ти ще станеш голям кавалджия. Я на ти моя кавал, ходи сред народа, свири и разнасяй нашата слава. При овцете аз мога и с какъв да е кавал."

Радостен от всичко това и от многото нови свирни, научени от бай Яне, Кольо с мерак тръгнал за дома си — да се похвали какво е научил. Радостта му прескна, щом прекрначил пътищата врата. "На двора тате ме посрещна с тояга и сърдито ме попита къде съм скитал цяла седмица. Викам си: Кольо, пак ще те мандруват, няма накъде. Започнах разтреперан да му разпиряхам всичко, а той с острия си поглед сякаш ме пронизва. Добре че мама дойде. "Остави го — вика, — мерак му е да свири хубаво." Тате ме накара да свири. Свирих без прекъсване. Изглежда, им хареса наученото и вместо с тояга по гърба, той усмихнато ме тупна с длан по рамото и рече: "Хубаво, отгърва лобута!"

Като ученик във втори прогимназиален клас в Атанасово Никола за първи път чул как свири истински цигулар. Той изнесъл концерт от класическа музика. Казал им няколко думи какъв инструмент е цигулката, какъв труд е необходим, за да можеш да свириш с нея. На Никола му направило впечатление, че ту свирел силно, припряно, ту тихо, галовно, после пък нещо плачевно. Слушал той с цялото си сърце цигулара и

му се явили нови мераци: да тръгне и той сред учениците да свири, като него да стане артист. Започнал с тая мисъл да ляга и да става. И ето, един ден щастие му се усмихнало. Както всякога, в едно от междучасията той свирел на двора, а децата играели. Учительката го повикала през прозореца да се яви в канцеларията. „Със страх влязох — разказва бай Кольо. — Там бяха директорът, учителите и двама непознати. Единият ме попита: „Ти ли свириш с кавал? Как се казваш? Откъде си? Колко време свириш?“ Отговорих на всичките му въпроси. Покани ме да посвирия. Започнах пак с мамината „Стефан Диляни думаше“, после изсвирих едно хоро и една ръченица. Спрях в очакване на тяхната оценка. „Браво — ми казаха те. — Много хубаво свириш! А искаш ли да отидеш в други училища из областта да изнасяш концерти? Пък като станеш ученик в гимназията, ще те включим в състава на ученическата музика.“ Веднага приех поканата. Даде ми бележка, с която да отида при него в инспекцията.“

След известно време там му връчили писмо-разрешително за бъдещите му концерти и една тетрадка от 300—400 листа, подпечатана и заверена, в която да се вписват впечатленията от концертите му. Пожелали му успех. С амбиция и желание Кольо продължил учението в прогимназията и започнал концертната си дейност сред учащите се в областта. Бил ученик в трети прогимназиален клас, а името му на кавалджия вече се нареждало наравно с имената на неговите „професори“ — вуйчо му Васил и Димитър Емиркувлийски.

Двама свирачи — гайдар и гъдулар, го поканили да свири с тях в ресторант „Орел“ в Бургас. С радост приел и тая покана — нали душата му жадувала за изява.

„Един ден — разказва бай Кольо — свирих в ресторанта и гледам — един военен, яде и пие с други негови колеги, а очите му все в мен. Викам си: какво ли не е в ред, та така особено ме гледа? Но не ме смути, продължава да свири и да го наблюдавам. На излизане военният ме повика и ме попита откъде съм, какво съм работил, от колко време свири и още какво ли не. Обясних му всичко от игла до конец. Той ме изслуша с внимание, накрая рече: „Кога можеш да дой-

деш при мен? Знаеш къде са казармите, нали? Хайде ела в сряда и питай за капелмайстора на военната музика.“ Отидох. Капелмайсторът ме помоли да посвирия. Изпълних желанието му с мамината песен „Стефан Диляни думаше“, едно хоро и ръченица. Той ми акомпанираше на пианото. Това много ми хареса. Срам ме беше, но го попитах как се нарича тоя инструмент. За пръв път виждах и слушах пиано.

Доста постоях при капелмайстора. Изсвирих му още няколко мелодии, които той нотира. Разбрахме се на другата сутрин пак да го посетя, за да чуя как ще ги изсвирият неговите музиканти. На раздяла ми каза, че името му е Филип Кутев, че е от Айтоския край. Такава беше първата ни среща с него. На другата сряда в определения час пак бях при него. Той накарра оркестъра да свири моите хора. „Ако нещо не ти хареса, дай знак за спиране.“ Слушах и се радвах. По едно време мосто се изгуби и аз спрях музикантите. Кутев направил някак поправки под звуците на кавала ми. Като си тръгнах, той ми каза: „Ти си даровито момче и от тебе може много да стане. Ако имаш възможност, учи, но кавала никога не оставяй. Ти си още малко момче, може пак да се срещнем, а може животът да наложи и заедно да свирим.“ И пак повтори: „Кавала пази!“ Пазех го, без него никъде не ходех. Животът ми беше обречен на кавалджийското изкуство. Реших между другото да се срещна и да опозная всички майстори кавалджии от нашия край.

Много се радвах, че и концертите ми преминаваха с успех по училищата. Стана тъй, че свирих пред учениците се във всички градове от Бургас до Казанлък. В Казанлък свирих в девическата гимназия. Директорът ми предложи вечерта да свирия и на забавата в читалище „Искра“, и то срещу заплащане. Отзовах се на поканата. В програмата бях последен. Много хубаво ме посрещнаха и много ме аплодираха. Платиха ми цялопето. От Казанлък тръгнах направо към Рудник. Пътувах с пълен джоб пари. До онова време аз не бях виждал толкова много пари у себе си. Бях щастлив от успехите си. Бързах да докажа на тате, че може и с кавала да се печели и да се осигурява животът. Бързах да споделя радостта си с мама и с моята учителка, защото те най-добре ме разбираха и заедно с мене

изживяваха радостта от успехите. Във влака четях похвалите в тетрадката, мътех се да разбера коя е най-хубавата и така унесен в мисли и четене, пристигнах в Бургас. Вкъщи си бях надвечер. Оставих парите на мама да ги даде на тате, а аз с тетрадката в ръка отидох при учителката. Чете тя: „Малкият музикант заслужава да се чуе, от неговия кавал не мелодия, а мед се лее“ и още много хубави думи. Гледам я, от възхищение очите ѝ се просълзяват. Просълзих се и аз. Това бяха съзвон на радост и възхищение, на благодарност за нейния труд.

Името ми на майстор кавалджия стигнало и до уши-те на братята Димитър и Яни Полонови в Бургас. Те бяха собственици на къщата за грамофонни плочи. Един ден през ноември 1936 г. те ме повикаха и ме накараха да им посвирия. Изпълних желанието им. Потупаха ме похвално и ми казаха: „Браво, не напрасно хората разпират, че си майстор. А сега вземи това писмо и бягай в София да те заснемат на грамофонни плочи. С него иди при генерал Димитров във Военния клуб, там ще има много голямо тържество, пишем му в това писмо да те включи в програмата. За тебе е много важно.“ Скътах аз багажа, взех малко пари, сложих препоръчителното писмо на братя Полонови в пазвата и — на влака. Пристигнах в София рано сутринта в едно дъждовно време, ама дъждът може ли да ми попречи на мерака? Намерих генерала и му предадох писмото. Вечерта свирях на тържеството. Публиката ме прие радушно. После имаше банкет, там пак свирях. На следващия ден по препоръка на генерал Димитров ме приеха, прослушаха и одобриха като изпълнител към Радио София. Определиха ми ден и час и така започнах, едва 17-годишен, моите изпълнения по радиото.

В радиото се запознах и свързах приятелство с едни от най-известните по онова време инструменталисти: Станил Паяков, Стоян Попов, Стоян Велев, Георги Русев, Цвятко Благоев и др. Правеше ми впечатление упоритостта на Цвятко Благоев. По онова време той беше студент. За да се издържа, постоянно свиреше в различни състави. Спомнях си думите на Филип Кутев: „Където и да си, каквото и да правиш, кавала не оставяй!“ Тия думи все по-силно се набиваха

и звучаха в главата ми. Караха ме да не се помирявам с нищо, а да свиря, да уча от другите, което не знаех, да се усъвършенствувам. Тогава се сформира една група към танцовия състав „Средец“. Неин ръководител беше Йордан Николов. Същата година с тоя състав и със състава на Руска Колева заминах за Бургас. По молба на румънците там записах на грамофонна плоча няколко песни и хора. После посетих с танцовия състав Югославия, където имах солови изпълнения. Те минаха при голям успех.

За съжаление по това време се заредиха първите непрежалими загуби в моя живот. Мама почина през 1934 година. Пак тогава почина и големият ми брат. Те не можаха да се порадват на изиявите ми. Тате пък не ме разбираше. Останах като че ли съвсем сам в света. Затова реших, че ще трябва да напусна гнездото си. Свирех по ресторанти, по сватби, в Радио София.

През 1937 г. взех участие на селскостопанския събор във Варна. Там спечелих първото място. Наградиха ме с хубав грамофон и 40 грамофонни плочи. На следващата година (1938) взех участие на Юнашкия събор в Перник и пак получих първата награда. През тази година се срещнах за втори път с Филип Кутев, който беше капелмайстор на военната музика в I полк — София. Той ме изпрати при генерал Пенев. Генералът ме прие хубаво и рече: „Сега ще обиколиш казармите да посвириш на войниците. Те повечето са селянчета, душите им са зажадливи за кавал.“ Обиколих казармите в страната. Навсякъде — и в казармите, и пред учащите се, и пред гражданите — ме посрещаха отлично, все хубави неща ми казаха или ги вписваха в тетрадката. А има случки, които се връщаха завинаги в паметта ми:

През 1937 г. свирехме на една сватба в село Левски, Карловско. Бяхме аз, бай Слави Велев — потомък от рода на Ботев, и Стоян Попов. Беше ранна есен, хубаво време, топло. Започнахме от събота — бръснелата. Закричаха ни с цветя. Всичко вървеше по реда си. По едно време гледам, една булка пристига със средата на една ей такава баница при нас и ми я подава. „Вземи — рече, — вземи да споменеш моя брат. Той също като тебе свиреше хубаво с кавал, но рано си отиде. Като те слушах, сякаш него чувам и за

него си мисля. Хапни и свиря с душа и сърце.“ Нищо не ѝ казах. Видях как очите ѝ се напълниха със слъзи. На другия ден — в неделята — пак я караме, както си му е редът. Ние свирим, булката дарува. Всички бяха насядали и ядяха. Аз се изправих и засвирих една бавна хайдушка песен. Така надух кавала и с такова душа я засвирих, че сватбарите, макар и пийнали, спряха да говорят. Пък може би знаеха историята на песента, може би тя се отнасяше за някой от техния край? Свиря, усещам създаденото настроение, радвам се на проявения от сватбарите интерес. По едно време някакъв старец се приближи до мене, седна на столчето и се заслуша. Завърших изпълнението си и седнах да ям. А той бръкна в пояса, измъкна стара кесия и от нея извади златна пара. Подаде ми я и рече: „Дядовата, ако вземаше души, душата си щях да дам. За такъв кавал всичко се дава“ — сложи парата пред мен, седна и после се свлече от стола на земята. Рипнаха хората, грабнаха го и го внесоха външи. Научих, че тоя дядо се казва Добри, че е над 90 години и че е стар хайдутин, борец и закрилник на сиромасите. Като се поуталожи всичко, станах и рекох: „Тази златна пара няма да взема. Тя е може би единственото богатство на дядо Добри.“ Попитах с висок глас има ли негови роднини. Обадя се една жена, на нея върнах парата. След няколко часа дядо Добри почина.

Пак през тази година свирехме на сватба в село Бяла вода, Пернишко. Връщахме се от радиото и групата ни беше пресрещната от един шоп. Замоли се да свирим на сватбата на сина му. Бяхме изморени, искахме да си починем. Аз бях най-млад, не се намесвах, само слушах пазарлъка. Другарите ми нарочно поискаха сума, за която мислеха, че той няма да се съгласи и ще ни остави да си починем. Той обаче прие. Меракът му бил на сватбата да свиря оркестърът на радиото. Засвирихме, бръсниха младоженеца, плетоха булката, доведохме кума, дойде време за венчаване, а ние гладни свирим. Надуваме, потим се, пеем, ама гладна мечка хоро играе ли? На всички ни се завива свят от глад, а никой не ни дава да хапнем. По едно време викам на бай Слави: „Нейде я бъркаме, бай Слави, не са доволни от нас.“ „Ами, всичко си караме по реда.“ Казвам им да подпретнем нещо крали-

марковско. Засвирихме тяхно, „на тресене“, и сватбарите се оживиха. Започнаха да се провикват. Не можа да се сдържи и свекърът и извика: „Бабо-о-о, я дай на свирачите по една ока ракия. Душата ми напълниха!“ Дойде и при нас: „Абе вие досега защо не свирехте нашенски — шолски!“ Нагостиха ни. После цял ден свирехме само две или три мелодии, защото тогава само толкова знаехме от техните. Важното е, че сватбарите бяха доволни и предоволни.

През 1940 година Кольо бил войник в гр. Кавала — Гърция. После още три години непрекъснат запас в същия град. Кавалът винаги бил с него. Всеки ден хората наоколо се радвали на красотата, създавана от младия музикант.

Така течал животът му до 1951 г., когато чрез курс го приели като оркестрант в Държавния ансамбъл за народни песни и танци — София. Трета среща с Филип Кутев! Сега двамата няма да се разминат и ще работят заедно чак до 1979 г., когато Никола Ганчев се пенсионира.

Той владее възможностите на кавала до съвършенство. Свиря във всичките му регистри, леко и непринудено минава от един в друг. Свиря без прекъсване, като се освобождава умело от сълунката в гърлената кухня — качество, присъщо на йогите. Засвири ли бавна песен или мелодия, сякаш зашпива на кавала, а на места мелодията притихне, изнежи се, другаде с пълна сила изплаче и нахлува направо в сърцето на слушателя.

В книгата „Популярни изпълнители на народна музика“ на Елена Огнянова и Михаил Букорещлиев е цитирано мнението на Георги Бояджиев — дългогодишен музикален редактор към Българско радио и телевизия, а след това и директор на Средното музикално училище в гр. Котел: „Никола Ганчев владее инструмент до най-голямо съвършенство. В ниския регистър, наречен каба, кавалът му издава звуци меко, благородно, равно. В горния регистър тоновете са извлечени с еднаква сила. Той умело разкрива красотата на звука на левината, която съпровожда. Бавната песен се слива с мен опит, Никола Ганчев проявява завидни качества на импровизатор и творец на народни хора. Те носят

и характерното звучене, и оригиналната мелодична постройка за всяко отделно хоро. Наред с това той разкрива докрай техническите и модулативните възможности на инструмента. Ганчев наложи кавала като солиращ инструмент в народния оркестър.

По-нататък Георги Бояджиев подчертава: „Не ще бъде преследено, ако се каже, че той е открил нова страница за наше народно инструментално изкуство. Той наложи тракийския стил, разкри до краен предел техническите възможности на кавала, записа на грамофонни плочи и магнетофонни ленти голям, оригинален и стилен репертоар, който е съществен принос в популяризирането на този инструмент. Неговите свирни са истинска и много ценна школа за младите кавалджии, много от които, тръгнали по стъпките на Никола Ганчев, постигнаха значителни успехи, повдигайки народното кавалджийско свирене въобще.“

Марко Недялков — писател: „Никола Ганчев не е като другите кавалджии, които казват, че кавалите свирят еднакво. Неговите вити свирни се отличават като загарията от къклицата. Проплаче ли мило-жално оня ми ти шарен кавал, селяните мятат калпаците, а младите кавалджии стискат кавалите си и записват звуците в сърцата си. Никола не свири, а любовно говори. Ако се вслушате в извивките на мелодиите му, ще се уверите, че той пее, а певицата повтаря думите му.“

В захлас слушаме „Момчил си конче ковеше“, „Стефан Дилияни думаше“, „Обзаложи се, Дойне ле“, многообразните му овчарски мелодии и пр., и пр. А колко радост има в неговите тракийски хора! Те са оригинални, съдържателни, извират от душата на народа. В тях има много вмъкнати авторски колена, но така майсторски, че едва ли някой би могъл да ги открие и отличи от традиционната фолклорна основа. Например „Сурни пета“ се състои от 15 или 16 колена. При извършването му тоналностите се менят няколко пъти. Много са хората от този тип. Допълненията и измененията, които Никола Ганчев прави, са плод на големия му творчески музикален усет. Кавалът в неговите ръце сякаш не свири, а разговаря със слушателите. От него и стари, и млади се учат как да импровизират и как да правят съпровод. Не случайно на него беше възложен съпроводът на най-изтъкнати наши певци:

Вълкана Стоянова, Надка Караджова, Янка Танева, Йорданка Ильева и др. Както соловите му изпълнения, така и съпроводите му са карали хората, обичащи народната музика, не само у нас, но и в чужбина да се възторгват, да пишат писма до радиото и до него с молба да го чуят отново.

Много писма ми показа той. Подава ми писмата на италианския учител по история Филипино Франческо от гр. Падуа с думите: „Чети, ти си по-учено момче, не си като мене с третокласно образование.“ Вземам писмото и му казвам: „Абе, бай Кольо, един път — не виждам, втори път — не го разбирам! В гимназията съм учил френски, ама само когато роди парцата, имах тройка по френски език и минах без есенен изпит в по-горния клас.“ Той се засмя с пълен глас, на ми каза: „В книгата на Елена Огнянова и Михаил Букорещлиев е поместен верният му превод. Там е и писмото на Д-р Мухлев от Чикаго.“

Тия писма са интересни. Нека ги прочетем:

19. IX. 1962 г.

Уважаеми майстор Никола Ганчев! Желяз топло да Ви благодаря за извънредната любовност и готовността Ви да ми свирите в продължение на повече от един час, макар да бяхте зает с друга работа. На Вас дължа опознаването на най-високите върхове на българската народна музика. Имам предвид двете битови тракийски мелодии. Всеки път, когато ги слушам тук, аз изпитвам такава удоволствие, каквото може да се изпитва само от значители произведения на музиката. Непосредственият патос, фината модуляция, бликащата мощ на „Хайдут Митьо по двори ходеше“ са такива, че аз виждам пред себе си безкрайната Тракийска равнина, на която тук-там стърчи някое огромно дърво, и чувствавам пътя на вековете през българската земя...“

В друго писмо от 2 май 1967 г. Филипино Франческо пише:

Правя всичко възможно да запозная италианската публика с прекрасната българска народна музика. Тук ти изпращам програмата на последния концерт на групата, в която свири специализирана старинна музика

на старинни инструменти... В групата аз свира на кавал. На концерта изпълних „Ръченица“ от Тервелско, „Хей, девойче, бяло и червено“, „Дилмано, Дилберо“. Успехът беше голям. Според мен в Италия се свирят първи път на кавал в концерт от камерна музика...

И досега Филипино Франческо поддържа връзка с Никола Ганчев. Той ръководи ансамбъл за български народни песни и танци с български народни инструменти, който с успех разпространява нашата певческа и инструментална народна музика. За да не излиза от рамките на типичното, българското, той изпраща на магнетофонна лента репертоара, който изпълнява, да го чуе Никола Ганчев и ако нещо не е в ред, майсторът да го изсвири правилно и да им върне записа.

В писмото си д-р Мухлев от Чикаго пише:

Мили бай Кольо, един ден, току-що се бях настанил в Чикаго, и идва някой си ишишко. „Вие българин ли сте?“ — пита той. „Да — отговарям. — Какво има?“ „Аз, докторе, ви нося армаган от едн-кой си старец.“ Името не запомних, защото отдавна съм напуснал България, още през 20-те години, когато бях на 5 години, и в паметта ми не е останало нищо, освен ехото на златния кавал. Вадя той нещо като свирка, увита във вестник. До това време не бях виждал никаква българска свирка. „Това, докторе, е истински български дудук.“ Даде ми старецът свирката и се сбогува. Пипнах свирката и я надух. Писнаха ми ушите. Дудукът е с шест дупки. Така го майсторели в Кулско и Видинско. Така станах дудукчия. След няколко месеца се сетих обаче, че имаше в тая сладка, медена страна, наречена България, меден кавал и реших да се сбобия с кавал. По онова време политиката беше твърде затегната и САЩ не поддържаха дипломатически връзки с България и естествено беше невъзможно да получа кавал оттам. Писах на приятели в Турция. Пратиха ми няколко свирки и ме уведомиха, че „златният кавал“ — севал му викат те — е в България, но нямамо как да ме снабдят. Взех подмятането за подявка, понеже знаех, че съм български преселник в Америка, и писах до приятел в Кайро, та да ми изпратят кавал от Египет. Получих същия отговор и оттам: „Какъв кавалджия си ти, като не знаеш, че злат-

ният кавал е в България?“ Това писмо ме ядоса и се обърнах към Радио Иран. Получих отговор, че в Персия имало кавали, но не издавали звуци като златния кавал на България. Помислих си, че светът се е надумал против мен и моего желание да притежавам итински кавал остана една илюзия. Писах и до близки в Армения. Отговорът гласеше също: „Пиши до България, там е златният кавал.“ По това време един мой колега лекар замина за Тунис. Помогна го да ми изпрати кавал. Човекът беше много любезен да ми отговори, че и там липсват кавали. Обърнах се и към един мой стар пациент от Сардиния — остров в Средиземно море. Неговият отговор ме разочарова, както и отговорът на мой колега от Судан, който между другото е и музикант. Златният кавал, твърдяха всички, е в България. Веднага се досетих, че тези хора вероятно са слушали Радио София... Включих апарата на софийска вълна. През този ден реших да не приемам никакви пациенти. Привечер обяха, че ще свирят Никола Ганчев, баш кавалджия. Като застави „Овчари чукал кърмил“, сърцето ми се разигра, ха да хвъркне. Разплаках се, мили бай Кольо, и цяла нощ те благославях. „Слушай златния глас на моята България!“ — виках на жена си, а от очите ми течеха два реда сълзи. Значи хората не са ме лъгали. И понеже не я запомних както трябва, реших да се науча да свира на кавал и изведнъж, без да искам, ми излезе късметът. Един от старите преселници се вързаше завинаги в България. Помогнах го, дадох му и пари, от които имаше нужда, само и само да ми изпрати чудния народен инструмент, като се свърже и с тебе. Не знам дали човекът те е намерил, но ми изпрати един много стар кавал с особена направа от последните 200 години. Купил го е от ишменските села и ми писа, че с него е свирил някогашният прочут кавалджия Ангел Кехайов на турския султан, на когото бил придворен кавалджия. Така че златният кавал на България има чудна история. Безспорно това е чудесна работа, за която нямам думи. По-важно е да ти кажа какво представлява моят кавал. Той е каба кавал и има двоен необикновен тон. Най-същественото при него е, че когато не се надува и си метиш по него пръстите, леко, необикновено резонира и дава чудесна мелодия. Но моят приятел от Шумен ми

пише, че през 1928 г. (времето на кризата в България и голямото безпаричие) някой си старец от село Урбабеници, Кулско, е направил възшебен дудук. Името на стареца не ми е известно. Известно ми е обаче, че около стареца се събрали кавалджии от целия вилает и един през друг се надпреварвали кой да го купи. Старецът свирел като магьосник и им гледал сеира, а хлядарките растели, не се скъпели кавалджии, ако единият давал пет хиляди, другият давал седем. Така стигнали до 14 хиляди лева, на ония пари. „Малко са — рекъл старецът, — към парите прибавете и нещо друго.“ „Какво да бъде?“ — попитали мющерите. „Може и коне, може и волове, с които да си вадя хляба — рекъл старецът. — Друг такъв кавал няма да измайсторя. Както виждате, той свирел сам. Изработен е от клен и е окован в кокал от елен.“ За такъв кавал сега шиник жълтици бих дал. Но човекът пише, че този, който купил кавала за 14 000 лева и един чифт волове в ония гладни години, когато умирали, пожелал да му го сложат в ковчега, за да свирел и на оня свят. Още една подробност. Този необикновен кавал е бил обгарян и мазан с червици (мас от кокали). Пиши ми твоят кавал не е ли същият, по описанията на шумнялията ми се струва, че ще да е той. Иначе не мога да си обясня свирната ти...

Пак по това време Никола Г. Гилев от гр. Тополчане — Словакия, чул по радиото Никола Ганчев и в него се запалило неугасващо желание да се научи да свирел. И той идва в България, гостува му. Искал не друг, а Никола Ганчев да му купи и избере кавал 72 см, той лично да му покаже тънкостите в свиренето и пр. Доколко голямо е било желанието му да свирел и овладее кавала се вижда и от това, че понастоящем пропагандира кавалджийското изкуство из Словакия. Всяко лято Никола Г. Гилев идва, гостува на Никола Ганчев и сверява ръста си като изпълнител на българска народна музика.

На турнето на Държавния ансамбъл за народни песни и танци в Америка през 1963 г. на един от концертите американски професор по музика бил възхитен както от съпровода, така и от соловите изпълнения на Никола Ганчев. След концерта той се срещнал с него и

го запитал: „Вие коя консерватория сте завършили?“ Майсторът го погледнал, позасмял се и рекъл: „Ходжамарската.“ „Да — отговорил професорът, — известна ми е. Тази школа е дала много именити музиковци и ненадминати изпълнители.“

При концертите в Чикаго д-р Димо Мухлев се запознава с Никола Ганчев, слуша го „на живо“ и се хваща за главата: „Значи имало възшебници и на тоя свят!“

„Юначе — обръща се той към Никола Ганчев, — вземи сърцето ми и го занеси в България, за да се наслуша на твоя златен кавал!“ Всички присъстващи на този разговор се просъзлили. (Пак из книгата на Е. Огнянова и М. Букорещлиев)

Никола Ганчев е от ония българи, които безкрайно обичат нашата народна музика. Той щедро раздава всичко, което знае и може, стига да му го поискат. С голямо умение обяснява и показва тънкостите на кавалджийското свирене. С дълбоко вътрешно желание помага на младото поколение изпълнители. Винаги с уважение и любов говори за старите майстори и за колегите си.

Неговият изпълнителски репертоар е огромен и разнообразен: 30 записа на грамофонни плочи, 50 нотирани хора, около 30 овчарски импровизации, както и още 100 бавни и 200 хороводни мелодии.

За майсторството, за голямата му заслуга в популяризирането на българската народна музика у нас и в чужбина Никола Ганчев многократно е награждаван с ордени и медали. Той е носител на златен медал и лауреатско звание през 1956 година на националния преглед на художествената самодейност, на три орденна „Кирил и Методий“, орден „Червено знаме на труда“ и др. През 1966 г. бе удостоен със званието „Заслужил артист“. Слушала го е публика в над 25 страни.

ЗА ЧЕИЗ КАВАЛА ЛИ ЩЕ ЗАНЕСЕШ?

Стоянка Карапавлова—Тоскова

Родена е през 1919 г. в с. Мелиница, Ямболски окръг. — Аз не помня как заобичах кавала — разказва тя. — Сигурно ми е повлиял вуйчо с гайдата. Силно впечатление ми правеха песните на жените и момите, които се събираха пред нас на урата (махленска сбирка) или на седянка. Тогава и ергените, които идваха при изгорите си, свиреха с кавали. Кавалът за мене имаше най-сладка, гальовна, разплакваща мелодия, затова го обикнах най-много. Но на кого да кажа, че искам да се уча да свиря, че ми е нужен кавал? Родителите ми не ме разбираха, а желанието ми от ден на ден растеше. Бях на около 8—9 години. Вечер не спях, стоях навън да слушам кавалите, които свиреха в кръмните или в някоя къща. И си тананиках чутото. Мама и тате ме приберат, лягам, пригварям очи, дано заспя, а в главата ми все кавали звучат.

Един ден на полицата зад чиниите и паниците намерих една овчарска свирка. Гледах я, замаяна от радост. Сякаш беше станало чудо. Откъде е дошла, кой е свирил с нея? Огледах я отгук-оттам, а тя пълна с прах и паяжини, пропухана, издиша. Оправих я как да е. Отначало се криех да не ме видят и чуят, гледах да няма никого вкъщи, тогава свирех. Сама се учех и след няколко месеца започнах сама да се харесвам. Носех свирката и в училище. В часовете по пеене и гимнастика свирех, учениците играеха. Разчу се, че на Павел Карапавлов момичето свиря с овчарска свирка. Това стигна до ушите на мама и на тате. Една вечер ме накараха да им изпълня нещо. Като ме изслушаха — зарадваха се. Погалиха ме, тате ме оку-

ражи с хубави думи. Вече не се криех. Бате Иван ми купи кавал и ми го връчи една вечер. Беше през 1933 г. Каза: „Който се научи да свиря с него, негов ще е този кавал.“ Очите ми светнаха. Вече бях на 12—13 години, добре свирех със свирката. Оставих я и се заложих с кавала. Пръстите ми доста свободно се движеха по дупките му, мелодията лека-полека се заредиха в началото по-лесни, после все по-трудни. Докато другите в семейството ми се радваха, мама започна да ме укорява. Кандардисваше ме да захвърля кавала: „Я виж мари — казваше тя, — твоите дружки коя плетат, коя шие, коя вдява и гъче вече ченза си, а ти си навиряла тоя кавал. Да не си момче! Всички ще ти се смеят. Утре другите момичета с чеиз ще отидат при свекър и при свекърва, а ти за чеиз кавала ли ще им занесеш? Каква мома ще станеш, как ще те оженим мари!“ Аз я слушах, оставях кавала, но скоро мъка ме притискаше. Пак трябваше да се крия. Обикновено в събота и в неделя се промъквах в плевнята — да не ме видят. Рядко ходех на хорото, по дотувах и повтарях хороводните мелодии на местните кавалджии.

Веднъж на седянка пред нас един ерген ми каза: „Я, Стоянке, ти свиреше със свирка, опитай — можеш ли наду моя кавал.“ Засвирих, и то не по-лошо от него (беше през 1934 г.). Той остана изненадан, всички се радваха. Само мама ме гледаше намръщена, със свирти вежди. По това време аз таман започвах да се мотая. След като ме чуха на седянката, още на другата неделя дойдоха у нас някои от местните свирачи и замолиха тате да свиря с тях на хорото. Аз си мълчах, а в устата ми напираше вик да извикам на тате да ми разреши. Не посмях. За моя радост той се съгласи. Заедно със старите кавалджии аз започнах да свиря пред цяло село сред хорото, после по сватби, кръщенета и други празненства. Новината, че момиче от село Мелиница свиря на кавал, бързо се разнесе из окръга. Свирих по всички села с различни инструменталисти. Винаги с мен беше и тате. Хората, които ме слушаха, се радваха и се чудеха, казваха на баща ми все хубави думи, облазяваха го, че дъщеря му свиря с кавал. Той също се радваше на хубавите думи, че има такава дъщеря, прославяла и себе си, и него в целия Ямболски край. Даже и мама сега се радваше.

Така се стигна до 1937 година. Тогава аз и хармонистът Димитър Факирчев от село Гранитово бяхме организирани група, свирехме по сватби и други тържества из села и градове. През 1937 г. в София се проведе нещо като национална конференция на така наречените тогава „Земеделски задруги“. На нея, редом с други представители на нашата Елховска околия, бяхме аз и Димитър Факирчев. Татко пак ме придружаваше. Още във влака по молба на делегатите от нашата околия аз засвирих. Това, че момиче свири на кавал, събра, кажи-речи, всички пътници. В София, като отидохме в гостилницата, пак ме накараха, аз пак свирих. Събра се мало и голямо да ме гледа и слуша. Съдържателят на хотела имал приятел от Радио-София и по телефона извикал началника на музикалната редакция да дойде да ме чуе. Той ни слушал, докато свирехме с Димитър Факирчев. Когато спрехме, дойде при нас, представи ни се и ни покани на другия ден да отидем в радиото. Отидохме, поприказвахме за туй, за онуй и той рече: „Ха сега посвирете да ви послушам.“ Ние с Димитър изсвирехме няколко неща. Като спрехме, един човек донесе грамофонна плоча, която като че ли се огъваше. Ние помислихме, че ще ни пуснат да чуем някоя друга група, но се излъгахме. Чухме себе си. Радвахме се, спогледахме се и се чудехме: наистина ние ли бяхме, каква беше тази дяволия, дето стана. А музикалният редактор ни гледа, мълчи и лекичко се подсмива. И ни каза: „От днес вие имате грамофонна плоча и сте изпълнители на радиото. Желая ви всичко хубаво. Утре сутринта заповядайте да изсвирите нещо пред микрофона.“

На другата сутрин в уречения час ние тримата пак бяхме в радиото. Вече се държахме по-уверено, с високо самочувствие. Застанахме с Димитър пред микрофона. Изсвирихме няколко нашенски мелодии. След изпълнението ни помолиха да почакаме малко. И ни донесоха две удостоверения — едно за мен и едно за Димитър. Ето какво пише в тях:

Главна дирекция на ПТС *София, 1937 година*
 Отделение радиоразпръскване № 211943
 Радио София от 26. XI. 1937 г.

Стоянка Павлова Карапавлова — кавалджийка, и Димитър Факирчев — хармонист, и двамата от Елховско, са свирили пред микрофона на Радио София народни песни и хора.

Музикален уредник: (п)

Първата ми грамофонна плоча и първото ми свирене „на живо“ пред микрофона на радиото направиха името ми още по-известно. А полученият документ ни даваше право да изнасяме концерти из цялата страна. Свърши се с нашите сватби, започнахме концертна дейност. Съжалявам, че го няма дневника, в който слушателите записваха впечатленията си от концертите ни. Загубиха го.

Пред микрофона на Радио София и Радио Стара Загора свирих после много пъти. Явявала съм се по сцените на почти всички окръжни градове и из много села.

През 1938 година дойде от Америка да гостува на роднините си Коста Бонев, родом от Сливенския край, малко нещо изпълнител на кавал. Научил за мен и за Димитър Факирчев, той ни извика в София с телеграма — докато е в България, един месец, да му свирим. Ходихме из страната, по градове и планински курорти. Настояваше да плати разходите ни, да отидем в Америка, да ни уреди там турне, да чуела Америка, че в България и жени могат да свирят на непаднатия по звучност български кавал. Ние му отказахме. Тази обиколка особено ни популяризира из Смолянско, Кюстендилско, Белградчишко, из Западна България, където най-малко бяхме ходили. Може би тя стана причина да ни повикат с Димитър за прослушване в Министерството на народното просвещение. Там отново ни дадоха удостоверение, с което ни се разрешаваше да изнасяме концерти из страната.

Така продължихме до края на 1941 г., когато се омъжих. После получих нещо като паралич на устата. Той и досега ме измъчва. Трябваше да се простя със свиренето...

Стоянка Карапавлова свири по тракийски, в стила на Драган Карапчански и Георги Кехайов. Тя ги счита за най-добри учители по кавал, тащи ги и разказва за тях с голяма любов.

ОТ ОВЧАРЧЕ — ДО КОНЦЕРТМАЙСТОР

Любомир Стефанов Ангелов

Роден е през 1924 година в с. Зора, Старозагорски окръг. Баща му бил един от добрите кавалджии в село. „Като слушах у нас приятелите на тате, кой гъдулар, кой гайдар, кой кавалджия или кларнетист — разказва Любомир Стефанов, — у мен се загнезди едно от никого невтъпявано убеждение, че от кавала по-нежен, по-гальовен, по-сладък и мелодичен, сякаш говорещ инструмент на този свят няма. С всеки изминат ден аз все повече го обиквах. Това не остана незабелязано от тате. Вземах кавала му и се мъчех да го надуя, а той, за да не го счупя, се чудеше къде и как да го скрие. Бях на шест или седем години, когато един ден татко ми донесе овчарска свирка.“

Започнали вечер заедно с баща си да се упражняват, като Любомир се мъчел да повтори мелодията на кавала. Това продължило около две години. Голяма била упоритостта на момчето. То не давало покой на хората, защото свирело до късно през нощта. С мъка го прибирали да си ляга. Случвало се, когато някоя сутрин или вечер не свиря, съседите да ходят у тях и да питат да не би да е болно, та не се чува.

На 8—9-годишна възраст Любомир станал аргатче. „Единият от синовете на моя чорбаджия имаше кавал. Като го слушах да свиря, много ми се искаше и аз да опитам, но ме беше срам да го помоля. По-късно се обляжихме, пресрамах се и един ден поискан кавала му. Той се оказа добър човек — даде ми го. В началото трудно запущвах дупките, но после свикнах и доста добре засвирих отработени на свирката мелодии. Изглежда, на него това му хареса, та сам започна да ме кара да свиря. Видя това тате и за да не се

мъча на големия кавал на чорбаджията, един ден ми донесе ново кавалче. С него започнах да свиря всичко, което свиреше моят чорбаджия. Това лято постигнах много. Есента, когато тръгнах на училище, хората се спираха да ме слушат, идваха у нас и ме хвалеха пред татко и мама. Казаха ми: „Браво бе, момче, не се виждаш сред овцете, а вече ги командуваш с кавала си.“ Станах още по-постоянен и взискателен към себе си. Растях на години, напредвах като музикант. Едва 12—13-годишен, вече имах име на добър кавалджия. Търсеха ме заедно с другите стари майстори да свиря на хорото в село. Това продължи до отиването ми в казармата. Бях задминал баща си, а и много майстори от нашия край оставих зад гърба си. Дребният ми ръст, моята малолетност, меракливското ми свирене, както и дружелюбното ми и сърдечно отношение с хората спомоаха да бъда предпочитан за сватби, сборове, кръщенета и други тържества. Неведнъж виждах стари хора да плачат, когато свирех на някоя сватба. Сватбарите окичваха челото и гърдите ми с пари.

От 1. X. 1944 г., само дни след деветосептемврийската победа, отидох в казармата. Тук имаше младежи от всички краища на страната, някои като мен носеха любимите си инструменти. Всичко, което слушах, ми беше интересно, гледах по-бързо да го зауча. Както тогава, така и сега при всичките ми срещи с по-добри или с по-слаби от мене изпълнители аз се старая да усвоя техните положителни качества. Никога не съм мислил, че съм „солта на земята“. Напротив, винаги с интерес и задълбоченост се вслушвам и все има какво да се обогатя от другите.“

След отбиване на воинския си дълг почти едно десетилетие Любомир Стефанов свиря по сватби, сборове и др. почти из цяла Южна България. През това време се среща с много майстори кавалджии — известни и неизвестни, и усвоява от тях все нови мелодии, обогатява репертоара си и усъвършенствува стила и изпълнителското си майсторство. А когато през 1955 г. Радио Стара Загора провежда конкурс за народни инструменталисти, той спечелва първото място за кавалджия. Оттогава е шатен инструменталист към кавал-оркестъра. Почти всекидневно по ефира се разнасят негови изпълнения — оркестрови, солови или съпровод на

певци и левици: Стайка Гькова, Вълкана Стоянова, Делка Балева, Йовчо Караиванов, Панайот Стойков и много други. Сътрудници и на Радио Пловдив, и на Радио София. Нашите радиостанции разполагат с над 50 негови записа.

От 1958 до 1964 г. той е изпълнител към Българска концертна дирекция — София. Под ръководството на Иван Шибилев групата обикаля по градове и села.

Незабравими са за Любомир Стефанов срещите му с патриарха на българския кавал Драган Карапчански, с Никола Ганчев, с първия шатен кавалджия към оркестъра на Държавния ансамбъл за народни песни и танци Досьо Милков, с първите изпълнители към Радио София Станил Паяков, Цвятко Благоев и др. От Драган Карапчански се е учил на стилно тракийско свирене. От него възприел умението техническо и вярно да изпълнява различни украшения, да използва въздействието на сила за разнообразна динамика. От Никола Ганчев придобил навика да вмъква по нещо свое в мелодията, да прави дълги и чисти фрази, да постига с лекота пълно свирене в ниския регистър — каба. От Цвятко Благоев научил многобройни „криви“ се-верняшки хора.

През 1964 г. Любомир Стефанов се завръща в Стара Загора и оттогава е в състава на Ансамбъла за народни песни и танци при ОНС като изпълнител и ръководител на оркестъра. От 1977 г. е концертмайстор на ансамбъла, който се е явявал на много сцени в чужбина.

За неговите постижения като музикант Любомир Стефанов е награждаван многократно. Той е носител на три златни медала от национални фестивали и други фолклорни прегледи. Орденът „Кирил и Методий“ II степен е за него най-скъпата награда. Ръководител е и на няколко школи по кавал. С успех подготвя младежи за кандидатстване в училищата за народни инструменти и народно пеене. Много негови ученици днес учат в Котленското средно музикално училище, други са вече ръководители на оркестри или са оркестранти в представителни народни ансамбли.

Любомир Стефанов е представител на тракийската изпълнителска школа. Той се старее да не излиза от рамките на специфичността на инструмента, търси възможности за неговото усъвършенстване.

ОТ ЦЕВТА НА СТАРА ПУШКА... ИЛИ
ПЪЛТАТ ДО ЧОВЕК-ОРКЕСТЪР

Тодор Прашанов

Роден е през 1923 г. в с. Полски Сеновец, Великотърновски окръг, но семейството му се преселило в с. Златна нива, Шуменско. От 1948 година работи и живее в София.

Отрано Тодор проявявал своята вродена пристрастеност към музиката, ала родителите му не разбирали неговата дарба. Те гледали да се върши полската работа. Нямали сили да мислят за друго. Един чужд човек — местен майстор железар, оценил склонностите му и му направил свирка от цевта на старата пушка. Скоро момчето засвирило пред съучениците си. Наистина инструментът му бил доста фалшив, но пък бил здрав и му служел и за... отбрана от недобри деца. През 1933 година Тодор си купил гайда, а сетне и кавал.

Горните класове на прогимназията той изкарал в село Плиска — съседно на тяхното. По това време вече свободно свири на кавал, гайда, овчарска свирка и окарина.

Първата му по-голяма изjava като свирач на народни инструменти е през 1936 г. Едва 13-годишен, той се представя с овчарска свирка, гайда и окарина на селскостопанския събор във Варна. Изпълнението му प्राप्तва силно впечатление на журито и на публиката. Тук получава първата си награда. В журито бил и Панчо Владигеров.

Завършил прогимназия, Тодор решил да напусне родния си дом и да отиде другаде на работа, за да може с нещо в издръжката на семейството. Отначало

е работник по жп линията Русе—Каспичан, а по-късно — машинист на влак.

С първите припечелени пари си купува флейта. Пак по това време младежта започва да се увлича по акордеона. Един ден през лятото на 1942 г., току-що бил получил заплатата, видял да преминава по железопътната линия ешелон с немска войска. Един от войниците предложил за продан акордеона си. Спуснал се Тодор с парите в ръка, подал ги, настигайки вагона, но войникът ги взел и си прибрал акордеона. Тодор тичал просълзен редом с влака, а немците, доволни от измамата, се смеели с пълно гърло. Намерил се обаче честен човек между войниците и като не изтраял гаврата, взел акордеона и го подал на Тодор.

След казармата, през есента на 1945 година Тодор вече е член на РМС, активно се включва в създаването на ТКЗС в село. Става председател на читалището, организира самодееен хор и танцов състав, на които е ръководител и диригент. За добрите му организаторски качества е привлечен за член на ОК на РМС в Нови пазар. Но желанието му да продължи образованието си не го напуска. Отива в София, където работи и учи. После се премества в Първомай, където с успех завършва като частен ученик средното си образование. Имал вече диплома в ръка, но нямал пари да се завърне в родното си село. И решил да поработи на някакъв строеж. Мярнал го тук директорът на гимназията Слави Иванов, разбрал каква е работата: „Веднага оставяй строежа, измий се, облечи се и ела да изнесеш концерт пред учениците. Ние ще ти осигурим средства за заминаването“ — казал той. Тодор така и направил. Били събрани учениците на двете гимназии. В продължение на около час и половина той им изнесъл концерт, като свирил на пет инструмента. Накрая имало „весела част“, на която продължил да свири, докато директорът го извикал. Каква била изненадата! За пъти му били нужни тогавашни 3000 лева, а му бродили 30 000... Директорът усмихнат му казал: „Вземи ги, ти с дарбата си ги спечели!“ Тодор отброял 12 000 в помощ на стола за бедни ученици. Напълнил в една торба: парите, кавала, гайдата, окарината, овчарската свирка, флейтата; прибавил отгоре хляб и сирене. Метнал на гърба

акордеона и доволен тръгнал към бащиното огнище... Пристигнал. Едва прекрачил пътната врата, той зарварил свои близки в момента, когато подигравателно говорели на баща му за него. Бащата спрял да върти вейчката и като го видял на пътната врата, рекъл: „Ела, ела, твоята вяра, ние се пукаме от работа, а ти семки и вестници ще ми продаваш, със свирки и акордеони ще се развяваш!“ — и се озъртал за дряноти на баща си, извадил от торбата 15 000 лева. Дал му ги да си плати дълговете и рекъл: „Тате, тия пари с таланта си съм ги спечелил; от моята свирка и пари падат.“ Успокоил се бащата, убедил се, че синът му не е лентяй, както са го клеветили, а е трудолюбив и ученолюбив момък.

Пак през тая година Тодор Прашанов отишъл бригадир на линията Перник—Волуяк. В отряда ръководи художествената самодейност. Явява се на прослушване в София за участие в Първия световен младежки фестивал. Макар и закъснял, прослушали го. В Прага свирил с кавал, гайда, окарина и акордеон. Тодор Прашанов е първият младежки представител, прославил българската народна музика и народните ни инструменти на такъв международен младежки форум. Това е първата му голяма изjava като инструменталист. По-късно ще го видим лауреат на световните младежки фестивали в Будапеща, Берлин, Варшава, след като през 1948 година е бил национален първенец в прегледа на художествената самодейност за изпълнения на гайда, кавал, окарина и акордеон. Той е лауреат и от II и III републикански фестивал като диригент на големи самодейни оркестри от народни инструменти при мина „Болшевик“ и читалище „А. Страшимиров“ в София.

Като студент в теоретичния факултет на консерваторията Тодор Прашанов изнася концерти от народна инструментална музика в училищата из София и други градове. През 1951 година чрез конкурс постъпва на работа като изпълнител на кавал и гайда в Държавния ансамбъл за народни песни и танци — София. Заема се с нотната подготовка на кавалджите Драган Карапчански, Досю Милков, Никола Ганчев, на гайдара Стоян Попов. В същото време сам се учи от

тах на стилно кавалджийско свирене. (Същата есен е на турне в СССР заедно с Гюрга Пинджурова.) В този най-известен наш ансамбъл той работи и понастоящем като изпълнител оркестрант и солист на гайда и кавал в стил, характерен за Лудогорие и Добруджа. Но не дотук свършва неговата музикална дейност. Публикувал е четири ръководства, четири начални школи и 16 сборника за кавал, гайда, гъдулка и тамбура, както и книгите „Българският оркестър от народни инструменти“ и „Въпроси на ръководството на самодейните оркестрови колективи“ и много статии.

Той е един от хората, които активно съдействуват днес в Пловдив да има специалност „Народни инструменти и народно пеене“ при Висшия музикално-педагогически институт, където от създаването му досега е преподавател по кавал и гайда и по методика на обучението на народни инструменти. Под негово ръководство израснаха млади кадри изпълнители, педагози и разпространители на народната музика.

ВЪЗПИТАТЕЛ НА МЛАДИ КАДРИ

Кольо Вангелов

Роден е през 1923 година в с. Сунгурларе, Бургаски окръг. Едва проходил, из ръцете му започват да се въртят кавали, гайди, свирки, които баща му изработвал. На 7—8-годишна възраст вече свири на гайда. Свирил в училище на разни тържества. Като юноша в неделни и празнични дни се явявал с гайдата на хората. Но баща му не бил доволен: с гайдата дарбата на неговия Кольо ще остане недоразвита. Един ден му казал: „Коле, с тия разиграни пръсти бързо ще овладееш кавала. Я опитай! Не искам като си отида аз, къщата ни да остане без кавалджия!“

И започнал Кольо да свири с кавала всичко, което е свирил с гайдата. Освен баща му и местните кавалджии, голяма помощ му оказал и прочутият майстор Димо Султанов — „моят първи учител“ — както го нарича Кольо. „Как изпълнеше кавала, как преминаваше от тоналност в тоналност, с каква изясна чистота и нежност звучаха мелодиите му! Никога няма да се изтрие от паметта ми съвместното ни свирене с прочутия по онова време кларнетист Рамадан Лолов. Големите височини или низини вземаше Рамадан, а Димо с кавала го следваше с абсолютна точност. Понякога Рамадан засвирваше каба с кларнета си, за да се откъсне от Димо, го той правеше кавала на кларнет и ако не си при тях да ги наблюдаваш, непременно ще си помислиш, че чуваш дует кларнети.“

С упорит труд, воля и постоянство Кольо става добър кавалджия. Първата му по-голяма изjava е от 1940 година, когато група народни инструменталисти изнасят концерт в Бургас. Кольо свирил с кавал, с

гайда и със свирка. Когато се уволнил, той станал професионален народен музикант — свирил по сватби, сборове и пр. От 1956 година е изпълнител на кавал към Концертна дирекция — София. В продължение на 12 години Кольо Вангелов участвувал в около 2000 концерта из страната. Записал е около 15 песни и хора за радиото. Като ръководител на Сунгурларската група подготвя състава за концерти и за участия в програмите на радиото и телевизията. Няма прегледи на народното творчество, на които участието му да не е отличавано със златен медал. Свирил е на много сцени в Полша, ГДР, УНР, ЧССР, Югославия, ФРГ и други страни. През 1968 година Кольо Вангелов оставя концертната си дейност и става учител по кавал в СМУ — Котел. Подготвя няколко випуска от младите изпълнители и педагогически кадри, много от които са вече учители и музикални ръководители, а други продължават образованието си във ВМПИ — Пловдив. Наред със своята преподавателска дейност сега той изработва народни инструменти. Неговият девиз е: „Да правим всичко, което е по силите ни, за да звучи българската народна музика вярно и красиво!“

КАВАЛЪТ МУ ЩЕ ТЕ ИЗДУХА...

Досю Милков

Роден е през 1924 година в село (сега град) Кермен, Сливенски окръг. Чичо му Дичо бил навремето най-добрият изпълнител на кавал в целия Сливенски окръг, а майка му (сега над 80-годишна) била много добра певица. Тя и сега знае над 200 песни. Тях Досю постоянно слушал — мелодични, разказващи за мъките и тегилата на народа или за героизма на войводи и хайдуту от Сливенския край. Под пръстите на чичо му се редели една след друга бавни, красиви мелодии за подвизите на Хаджи Димитър, Дели Митю, Алтънлъ Стоян. Свирел той и буйни, жизнерадостни хора. Слушал Досю и отрано се опитвал да подражава на чичо си с овчарска свирка. Започнало да се говори из селото, че на Милко Иванов момчето ще стане добър майстор, а ако започне да свири с кавал, може да надмине чичо си Дичо. Тия думи за дарбата на момчето и за упоритостта му най-много радвали майка му. Тя му купила кавал. Едва ли тогава е мислила, че този именно кавал ще прослави нейния син не само в България, но и в най-далечни страни. На 14 години бил Досю, когато заменил свирката с кавал.

След като добре бил овладял свирката, бързо свикнал и с кавала. Изпълнявал всички песни и мелодии на майка си и на първия си учител — чичо му Дичо, с когото през летните ваканции пасял овцете. Петнадесетгодишен, Досю станал любимец на селото. Когато свирел на медана, всички се чудели как този малчуган сам прави хоро и цял ден не спира. Каква е тази негова надувка, та кавалът му се чува не само на хорото, а и из цялото село.

Една есенна вечер, когато в село момите по махалите запели да известят на дружки и любими, че вече се събират за седемките и с хурки на кръста чакат ергените, Досю заедно с чичо си Дичо и дядо Стойно били сред полето. Двамата стари кавалджии, за да проверят майсторлъка на Досю, му казали: „Досю, я стига си се захласвал по моминските песни! Извади кавала и засвири тая свирня:

Кавал ли свири пред сиво стадо,
мома ли лее на седянката,
агне ли блее в росни ливади?

Не подозирал младежът, че това е изпит. Засвирил и сам унесен в мелодията, не можал да разбере какво става из село. А то — секнали песните на момите, замлъкнали кавалите на ергените! Всички заслушали младия кавалджия. Досю спирал, но дълго не се чували ни песни, нито свирни из село. В настъпилата тишина чичо му Дичо и дядо Стойно му казали: „Браво, Досю, признаваме те за кавалджия! Щом накара цялото село да се стаи и да те слуша, значи вече си голям майстор!“

Където и да свирел Досю, винаги печелел симпатии на хората, разтрогвал сърцата им. Навсякъде момите го чакали да дойде в тяхната махала, на тяхната седянка или да застане на мегдана сред хората.

На разните общи и семейни празници Досю се запознал с много кавалджии. Незабравима за него е срещата му с Драган Карапчански: „Той просто приказваше с кавала и беше неизчерпаем извор на мелодии, една от друга по-хубави. За мен по онова време те бяха все нови. Да си призная, до тази среща аз нямах ясна представа към какви върхове трябва да се стрема. Уважавам го не само като майстор, но и защото ми подсказа най-високите критерии за художествено съвършенство.“

Кавалът на Досю се чуваше само в неговия роден край до 1951 г. Тогава дойде голямото признание за дарбата му. Той стана пръв изпълнител на кавал в новосформирания Държавен ансамбъл за народни песни и танци в София.

В ансамбъла талантливият кавалджия научил нотното писмо, рязко повишил културата си. На много-

бройните концерти публиката се удивлявала на неговото плътно, чисто и силно каба. И наистина, когато той засвири в ниския регистър, имаш чувството, че ако си близо до него, ще те издуха... Досю е ярък представител на тракийската кавалджийска школа. Владее инструментата отлично и умее там, където е необходимо, да го изнеква или пък да натъртва и тъй да прави мелодите по-красиви, по-приятни, увеличава слушателите. За качествата на неговото свирене е показателен и фактът, че няма турне на ансамбъла, от когото поне веднъж Досю да е отсъствувал или да не е солист. Много са записите му. Те звучат от наши и чуждестранни радио- и телевизионни станции, от грамофонни плочи. Кавалджийте ги слушат и се стремят да ги заучат в оригинал. Над 30 са страните, в които е звучал неговият кавал.

За голямото му майсторство и за разпространителска дейност Досю получи не една награда, но от всички отличия за него най-ценни са златният медал, получен на младежкия фестивал в Полша през 1955 година, и орденът „Кирил и Методий“.

Неговото пожелание към младите кавалджии е да продължат делото, да изпреварят досегашните майстори, да наложат още повече кавала като търсен и обичан инструмент.

радушно. Помня думите, които ми каза: „От деветгодишен се занимавам с кавала. Сам си го правя. Това е голям, силен инструмент. Ако сакаш да се научиш, трябва много работа. Седнете сега да ви посвира малко. Хубаво си отворете ушите! Ще ви изсвира песента „Станка майка от одрове пита: Пропея ли първи петли, мале ле!“

Тази мелодия ме прикова на стола, тръпки полазиха по тялото ми. Пръстите се плъзгаха и потрелерваха по дупките на кавала, а той, пущината, плачеше... Убедих се, че кавалът е вълшебен инструмент и започнах да свира по-упорито. Още доста пъти посещавах бай Стоян. Всеки урок при него ми беше от голяма полза. И днес за мен той си остава най-големият познавач на кавала. Жалко, че вече не е между живите! Покланям се пред неговия талант и пред добротата му!

Като се понаучих малко, започнах да свира по селенки, сватби, годже. Две пигулки, кавал, тъпан — това ни беше групата. По нашия край тогава всяка неделя имаше в селата хоро. Свирах, а през другото време на седмичната пасях по полето овцете и пак свирах. Кавалът беше с мен и при радост, и при скръб. Всичко на него изливах и като че ли той ме разбираше. След отбиване на военната служба през 1948 година напуснах село и отидох на работа в София в държавно предприятие „Въгледвуокис“ като началник-склад за лед. Всеки обяд през почивката и след работа свирах за собствено удоволствие. Един следобед, гледам, някаква жена води сляп човек към мен. Мислех, че са събркали пътя и ги попитах къде отиват, кого търсят. „При вас идваме — каза жената. — Посвирийте още малко, да ви чуе моят мъж. Той е композитор и се казва Петко Стайнов, иска да ви чуе.“ Изсвирих му една седенкарска песен, едно хоро. Обясних, че хорото се казва „Хоро-кавал“. След изпълнението на двете мелодии Петко Стайнов ми каза, че аз не съм за ледар, а трябвало да си намеря някое място сред музикална среда, свързана с народното изкуство. Даде ми визитна картичка и ми каза на другия ден да се явя в Радио София, за да се представя на др. Димитър Кукулов, завеждащ по това време отдела за народна музика. Така ме приеха в Радио София и ме причислиха към Тракийската група. Тогава я нямаше днешната магнетофонна техника.

КАКТО МУ КАЗВАМЕ — ШОПА ПЕШО

Петър Бачев

Роден е през 1925 година в с. Габра, Софийски окръг.

„Бях на 12 години, когато моят чичо Спас Бачев ми направи една много малка гайда и започна да ме учи — разказва Петър. — И днес, като си спомня за него, се чудя на таланта и подхода му. За една година успя да ме подготви така, че започнах да свира много прилично с гайдата! Две години по-късно се срещнахме с един мой втори братовчед, който живееше в село Нови хан. Бяхме в една кръгма с много посетители. Започнахме да свирим — аз с гайдата, той с кавал. Дотогава не бях срещал майстор кавалджия като него. Не познавах кавала и едва при тази среща разбрах, че той е по-богат инструмент от гайдата. Моят братовчед се казва Начо Трайков. Той ме заведе при своя учител по кавал Стоян Гюргин от село Долни Лозен, Софийско, който се славеше като майстор по нашия край. Бай Стоян беше седнал на дървника и плачеше — преди около седмица починала жена му. Начо беше много по-голям от мене, тактичен и природно интелигентен човек. Той намери начин да го разговори, да разреже мъката му. След дълъг разговор за това, за онова му каза: „Бай Стояне, вода това момче, то е мой братовчед и сака да свири на кавал. Ще му покажеш ли някоя работи?“ Бай Стоян ни каза да дойдем след два месеца, че сега е разтревожен и жали булката си. През тия два месеца ние с братовчедата се събирахме, свирахме. Купих си кавал и започнах с песента „Боряно, Борянке“. Когато отидохме втори път при бай Стоян, той ни посрещна

Всички излъчвания в ефира бяха „на живо“. Беше много трудно за изпълнителите. Аз свирех и с гайда, и с кавал — според случая. През 1950 г. цялата група влезе в състава на Ансамбъла за народни песни и танци при БНА. В същото време свирехме и в радиото, където вече имаше магнетофони. Бях записал десет хоръ в най-различни размери, много оригинални, със силни дробежи. Пускаха ги няколко години доста често.

В ансамбъла продължих да работя упорито върху себе си. Още първата година усвоих нотното писмо. Учих го с голямо желание. То много ми помогна. Ансамбълът изигра най-голяма роля в музикалното ми възпитание и израстване. Всички колеги ми помагаша. При нас беше и покойният вече народен певец Борис Машалов. За мен той беше българският славеи на народната музика, народната песен. И днес щом чуя записите му, плача. Работих и със Станил Паяков. Прекрасен човек, истински тракийски кавалджия. От него научих хубави бавни мелодии, по-хубави и по-силни от тези, които днес се изпълняват от някои наши колеги. В ансамбъла оставих на поколенията и авторска, моя музика на 5—6 танцови постановки. Показвал съм и танцови стъпки, тъй като съм добър играч на шопски хора. Тук му е мястото да кажа, че целият ни род на село са все добри свирачи и игралци. Смятам, че няма да бъде преислено и нескромно, ако кажа, че където съм играл, всички са се чудили на моите стъпки — съчетания на движения и ритми. Зная много хоръ и песни от различни краища на България.

Като майстор изпълнител на кавал Петър Бачев е удостоен с орден „Кирил и Методий“ I степен. Неговата народна група беше участник в два световни фестивала — в Берлин и в Хелзинки, откъдето се завърна със златни медали. С ансамбъла Петър Бачев е посещал над 35 страни, където с чест е представил българския кавал. Сега той е пенсионер, но пак свири и помага на младите. През 1978 година на фестивала на художествената самодейност групата, която той ръководи, беше удостоена със златен медал. Той е най-добрият и типичен представител на шопската школа, характерна със своето бързо, нахъсано езиково свирене на хората. Владее обаче и тракийското свирене.

ДИРЕКТОРЪТ КАВАЛДЖИЯ

Стоян Чобанов

Стоян Ганев Чобанов е роден в с. Терзийско, Бургаски окръг, през 1928 година в многолюдно, бедно музикално семейство. Баща му — Гани — бил добър свирач на овчарска свирка, майка му Йорданка хубаво пеела. И осемте им деца — четири момчета и четири момичета, наследили от тях любовта към народната музика. Всички пеели, а момчетата свирели на един или на два инструмента. Най-големият — Атанас, свирел отлично на овчарска свирка и на гайда, Минчо бил добър кавалджия и гайдар, а Руси свирел на овчарска свирка и кавал. Тази семейна обстановка не само разсейвала угнетеността от селската бедност, но и давала сили за борба с нея. Едва проходил, Стоян се опитвал да надува свирката на баща си, макар че още не можел да запуши отворите ѝ с малките си пръсти. На осемгодишна възраст вече добре я владеел. Опитвал се да свири песните, които слушал вкъщи, но домашните му пеели предимно тежки, бавни песни за юнаци и хайдути. Така още десетгодишен той разбрал, че свирката не може да свири като кавала и я захвърлил.

С отрасването на децата семейството все повече започнало на малък ансамбъл. Репертоарът му никак не бил малък и непрестанно се попълвал.

До завършване на прогимназията Стоян вече бил утвърден кавалджия в селото, а като гимназист печели с музикалната си дарба известност из целия окръг.

През 1949 година е курсант във военното училище. През тези години той се среща с кавалджии от цялата страна, в това число и с Драган Карапчански и с Димо Султанов — „баща на звукоизвличането на високите

тонове на кавала“, както Стоян се изразява за него.

Като офицер в БНА Стоян Чобанов учил своите бойци да бъдат достойни бранители на родината и наред с това им вдъхвал любов към българската народна музика. Ръководи състави на художествената самодейност в поделенията си и на всички прегледи, в които участва, завоюва отличия. Той е един от основателите на Ансамбъла за народни песни и танци при ОНС — Сливен.

От VI световен младежки фестивал в Москва Стоян Чобанов се завърна с лауреатско звание и сребърен медал. На II републикански фестивал през 1964 година той отново бе лауреат и носител на сребърен медал. На I национален събор за народно творчество в Копливница през 1965 година завоюва златен медал и оттогава се редят неговите постоянни златни отличия. В Сливен сформира оркестър от 100 кавала, който също беше отличен със златен медал.

Макар утвърден майстор кавалджия, Стоян Чобанов не се задоволява с постигнатото, а продължава да търси начини да усъвършенствува изпълнителското си майсторство, затова записва задочно Висшия музикално-педагогически институт в Пловдив. По това време той е преподавател по кавал в Средното музикално училище за народна музика в Котел. От 1975 година е негов заместник-директор, а от 1978 година, след завършване на висшето си образование — директор.

Пътят на изпълнителя Стоян Чобанов, като на всяко селско момче, е дълъг и труден и минава от овчарската свирка до кавала, от селските хора, сборове, сватбите и именните дни до златните медали и правителствени награди, до удовлетворението на преподавателя от успехите на учениците от училището, някои от които вече също са преподаватели, други — изтъкнати инструменталисти в окръжни и национални ансамбли, трети — студенти във ВМПИ — Пловдив.

Винаги когато стане дума за израстването му като кавалджия, Стоян Чобанов с особена обич, топлота и признателност говори за онези, от които се е учил. Това са Дичо Дочоолу от с. Венец, Бургаско, братята Желю и Иван Папазови от с. Грозден, Вичо Керов от с. Тодорово и дядо Тони от с. Аврамов. Сливенско, и др.

Стоян Чобанов е типичен представител на тракийска-

та кавалджийска школа. Особено обича да свири в ниския регистър — каба. Като изпълнител не излиза от рамките на специфичния кавалджийски стил, а като преподавател се бори за запазване чистотата и красотата на звученето на този характерен наш народен инструмент.

чалото ми беше трудно, но с повече инат се научих. Сега не изпитвам никаква мъка, а си дишам така, както когато говоря.

Имаше в нашето село един човек — бай Йлчо грънчарят, който имаше кларнет. На път с овцете веднъж се отбих при него, посвирих малко с кларнета, помолех го да ми го даде тоя ден да свира, но той ми отказа. Имах силно желание да овладеем и този инструмент. Попитах дали го продава. „Да даде татко ти 5000 лева, ще го вземеш не само за днес, но за вечно ползване.“ Огорчен от невъзможността да задоволя мерака си, аз подкарах овцете към мерата.

През 1945 година видях и чух Драган Карапчански. Тогава се убедих, че по-хубав инструмент от кавала няма. Нашите местни майстори наистина много свиреха, но това, което свиреше бай Драган, смая всички. Три денонощия стоях в кръглата да го слушам. Късно след полунощ той тръгнаше да спие у кавалджията Пенко Пенев. Следвах го по петите. Той си правеше разни шери: „Пенко, я да разлаем кучетата, да се види, че хора минават по пътя.“ Извади кавала и започна да имитира лай на малко кученце, после и на старо куче... Направи ръмжене, почти като истинско. Кучетата от цялата махала настръхнаха. Като ги разлая, започна да реве с кавала като магаре. И се заобаждаха магара из оборите. Поспяхме се, посмахме се и като позатихна пак селото, захвана да кукурига като петел. Разпяха се без време пеглите. Още се чудя как надуваше кавала, как прелиташе пръстите си, та издаваше тия звуци. От онези дни аз заобичах бай Драган така, че тая обич и сега, след смъртта му, не е намаляла. Запомних бавните му тракийски мелодии, но не мога да ги направя като него. Дотогава си мислех, че мога да свира, по чуто от бай Драган ми внуши, че още много има да се уча, за да стана наистина кавалджия.

През 1948 година като войник в гр. Оряхово за пръв път се явих на сцена като солист. Бисираха ме. Това ми даде кураж и самоувереност. Старателно се подготвих за нови срещи с публиката. Старателно се подготвях за нови срещи с публиката. Исках тя да слуша от мене все нови, нечути мелодии.

След войниклъка се завърнах в Смядово. Пасях овцете, свирех по сватби, седенки, веселях хората. Гонех възвръщенство, исках да се харесам и на бай Драган!

СТРУВАШЕ МИ СЕ, ЧЕ НИЩО НЕ ДАВАМ,
ВЪПРЕКИ ОВАЦИИТЕ

Ганчо Великов

Роден е през 1928 година в гр. Смядово, Шуменски окръг.

„Моят род има прозвище Кавалджиганчови. Дядо Ганчо бил майстор кавалджия, търсен из целия Шуменски край. Баща ми освен на кавал, свиреше и на кларнет. Той беше буйна натура. Не можеше да понася фалшива музика. Ядосваше се и бързаше да поправа изпълнителя. Чичо беше гайдар, а леля Тона, като баба ми Жечка, много хубаво пееше. У нас вместо кавараници, както става в някои семейства, само песни и свирни се слушаха. Татко ми купи кавал, когато бях тринадесетгодишен. След две години свирех по седенки, вечеринки и сборове. От ергените тогава като най-добър кавалджия се открояваше Христо Атанасов Вълчев. Много се радвах, когато ме поканеше да свирим дует. По-късно той отиде на фронта и там загина. В Смядово имахме над 40 души кавалджии. Освен от баща си и от Христо, учил съм се още от Еню Рачев Янтаджиков, Марин Ст. Карагичев, Стефан Кръстев Радков, Иван Рачев, Пенко Пънев и др. Те знаеха толкова стари песни, хоръ и бавни кавалджийски мелодии, че ми се струва невъзможно една човешка глава да ги запомни. Зимно време свиреха едни песни и свирни, пролет, лято — съвсем други, на двора или на поляна — пак други. Едни бяха вечерни, други — за през деня, лазарските и коледарските пък отделно, а колко вида криви хоръ съм слушал от тях!

Забелявах, че кавалджии, които си поемат дъх през носа, по-хубаво свирят, особено бавните мелодии. В на-

Включих се в художествената самодейност. На фестивала в София през 1953 година се запознах с тракийските кавалджии Станил Паяков и Никола Ганчев. На тоя фестивал аз заех второто място — след Никола Ганчев. Възхищавах се на чистото му ритмично свирене (на прегледа бай Станил не се яви като солист). На следващата година, пак на фестивал в София, се запознах с Желяз Димов от с. Михалич, Варненско. Той ми направи впечатление с голямата си прецизност при изпълнението, със силното и плътно каба-свирене и чистотата във всички регистри на кавала.

През 1957 година след постоянни внушения най-вече от страна на местните ръководители, че не трябва да се затварям в Смядово, че трябва да дам простор на дарбата си, аз заминах за Шумен, където с известния майстор на гайдата Никола Атанасов и гъдуларя Петър Савов сформирахме народна група „Роден край“. С нея изнасяхме концерти почти във всички окръзи. Групата ни имаше голям успех, имаше бъдеще, но аз си наумих, че трябва да се ожена и да се установя на постоянна работа, та всяка вечер да съм при семейството си. Напуснах „Роден край“ и преминах на работа към промишлеността в Смядово. Разбира се, продължих да свиря и да се усъвършенствувам. Така живях до 1965 година, когато се преместих в Горна Оряховица и се включих в ансамбъла „Сидер войвода“. С него посетих СССР, ПНР, СРР, ЧССР, Югославия, Иран и други страни.

Въпреки че навсякъде и всякога ме изпращаха с много свадби, на мен ми се струваше, че нищо не давам, че постигнатото е нищожно, посредствено. Тая мисъл ме накара да напусна ансамбъла.

Пет години — до излизането на млади и вече квалифицирани кадри — бях преподавател по кавал в Средното музикално училище в Котел.

Сега Ганчо е преподавател по кавал в детската школа в град Шумен. За заслугите му в майсторското изпълнителско изкуство е удостоен с различни отличия.

МЕРАКЪТ НАДЕЛЯ

Милчо Манов

Роден е през 1929 г. в с. Долец, Търговишки окръг. Баща му свирел нелюбо на гъдулка и бил широко известен като отличен певец. Песните му били все стари, една от друга по-хубави. Чичо му Иван също бил гъдулар — най-търсеният в Търговишко и в Лудогорието! От майчиния му род също имало известни гъдулари. Например вуйчо му Величко се славел с ненадминатия си репертоар от хора, най-вече шопски. Милчо казва за него: „Аз съм на 50 години, на много места съм свирел, много майстори гъдулари опознах, но толкова и така разнообразни колена и свирни все още не съм имал случай да чуя.“ Братовчед му Цанко се издвоява в село и в околните села като добър кавалджия. А друг негов братовчед — гъдуларят Петър Гонов (известен в Радио София като Петър Генов), на проведения фестивал през 1949 година спечелил първото място, като оставил зад себе си такива майстори, като Минчо Недялков и Янко Петров. Той владеел и други инструменти: кавал, тайла, цигулка, акордеон, кларнет.

За своето израстване като майстор на кавала Милчо Манов разказва: „На 7 години бях, когато тръгнах с дядо да пасем добитъка. Тогава дядо ми купи малък дудук и окарина. Същата година ми направиха гъдулка. Денем свирех подир добитъка с дудучето и окарината, а вечер с гъдулката. Чичо Иван я настройваше и ме учеше. Много вечери съм бил с нея и у вуйчови Величкови, за да слушам и запомням неговите хубави, разнообразни шопски хора. Под влиянието на семейната и изобщо на цялата родова музикална среда аз не признавах по-увлекателни занимания от пеенето и сви-

ренето. Те заместваха всичките детски игри. Бях на около 8 години, когато бате Петър ме научи доста добре да свира на направената от него гъдулка. В село свирехме двамата, като обикаляхме хорото отвътре. Понякога той ще спре да свира и ме остави да продължа сам. Свирех мелодията, макар тук-там фалшиво, а хората се смееха, подвикваха и подскачаха. Бате Петър ми казваше: „Браво, Милчо, ти вече ме заместаш!“ И започваше пак да свира, а аз подир него с още по-голямо настървение движех ръце.

През лятото на 1938 година почина дядо. Не бях навършил 9 години. Баща ми ми каза: „Една година няма да свирим с гъдулката...“ Мъчно ми беше за дядо, скъпах гъдулката на тавана. Когато на другото ляго я потърсих, мишките я бяха огризали и повече не засвирих с гъдулка. Преди да почине, дядо ми беше купил от Поповския панаир една овчарска свирка. Баща ми още не разрешаваше у нас да се свира, затова денем като пастирче надувах подир добитъка свирката и окарината.

Колкото по-голям ставах обаче, толкова по-много ми се искаше да имам кавал. Пленявахме свирките на бате Петър. Аз вземах от него кавала, надувах го, но в началото не можех да залушвам дупките, свирех фалшиво. Даваше ми го за малко, не ми позволяваше денем да го нося подир добитъка. Обърнах се тогава към бате Цанко, чичо Панайотовия син. Веднъж се пресраших и поисках да ми даде неговия кавал за през целия ден. Той беше много добродушен. С часове ми показваше и ми помагаше. На молбата ми се позасмя и каза: „Браво, ти ще станеш много добър кавалджия. Как няма да ти го дам! Вземи го, само го варди да не го счупиш!“ Грабнах кавала, до обяд свирех, после заках рах добитъка на пладнището. Там пладнеше и селският козар на село Разделци, Омурташка околия, Асан Муштафов (Коджа Асан). Той беше много добър кавалджия. Свирехме с него, докато мина големият лек. Този ден запомних една хубава бавна мелодия. До вечерта я свирех, докато я научих не по-лошо от него. Така стана преминаването ми от свирката към кавал. При всяко затруднение тичах при някой от тримата си учители — бате Петър, бате Панко и Коджа Асан.

През 1944 година станах гимназист в гр. Попово. От

свирката и от окарината не бях се отказал. Свирех с тях на всички тържества в гимназията и в града. Това продължи до януари 1949 година, когато напуснах Попово и отидох на работа в Полиграфическия комбинат „Д. Благоев“ — София. От първата заплата си купих собствен кавал. В София бяха и първите ми истински изяви като кавалджия. Играех в танцовата трупа на комбината. При една постановка, на която свирех бавна мелодия, много ме аплодираха. Това ме окуражи да продължа по-упорито овладяването на кавала.

През ноември същата година като войник в Пловдив веднага бях включен в художествената самодейност към поделението. Танцовата група и оркестъра ръководах аз. Изнесохме много концерти в казармата, в училищата и другаде. Аз бях и солист с кавала. Успешно се представяхме на прегледите на художествената самодейност. Изпълнявах шопски хора, защото те ми бяха в кръвта. Всички в моето село Долец до един са шопи — преселници от Радомирско и Кюстендилско.

В Пловдив тракийският стил на свирене много ми хареса. Просто ме учудваше как може кавалът така сладко да звучи, сякаш говори.

След завършване на военната служба се завърнах в Долец. Там престоях от 1952 до 1960 година. През това време на село само аз бях останал инструменталист. С кавала сам правех увеселенията на младежите, сам свирех на хорото. Момите ми измислиха песен:

Кой не знай Милчо Стоянов,
кой не е слушал за него,
свирил ми румба и хора,
разтропвал старо и младо...

От пролетта на 1960 до 1966 година отново се преместих да живея и работя в София. Тук условията на живот не бяха изгодни за разпространението на народните инструменти. А не можах да се свържа с кавалджите на Държавния ансамбъл и с тях при радиото. Останах на онова равнище, на което бях в Долец. Усещах как оная музикална „зараза“, която имах, постепенно угасва. Отчайвах се и си мислех, че вече никога няма да просвирия.

През 1965 година бях на почивка в с. Китен, Бургаско. Една зора към 4—5 часа бях разбуден от омай-

ните звуци на говорещ кавал. Сkochих от леглото, погледнах през балкона към морето и видях един човек да се разхожда по пясъка край брега с една жена и две малки момиченца. Кавалджията, вдигнал гордо глава, свиреше с кавала бавна овчарска песен и сякаш не во-
деше след себе си само трима души, а триста брави овце по китните поляни на Рила и Пирин. Облякох се бързо, турих кавала в задния джоб и хукнах към морето. Така се запознах със Слав Драгански от Пловдив. Паметна ще остане за мен тая дата — 13. VIII. 1965 година. Оставаха ми още няколко дни почивка, затова бързах. От ранно утро до късна нощ ние със Слав Драгански бяхме заедно и той ме учеше как по-нежно да извличам мелодията. Показваше ми правилната постановка на пръстите и надувката на кавала. Трябва да кажа, че дотогава свирех с предните пръчета на пръстите. Не е правилно, но не съм знаел. Слав Драгански ми даде адреса на Никола Ганчев и ми каза: „Щом като живееш в София, той ще те оправи напълно от лошите навици и ти ще станеш голям кавалджия, защото имаш прекрасен усет, умееш бързо да пренасяш мелодията на пръстите си.“

За 3—4 дни аз научих много и разбрах, че ми предстои голяма работа. Желанието ми да свира и стана първокласен кавалджия отново се разгоря, за да не угасне вече никогa.

Много ме мъчеше една слабост, която остана у мен от детството: притеснението! Но и за тая болест Слав Драгански намери най-ефикасно лекарство, с което ме излекува. Не бива да го крия. Смятам, че на всеки, който страда от излишна стеснителност, може да по-
могне:

Първия ден, когато се запознахме, тръгнахме през плажа към гората, да свирим по поляните на спокойствие. Бай Слав ми каза: „Милчо, надувай кавала!“ Той засвири, аз го последвах. Колегите ми от София и някои други почиващи заподсвиркаха и забляеха като овце. Те се подиграваха с нас, с нашето свирене, с инструментa ни, като уж отживял времето си, прост и неинтересуващ никого. Засрамах се много, чувствавах как погъвам в пясъка. И спрях да свира. Бай Слав като чу, че е останал сам, обърна се към мене и извика така силно, че да го чуят всички, които блееха

подир нас: „Милчо, свирай бе! Това каракулско стадо е жадно за кавал, виж го как блее. Хайде да го вдигнем на поласки за обяд.“ И пак наду кавала. Разля се чудна овчарска мелодия на поласки. Аз нямах друг изход, поех подир него, засвирих, като гледах да не настъпят лежащите по пясъка курортисти. Спряха да блеят зе-
зеците, а други от почиващите изръкопляскаха на при-
казките на бай Слав и на гордото му поведение.

На раздяла бай Слав ми даде основни напътствия как да стана добър кавалджия. Запомних ги завинаги:

— да търся по-големи майстори, с тях да свира;

— да използвам всяко свободно време за самоусъ-

вършенстване;

— да не се срамувам, а да се чувствавам винаги ра-

достен и щастлив, че мога да свира с кавал;

— да следя програмите на радиото и щом засвирят

кавалджии, да свира с тях...

Многократно ми повтори да отида при Н. Ганчев, за да ми помогне при овладяването на тракийския стил. Каза ми още: „Бай Колю е много добродушен човек, ще те посрещне сърдечно.“

Още на другия ден щом се прибрахме в София, без да се срамувам, преминал „китенската“ школа на бай Слав, аз отидох в Държавния ансамбъл и потърсих Никола Ганчев. Запознахме се, поздравих го от Драгански и му казах за какво ме изпраща. Бай Колю се зарадва, прегърна ме и ме накара да му посвирия. Из-
свирих му „Момчил си конче ковеше“, „Рано Димитър подрапал“. „Мелодиите — рече — са много хубави, но лоша постановка имаш на пръстите. Нервни пръсти имаш! С ненужна сила чукат по дупките. Това е шопско свирене. При тоя стил не излизат сладки мелодии.“ И той ми обясни как трябва да си слагам пръстите на средните възглавнички. След това ми показа как да мърдам пръстите си върху дупките при правене на вибрата, без да ги отделям от кавала. „При тия вибрации — каза Никола Ганчев — звукът излиза по-сладък, като меден, оттук е и името меден кавал.“

Благодарен съм на говорещия кавал на Слав Драгански, който ме заведе при медения кавал на Никола Ганчев. Останах омаян от неговото добродушие и ко-
легалност. Той също ми даде напътствия за системна работа и ме предупреди отначало да не свира никакви

мелодии и особено бързи, шопски, а да упражнявам само вибрирането на пръстите. Определи ми след два дни нова среща. Отидох, изслуша ме и ме поздрави. Даже му посвирих малко в каба. Запита ме кой ми е показвал. „Просто — рекох, — когато вие първия път свирехте, аз ви гледах в устата и разбрах как става.“ Той се засмя: „Значи ти крадеш, а? Щом можеш така бързо да възприемаш, ще станеш голям кавалджия...“ Ходих още два или три пъти при него.

За мое нещастие наложи ми се през 1968 година да напусна София и да се разделя с големите майстори. Завърнах се пак в Долец и станах тракторист. Помислих си, че вече веднъж завинаги се прощавам със свиренето. През 1968 година се ожених повторно. Заживях в Търговище. На съпругата си съм особено благодарен. Тя възвърна вярата ми и отново се яви желанието ми да свира. Жена ми е много добра певица. Още четиринадесетгодишна била приета да пее в Радио Стара Загора. По нейно настояване отидохме в Шумен. Поръчах си „ДО“ кавал при бай Тодор. Започнах да свира постоянно, а тя пееше тракийски песни в типичен тракийски стил. Благодарение всекидневните репетиции с нея аз неусетно усвоих тракийското свирене. През есента на 1970 година започнах да свира в самодейния ансамбъл на ТПК. Ръководител на оркестъра беше гайдарт Антон Атанасов. За три години научих от него много песни и хора. И досега свира в този ансамбъл. В многобройните концерти, които сме изнасяли през това време из страната, аз свирях като оркестрант, солист и съпровождател певците.

Стопници са сцените, на които кавалът на Милчо е звучал. Много са фестивалите и прегледите на народното творчество, на които той е свирел и вземал медали. От 1979 година вече не свира в ансамбъла по здравословни причини, но ръководи школи по кавал.

Най-активната му дейност като изпълнител е в периода от 1970 до 1979 година. През този период той се учил непрекъснато и създава искрени другарски връзки с майстори на кавала. Никола Ганчев оставя за свой заместник в обучението на Милчо Иван Богоев.

„Много съм се учил от Пенко Георгиев, който ми е земляк — споделя Милчо Манов. — Той ми даде записи на магнетофон, показваше ми. От него имам едно

хоро, което много ми харесва, често го свира. Учил съм и от Господин Станев. Идваше в ансамбъл „Мизия“ като методист. На събора на народното творчество в Копривница през 1976 година се запознах с прочутия майстор кавалджия на Странджа Иван Атанасов. От него ми останаха няколко записа, които и сега свира. Запознах се и с Щилиян Тихов от гр. Кермен, кавалджия в сливенския ансамбъл. И неговото свирене много ми хареса. Записал ми е почти целия си репертоар. Особено много ми харесва плътното му и чисто каба. Това е третият кавалджия след Слав Драгански и Иван Богоев, от който репертоар притежавам много записи. От Слав Драгански ми остана китен репертоар от незабравими песни и хора, чути и нечути досега, като: „На път ми срещнах, майно ле, бяло гъркинче“, „Шилеце вакто, байново“, „Ша умра, мамо, ша умра“ и още много други. Някои са писани лично от него: „Песен за Сребрю Стойновски“, „Песен за Стою Неделчев Чочуолу“ и др., както и красивите негови хора и реченици, като „Късно Медовско хоро“, „Зълвенски ръченик“, „Калапчийско хоро“, „Калапчийски ръченик“, „Медовско трите пъти“ и т. н. Всяка година поне по 4 или 5 пъти му ходя на гости и престоявам, кажи-речи, по цяла седмица. И винаги все нещо научавам. От него научих и това: никога да не мисля, че напълно съм овладял кавала, винаги да търся все нови и нови овладени възможности, да се вслушвам в свирните на всеки мой колега, да вземам само хубавото, да не проявявам професионален егоизъм, а да уча всеки, който иска да овладее кавала, да не излизам от рамките на специфичното кавалджийско свирене и пр. Това са неща, които не само че се старая да спазвам, но и ги внушавам на другите. Така смятам, че най-добре се отплащам на Слав Драгански. Ще бъда щастлив, ако някога някой от младото поколение, представители на кавалджийското изкуство у нас, каже заслужена благодарствена дума и за мене.“

1947 година. Вечер след работа, щом се приберем вкъщи, тате или мама започваха да пеят, а аз ги съпровождах. Из селото се разнесе, че в нашата къща вече има и кавалджий. Започнах да свиря пред приятели. Обикалях около нашеските кавалджии, подпитвах ги за туй, за онуй, а един ден засвирих заедно с тях на хорото. Ходех после по седенки, сборове и др.

В казармата служихме заедно с Иван Василев — кавалджий от село Чалъково, и с Нено, сега гъдулар при Радио София. Бяхме включени в художествената самодейност към поделението. На прегледи винаги печелех първото място. Когато се уволних, прибрах се на село, за да помагам на баща си в кърската работа.

През 1954 година чух, че Радио София търси кавалджии. Отидох в София. Оказа се, че не радиото, а профсъюзите набирали кавалджии. Явих се. Казаха ми, че това, което мога, е на самодейно равнище. Ами сега? Да се връщам обратно — ще ми се смеят, защото всички научиха, че отивам на конкурс за радиото. Реших: връщане няма! Останах в София. По цял ден прехвърлях въглища. Пръстите ми заругубяха, по-тромаво шавах по кавала. Аз обаче упорствувах, упражнявах се, учех нови неща. Често ходех в Държавния ансамбъл за народни песни и танци да слушам Никола Ганчев, Драган Карапчански, Досю Милков, възхищавах им се и ги облазявах, че имат условия да свирят. Разговарях, наблюдавах ги как свирят, учех се от тях. И когато през 1958 година беше обявен конкурс в радиото, явих се и успях. Цялото ми по-нататъшно развитие като кавалджий е свързано с радиото. Тук се обогати репертоарът ми, тук се ограмотих потно.

Стоян Величков има повече от 190 записа на народни песни и бавни мелодии. Вече трето десетилетие те звучат по радиото. „Сайфетината“, „Неранзината“, „Овчарска идилия“ са известни в цяла България в негово изпълнение. В много домове ще видим и записите му на грамофонни плочи. Многобройни са и съпроводите му.

„Докато съм още работоспособен — казва днес Стоян Величков, — ще гледам да предам на младите изпълнители това, което зная и мога, да се учат, както и аз съм се учил от майстори преди мене.“

За големия му принос в разпространението на кавал-

НЯМА МЕЛОДИЯ,

КОЯТО ДА МУ СЕ ОПРЕ

Стоян Величков

Много се знае и много се говори за прочутия странджански кавалджий Стоян Величков, ала нищо не е писано за него. Катраненочерният му дрянов кавал с безброй калаени шарки реди сладки мелодии — ту бавни, ту хороводни, и пренася слушателите по странджански поляни в пълнолуни нощи, развежда ги край огньовете на някогашни седенки, край хармани от жар за нестипанки, припомня им буйни хора на селския мегдан или разказва за славни хайдутни и борци за национална свобода. Той е кавалджий повествовател, кавалджий поет. Неговия богат музикален език може да разбира напълно само онзи, който разбира шепота на горите и в чиято душа е жив духът на Ботев, Левски, Хаджи Димитър. Роден е през 1931 г. в с. Зидарово, Бургаско.

„От малък обичам народната музика, защото у дома всички пееха — при работа и при почивка. Баща ми беше един от добрите певци не само в селото, но и в целия Бургаски окръг. Подражавах му. Където ходех, каквото и да правех, пеех. Исках да стана певец като него. Брат ми обаче реши, че след като външи всички пеят, трябва да има поне един кавалджий да ни съпровожда. Един ден донесе у дома кавал. Питам го защо точно кавал е избрал, а не гайда или гъдулка. Той ми каза: „Най-близко до гласа на човека и най-галанеозвучи кавалът. Хората не казват медна гайда или медна гъдулка, а само меден кавал.“ Всички външи се зарадваха.

Не мина много време и песните, които знаех от татко, започнах да ги свиря с кавала. Това беше през

дкийското изкуство Стоян Величков е удостоен с орден „Кирил и Методий“. Той е лауреат на световния младежки фестивал във Виена през 1959 година, носител е на много награди от наши и чуждестранни фестивали и конкурси. Омайващите мелодии на неговия кавал са предизвикали множество писма, адресирани лично до него и до Българското радио и телевизия. Видни музиколози от Италия, Франция, Австрия и др. пишат с възхищение не само за майсторското му изпълнение, но и за художествената сила на българската народна музика, за нежността на българския кавал. От своя страна, той им изпраща свои грамофонни плочи и записи на магнетофонна лента. Най-много се радва, когато слушателите му връщат след това ленти със записи на същите мелодии, но вече изпълнени от тях.

За Стоян Величков няма мелодия, която да му се опре, няма трудна тоналност или фраза. Той свири чисто и сладко, ту галовно и приспиващо, ту разплаквачко или развеселяващо, но като типичен представител на тракийската народна кавалджийска школа, както и да свири, както и да върти мелодиите, никога не излиза от спецификата на кавала.

СОБСТВЕНИ МАЙСТОРСКИ РЕШЕНИЯ

Колю Костов

Ще започна с един цитат от в. „Пиринско дело“ (брой 31 от 11. II. 1978 година). Под заглавие „Оня глас — дълбок, далечен, силен“ авторът Кирил Китанов между другото пише: „Този изпълнител във всякакво обкръжение успяваше да запази чистотата на музикалната си изява, лиричния градус на темпераментата си, защото лириката е онова качество, онова настроение, което разкрива най-пълно неговата чувствителност, изпълнителския му стил.“

И по-нататък: „И все още, ако обаявим Колю Костов за един саморасъл народен музикант, ще сме разбрали само част от истината. Непрекъснатият стремеж към усъвършенстване — ето секретът, който води до най-интересния и съществен цвят на този изпълнител. Завладял от амбицията да покаже, че кавалът е инструмент с богати възможности, той ще мине през много степени на откривателството, ще разрови стари школи за класическата флейта, ще се опита със страстта на изследователя да сравни възможностите на двата инструмента и накрая ще стигне до собствени майсторски решения...“

Колю Костов е роден през 1936 година в с. Камен връх, Ямболско. Много рано остава без майка. Тя била братовчедка на известния кавалджия от село Робово Стойко Канев.

Още от дете Колю се унася от звуците на кавалите по селските мегдани, сборове и др. Влечението му забелязал дядо му Радко. Направил му кавалче. Че момчето наистина било даровито, проличало-ограно: десетгодишен Колю вече свирел на хорото, в училище и в съседните села, а като станал на петнадесет, канели го

и по сватби. Похвалите, които получавал от хората, почти винаги се свързвали със спомени за вучо му Стойко Канев. Казвали: „Ще стане като него, а може и да го надмине.“ Колю се учел от местните неизвестни, но добри кавалджии, гайдари и гъдулари. Когато влязъл в казармата в Шумен, той се събрал с известните сега майстори Никола Атанасов (гайдар) и Димитър Динев (кавалджия). Тримата сформирали група, която станала гордост на поделенията.

След военната служба Колю постъпил на работа в една фабрика в Габрово и веднага се включил в работническата художествена самодейност. От Втория републикански фестивал през 1959 година се върнал със сребърен медал. Оттогава до днес е в състава на Държавния ансамбъл „Пирин“ — Благоевград. Сега е негов солист и концертмайстор. Тук Колю Костов овладява майсторството на пиринското свирене и започва свободно да си служи с нотното писмо. Отгук тръгва неговият път към многобройни сцени из цялата страна и в чужбина.

Не само с дарба и желание Колю стига до големи успехи. Постоянната му упоритост и неговите безспирни търсения да разкрие и неизвестни възможности на кавала го доведоха до този висок връх на изпълнителското изкуство:

„Аз съм си чепкач. Желанието ми беше да докажа на нашата музикална общественост, че кавалът не е толкова прост, с ограничени възможности инструмент, както някои си мислят. Искам също така да създам у колегите си и у бъдещите наши последователи интерес към неусвоените качества на кавала. Да са убедени в неговото достойно място сред другите инструменти — и не само сред българските! Може най-различно да се коментира и да се критикува това, което направих и правя с кавала, но аз съм доволен. Мисля, че създадох задълбочен професионален интерес у изпълнители и у специалисти. А да предизвикаш стремеж у хората към нещо ново и перспективно — това съм сеем не е малко.“

Истина е, че засега в нашата страна са малко кавалджии, които познават възможностите на кавала като Колю Костов. Със завидна лекота и чистота той свири във високния регистър, като излиза извън общоприетия обем на инструмента. Но постиженията му са не само

във височината. Голямата му техника и непрестанните му „чепкания“ му позволяват с успех да имитира много сполучливо в ниския регистър тембъра на кларнета. Неговото свирене е омайващо, чисто и вярно, то пленява слушателите. Един случай: в Италия на спектакъл на ансамбъла група музиколози и студенти го изчакват зад сцената и започват да го претърсват. Търсили... бутилки с кислород в потурите или под мишниците — нали свирил 45 минути, без да диша, а мелодията се леела ту тихо и приспивно, ту силно и плътно, ту като флейта и кларнет! Като не намерили у него нищо, освен кавала в ръцете му, помолили го да им посвири, за да се убедят още веднъж в чудото. Друг случай: по време на турнето на ансамбъла в САЩ в началото на 1979 година на един от концертите присъствувал собственикът на фирма — производителка на най-renomирани саксофони. След концерта той намерил Колю и му предложил три саксофона: да си избере един от тях, а да остави непознатия за американците вълшебен български кавал. Колю го изслушал, позасмял се и намерил безсбидни думи да му каже, че не си дава кавала. Тази вечер американците дълго оглеждали инструментата му, мълчели се да открият от какво е направен, търсели в него някаква тайнствена „машинка“, която създава чистотата и красотата на звуците. На другия ден в „Ню Йорк Таймс“ между многото хубави думи за ансамбъла пише и за българина, който десет минути приковавал дъха на присъстващите в залата с омайните мелодии на своя кавал.

Много са записите на Колю Костов, които често слушаме, излъчвани от радиостанциите в страната. Виждаме го по телевизионния екран. Изпълненията му са записани и на грамофонни плочи. Колю е свирил в повече от 35 страни на петте континента.

За своето майсторско изпълнителско изкуство е награждаван многократно със сребърни и златни медали, с ордените „Кирил и Методий“ III и II степен, с „Народен орден на труда“ — сребърен. През 1980 година бе удостоен със званието „Заслужил артист“. Той е щастлив най-вече от това, че е един от ония, които прославиха нашата страна и българската народна музика, създадоха интерес у чужденците да изучават българската народна музика и народните ни инструменти.

СЕМЕЙНА „ЯМБОЛСКА ТРОЙКА“
В РУСЕНСКО

Иван Цонев Пенев

Роден е през 1936 година в с. Сваленик, Русенски окръг. Музикалните му дарби са наследени от двата му рода — бащиния и майчиния. Баща му Цоню Пенев е бил прочут с това, че свирел на три инструмента — кавал, овчарска свирка и гъдулка. Майка му и леля му — сестри близначки — били най-добрите певици в тяхното село. Майка му сега е над 75-годишна, но продължава да пее. Тя има записи на няколко песни, които от време на време звучат от радиоапаратите. За баща си Иван разказва: „Където и да ходи, каквото и да работи, на кръста му или в багажа все се намира някакъв инструмент — кавал, гъдулка или свирка. Щом се върне вечер от полето, той ще ни събере около себе си и ще заиграе, а мама, работейки из къщи, току подхване с него същите песни. А те бяха подобрани, съдържателни — похвалява духа и изграждаха волята и мъжеството, каляваха малките ни души и ги учеха на любов към народа и труда, на омраза към потисниците и поробителите. Едва 5—6-годишен, а вече свирех със свирка. В двора имяхме една вековна черница. Качвах се на върха ѝ и там свирех. Привечер, когато селяните се прибираха от полето, свирех хора. Някои весело заиграваха под звуците на моята свирка. Това радваше родителите ми. Бате пък го увлече гъдулката. Така се оформи нашият семеен оркестър — тате с квала, бате с гъдулката, аз със свирката. Мама ни беше певицата. Хората ни кръстиха „Ямболската тройка“.“

Още с първите дни в училище Иван станал любимец на ученици и учители. Свирел със свирката, ала вече

се премервал и на кавала. Щом се върнел от училище, започнал да реди пръстите на дупките, докато един ден просвирил. По-късно овладял и гъдулката. На училищни тържества се явявал като изпълнител на двата инструмента. Но и това не го задоволило. Заел се да усвои кларнета. Сега свири на кавал, гъдулка и кларнет, но любим инструмент му е кавалът. Изявите му на отличен музикант се редят една след друга. Където и да свири с трите инструмента, той печели първите места.

Завършил прогимназия, Иван Цонев всяка неделя свири на хорото в село, на сватби из района и др. В казармата е музикант към танцовия ансамбъл на поледието. Идват първите награди и грамоти за отличното му представяне на армейските прегледи на художествената самодейност. В казармата срещите му с кавалджиите от Тракия обогатяват репертоара му.

След уволнението си той се премества да живее и работи в Русе. Тук е кавалджиия в самодейния състав към Дома на транспортните работници. Става ръководител на три оркестра от народни инструменти: към РКС — Русе, Дома на културата в гр. Две могили и в с. Писанец, Русенско. Наред с това от 1961 до 1965 година е в състава на концертната група от осем танцьори и народните певици Радка Радева, Калинка Вълчева, Мирка Димитрова, Маша Белмустакова, Джени Добрева и (за известно време) семейния дует от Пловдив Милка и Тодор Драмчеви. Групата се казва „Северняшка китка“ и е към Концертна дирекция — София. Днес Иван Цонев свири с различни групи и състави. Ръководител е на оркестра „Северняшка китка“ към бюро „Естрада“ — Русе. Заради музикалните му дарби е поканен да стане щатен изпълнител към Българско радио и телевизия, но той предпочел да не напуска Русе. Няколко от неговите записи, като „Северняшко хоро“, „Влашко хоро“, „Четворно хоро“, две копаници и др., често слушаме по радиото. Многократно се е явявал и на малкия екран. Паметен за него ще останат Тодор Живков и Николай Чаушеску, които по стар български обичай извършвали зарязване на лозята.

Иван Цонев оставя следа след себе си и като разпространител на кавалджиийското изкуство. Негови възпитаници сега са ученици в Средното музикално училище в Котел.

на като щатен ръководител на оркестъра при Ансамбъла за народни песни и танци към Окръжно управление на МВР.

Макар и роден в друга фолклорна област, той е насленик на тракийската кавалджийска школа. Придържаше се към традиционното свирене, не вмъкваше никога и никъде неща, които не са специфични за изпълнението на кавал, но умее да влага свой, личен цвят във всяка мелодия. Владее отлично всички регистри и с абсолютна лекота преминава в различни тоналности. Освен това Димо Железов е и творец: той може само от едно коляно или фразичка да развие и направи хоро или бавна мелодия. Свири съвсем чисто, нежно, красиво, но пак е недоволен от себе си, затова постоянно търси у по-стари кавалджии тънкости, които те са усъвършенствували в продължителното си свирене и които той мисли, че все още му липсват...

Димо Железов Димов

Роден е през 1952 година в с. Михалич, Варненски окръг. Баща му, Желез Димов Йорданов, е известен майстор на кавалджийското изкуство. Сега е гайдар при Ансамбъла за народни песни и танци в Толбухин. Под негово ръководство като 13-14-годишен юноша Димо започва да учи кавал в Пионерския дом в Толбухин, след това е ученик в Средното музикално училище за народна музика в Котел. Тук негов преподавател е Стоян Чобанов, от когото усвоява и усъвършенства тракийския стил, тракийската школа. Дарбата и упоритостта на Димо Железов дават своите плодове: през 1969 година на прегледа на музикалните училища, състоял се в Пловдив, той спечелва първо място. След това се изявява блестящо в СССР, ГДР, Чехословакия, Унгария и др. Като войник свири в Ансамбъла за народни песни и танци при ДНА — Сливен.

Димо продължи образованието си във Висшия музикално-педагогически институт в Пловдив в класа по кавал на Тодор Прашанов. От 1978 година е задочник и щатен преподавател в музикалното училище в Широка лъка. Той е първият, който налага тракийската кавалджийска школа в Родопите. Доказва нейното преимущество при изпълнението на родопски песни. За кратко време става широко известен в този край.

През 1975 и 1977 година на конкурсите „Млад музикант“ в Чирпан Димо Железов спечели първите места.

През 1978 година името му на отличен кавалджия, педагог и ръководител на народни оркестри, както и положителните му човешки качества го довеждат във Вар-

струменти — кларнет, флейта, свирка. Кавалът загубва своята специфика.

Можем понякога да демонстрираме възможностите на кавала, но не бива този стил да става наша всекидневна практика. Такова свирене не може да бъде пример за следване от младите. Трябва да се използва техниката не заради самата нея, а за майсторско внушаване на чувства и художествени идеи.

мз и ма
предговор
за г-р уан
майстор

САМОРОДЕН ТАЛАНТ

Матю Добрев Милев

Роден е през 1957 година в гр. Стралджа, Ямболски окръг. Неговият баща е признат майстор на кавалджийското изкуство не само в техния край. От малък Матю слуша баща си и многото музиканти, посещаващи техния дом. Влюбва се в народната музика и народните инструменти, но най-силна е любовта му към кавала. Десетгодишен, той вече свирел с баща си. През 1965 година на Първия национален събор на народното творчество в Копрявица се явяват дует — баща и син. Неговата упоритост и постоянство по-нататък го извеждат до такива резултати, че петнадесетгодишен, Матю е един от най-търсените кавалджии в Ямболско и Сливенско за сватби и сборове по селата. На тази възраст той има удивителна техника, отдавна е надминал баща си и е чудно, че така уверено и бързо постига майсторство без учители. Той е самороден талант. 17—18-годишен, вече е щатен кавалджия в ансамбъла на АТЗ — Стара Загора. Скоро усвоява и свободно започва да си служи с нотното писмо. Една от ръководителките на състава Веска Халачева казва за него: „Той е безспорен талант, човек с абсолютен музикален слух и усет.“

За него няма неща, които да не може да изсвири на кавала. Още преди да отиде в казармата става носител на три златни медала и свиря в чужбина.

Който е слушал Матю, не може да не се е възхищавал от майсторското му свирене. Затова всички обаяват майката, която го е родила. Как свиря това момче! За него няма трудна тоналност или пасаж. Свири и сладко, и плътно, нежно и трогващо.

Може би за да докаже големите възможности на кавала, Матю се увлича в техника, присъща за други ин-

СТРАНИЦИ, В КОИТО СТАВА ДУМА ЗА АВТОРА НА ТАЗИ КНИГА

Никога и през ум не ми е минавала мисълта, че за свиренето си с кавала ще бъда награждаван дори от правителството, че към моето майсторство ще прояви интерес нашата музикална общественост, та мои записи да се слушат по ефира и пр. Пък едва ли и някой от моите роднини или от моето село е мислил или мечтал това. С кавала свира, защото обичам галените и нежни негови звуци, защото от дете го слушам...

Никога не съм си въобразявал, че свира по-хубаво от някого, но винаги когато съм слушал големи майстори, някакво вътрешно чувство ме е карало да се стремя да извирия таия или оная мелодия не по-лошо от тях. Имам страст да откривам тайните на кавалджийското майсторство. Все ми се струва, че другите свирят по-хубаво от мен, защото у всички намирам някои специфични красоти, които като че ли аз не постигам. Винаги когато някои майстори ме похвалят, приемам думите им с подозрение, че правят това от добро сърце и само за да ме окуражат...

За първи път ме накараха да повярвам в качествата на изпълнението си старите хора от моето село. Това беше някъде около 1965 година, когато по радиото прозвучаха моите записи на бавна цараповска песен, Къщно медовско хоро, медовски зълвенски ръченик и др. Щом се появих на междана, заобиколиха ме дядо Генчо Лалев, дядо Найдено Вълканов, вуйчовците ми Станчо и Димитър Керемедчийски, Иван Станев — Монаха — майстор кларнетист, Иван Гайтания — майстор цигулар, Илия Пунчев — също кларнетист, и др. Те започнаха да ме прегръщат, някои се протръсваха. Помис-

лих си, че нещо лошо е станало с мой близък, сви ми се сърцето. А то какво било: „Чухме по радиото да свирят нашенски, медовски свирни, чухме името на нашето село да го прославя нашенец!“ Засмях се: „Чак такъв ли майстор съм бил — да ви разплаквам! Други свирят по-хубаво от мен.“ Тогава Иван Станев ми каза: „Славе, всички моми пеят, като се съберат на седника или на хоро, ама сама мома рядко пее...“ Тези думи ме накараха да се замисля върху изпълнението си и да наблюдавам с изострено внимание другите кавалджии.

Роден съм на 27. XII. 1924 година в с. Медово, Старагорски окръг. Прадядо ми Енчо е бил кавалджия. От синовете му едни били кавалджии, други — гъдуларя и гайдари. Дядо ми Пенко и баща ми Никола бяха кавалджии. Лелите ми хубаво пееха. От страна на майка ми двамата ми вуйчовци Енчо и Марин Керемеджийски също бяха кавалджии. Добре пееше и мама, а за тате вече писах: беше известен в цяла Южна България и като певец, и като кавалджия. Ние сме четирима братя и три сестри. От братята ми най-големият — Пенко, свиреше на пигулка. Вторият ми брат, Минчо — пее. Третият ми брат — Енчо, който пее най-хубаво, като юноша беше и кавалджия. В рода имаме и една кавалджийка — моята дъщеря Донка. Внукът на най-големия ми брат — дванадесетгодишният Пламен, също овладя кавала.

Всекидневното на нашето семейство беше изпълнено с музика. Песните на мама и тате бяха над 400—500 — за всеки момент от бита имаха една или повече песни. Мама Дона обичаше повече веселите песни, а тате — хайдушките. Това всекидневно веселие много пъти е карало минаващи край нас хора да се отбиват у дома, мислейки, че имаме някакво тържество. И като ни видят — без повод пеем, свирим, а някои и играят, — извиняват се за безпокойството, постоят, па кажат: „Завиждайте сте — вие сте най-богатите хора в Медово!“ В такава среда аз обикнах народните песни и свирни. Помня, у нас идваха много гости, между които и много кавалджии, но като баща ми никой не можеше да свиря. Право да си кажа, когато чух през 1934 година и Георги Кехайов, аз харесах повече тате. Амбицията ми да свира с кавал като него се засили. На всички тържества в училище свирех със свирката, която ми купиха, когато бях на 5—6 години, но тя не ме задоволяваше.

Молех тате, като ходи в Чирпан, да ми купи кавал, но той все казваше, че само на панаири се продават кавали. Залъгваше ме и намираще повод да отлага. Чак когато станах на тринайсет години, ме заведоха в Чирпан на панаира. Движех се със страх между толкова много хора: събрали на едно място. По едно време се откъснах от мама и татко и се озовах под един салах (навес), където някой свиреше много хубаво на кавал. Видях един млад, среден на ръст човек, със силно къдрава коса и черни дебели вежди... Провирял съм се през гърната и съм спирал пред него с отворена уста. Кавалджията по едно време спря да свиря, дойде при мен, хвана ме за рамото и ме запита откъде съм и как се казвам. Казах му: „А пък аз съм Драган Карапчански, ние сме почти адаши — аз Драган, ти Драгански. Свирниш ли с кавал?“ „Не. Тате свиря. Той не си взема въздух през устата, а ти дишаш и пак много хубаво свирниш.“ Казах му, че имам овчарска свирка и той понска да му посвиря. Не я носех и не можех да изпълня желанието му. „А искаш ли да свирниш с кавал?“ „Искам.“ Поведе ме из сергините, хареса едно липово кавалче, купи ми го, показа ми как да го държа на устата си, как да си слагам пръстите и добави, че иска догодина на панаира да свирим заедно. Сияейки от радост, че вече имам кавал, хукнах към родителите си. Като ги намерих, аз първо им се похвалих, че имам кавал, макар и от липово дърво, но баял като чимшировния кавал на тате. Той ме плесна: „Къде си откраднал тоя кавал? Кой е тоя чичко? Хайде заведи ни при него!“ Отидохме при салаша, където свиреше бай Драган. Тате се спря и рече: „Бре, вярата му, много хубаво свирни!“ Като се озовахме пред него, той ме видя и ме запита: „Адаш, нали щеше да си ходиш, какво те води пак насам?“ Казах му, че тате ме напердаши, защото помисли, че съм откраднал кавала. Обяснихме се.

По пътя към Медово премятах кавалчето из ръцете си и се перчех да го надувам, докато по едно време го изтървах и каруцата мина през него. Много плаках, но... такъв ми бил късметът.

През 1940 година се записах ученик в гимназията в Чирпан. Един ден Христо Минчев Куминев от село Верен предложи да излезем към Рупчански връх, да решаваше задачи. Привечер, когато трябваше да се при-

бираме, Христо извади своето кавалче, което вече две години имаше, и започна да свири. След като свърши, подаде ми го. Казах му, че не мога да свира. Той ми се скара: „Срамота е, баща ти прочути кавалджия, бате ти Енчо също, а ти да не можеш! Хайде, аз ще ти покажа.“ Взех кавалчето и започнахме. Тъй като свирех вече десет години със свирка, пръстите ми бяха свикнали, бяха бързи. За около два часа опитах и изсвирих дори повече свирни от Христо. Той стоеше пред мен и се радваше на бързия ми успех. Накрая ми каза: „Браво, Славе, ти си роден за музикант. Халал да ти е кавалчето. Вземи го, подарявам ти го от сърце.“ Отначало не вярвах, но Христо повтори думите си.

На другата седмица беше празникът на гимназията. Христо ми каза да изляза и да засвирия хоро. В началото бях смутен, но като видях, че учениците заиграха и че не бъркам ритъма, засвирих по-свободно, по-уверено. А по коледните празници свирих в Медово на една вертеринка, после на други тържества, в други села. Навсякъде, където ходех — било на работа в полето или с добитъка из мерата, или по седенки, — аз носех кавала и свирех. По това време читалището ни вече се бе съобило с радиоапарат. В предаванията на Радио София слушахме народни групи, като Угърчинската, Бистрицката, „Тракийската тройка“. Следяхме извисте на известните майстори кавалджии Станил Паяков, Цвятко Благоев, Драган Карапчански, младия още Никола Ганчев и др. Правеше ми впечатление, че само Карапчански свиреше каба като баща ми. Най-лесно усвоявах мелодиите на Цвятко Благоев, защото той свиреше езиково, накъсано и бързо и като че ли подбираше по-лесни тоналности. Изпълненията на Станил Паяков бяха повече в тоналност фа диез, по-трудно ми беше да учавам репертоара му. Но бавните, пък и хороводните свирни на Драган Карапчански ме увличаха и най-много ми харесваха. Този начин на свирене, а и самите мелодии ми бяха най-близки на сърцето: „Димо на Рада думаше“, „Кайряк хавасъ“, „Загубил си стадото“, „Песен за Хаджи Димитър“ и др. Виждах, че езиковото свирене не позволява хубаво изпълнение най-вече на бавните тракийски мелодии. Молях тате да ми покаже как свири без език, но той не ми показваше. „Ти като искаш да се научиш, ще се научиш.“ Нещо повече — пред мен

той не свиреше. Щом вляза въкъщи, той спираше. Коего съм научил от начина му на свирене, то е било само когато имяхме гости. Дебнех го нощем, вън до прозореца, засвири ли, заедно с него съвсем тихо свирех и аз с моя кавал. Татко показваше на всички, които го помоляха, а на мен — не. Може би по този начин искаше да засили у мен амбицията сам да търся свой начин на свирене, сам да преоткривам възможностите на кавала. И аз наистина се мъчех над тайните на това целесно изкуство. Самостоятелността на усилния ми, последователността и упоритостта ме направиха кавалджия. Научих се бързо да схващам дадена мелодия, да я пренасям на кавал и да мога също така с лекота да съпровождам вокални изпълнения.

През една есен (мисля, беше 1942 г.) отидох на панаир в Брезово. Там се срещнах с много приятели, между които беше и кавалджията Тодор Ранделов. Той ми каза: „Славчо, ела да чуеш Колопо Шишманчето, свирят като баща ти, без да прекъсва.“

Под чардака свиреха Никола Ганчев — кавалджия, Гюско Павлов — гайдар, и Иван Налбантски (наричан бай Цоню) — гъдулар и гайдар. (Последните двама са от град Раковски.) Този ден се запознах с Никола Ганчев. Стоях при него през цялото време, слушах го, свирех му и аз. Забравих, че съм ерген, не ми мина през ум, че на панаира има моми. „Като те слушам — рече ми Никола Ганчев, — ти свириш като мен, само дето не умееш да дишаш тъй. Но меракът ти ще те научи и на това.“ И той взе да ми показва, като ме съветваше да надувам масур в съд с вода. Щом водата все бълбука, значи дишам през носа. Това да ми бъде „даскала“. Да гледам обаче да съм сам, за да не се задавя — ще ми се смеят хората...

Научих непрекъснато дишане и свирене, макар и по-късно.

Хората знаеха, че където отида, ще има веселие, а не скандали, затова и в Медово, и в други села ме търсеха млади и стари. Но това не продължи много. От 1941 до 1944 година нашият край гореше в антифашистката борба. На мен ми беше забранено да свира по полето. Колкото пъти ме хващаха жандармеристите, че свира, толкова пъти ми вземаха кавала и ме биеха. Мотивите бяха, че с кавала нещо съобщавам на партизаните. Ня-

ма да бъде преследено, ако кажа, че през този период са ми иззети не по-малко от 20 кавала. Накрая, за да не предизвиквам излишно гнева на властниците, а и да не ям бой напразно, свирех само у нас, и то съвсем тихо.

След тези мрачни години първото ми свирене пред хора беше на Девети септември 1944 година при посрещането на партизаните и политзатворниците. Вечерта сред село имаше обща трапеза. Свирих без прекъсване — да се наиграят щастливите от победата мои съселяни. След това кавалът ми започна да се слуша всяка вечер по най-различни поводи — агитки, събрания и пр. През 1946 година на един окръжен преглед на художествената самодейност в Стара Загора имах за първи път изпълнение „на живо“ пред микрофона на Радио Стара Загора. Като бригадир на различни места — Перник—Волуяк, Димитровград и др., всяка вечер веселях бригадирите. Това ходене тук и там ме свърза с много други майстори на кавала. Всяка нова среща с нещо ме обогатяваше.

Веднага след Девети септември съдбата пак ме свърза с Драган Карапчански. И това пак стана на панаира в Чирпан. Тогава комендант на града беше Егей Колев от с. Медово, интербригадист в Испанската гражданска война. В Чирпан имаше много черноборсаджии. Един ден, като отидох да обядвам във II участък на МВР, виждам Егей страшно ядосан. Питам го какво се е случило. „Докарали са трима черноборсаджии. Тяхната майма мръсна, ограбиха на хората и калта под ноктите — продавали една крина за 10 000 лв.“ Извика един партизанин, Байчев му беше името, и му нареди да ги доведе. Най-неочаквано сред арестуваните видях и бай Драган. Пошепнах на ухото на Егей, че той с къдравата косяса не е черноборсаджия, а е прочут в цялата страна майстор кавалджия. Егей разгледа личната му карта, прочете и един документ, в който пишеше, че на Драган Карапчански се дава право да свири навсякъде. „Посвири ни“ — рече му комендантът. Карапчански забръмча Хаджи-Димитровата, а след като спря, Егей го запита: „Ти познаваш ли това момче!“ „Не“ — отговори бай Драган. „То те спаси, бях те сложил под един знаменател с тия драмата.“ Аз му припомних за едно момче, на което преди години той купи кавалче на панаира

в Чирпан... Сети се. Прегърнахме се. А Егей написа бележка, която щеше да го предпазва от нови подобни грешки на контролните органи.

Три дена стоях при бай Драган. От този момент дружба ни укрепна и остана все така силна и сърдечна до края на живота му.

Като войник в Свиленград редовно свирех на другарите си и на младежите от квартал „Гебран“. На заставата имахме танцов състав, с който изнасяхме спектакли из селата на околната и пред жителите на града. Пак през тези години се запознах със Станил Паяков. И той ме окуражаваше, че ще стана добър кавалджия, но животът ми наложи да се отдам вместо на кавала, на пагона. Станах офицер в противовоенна охрана. Разбира се, пак свирех. Щом зазвучаваха по ефира кавали на големи майстори, грабвах своя и свирех заедно с тях. През 1956 година при един конкурс в Държавния ансамбъл отново се срещнах с Драган Карапчански и с Никола Ганчев. Тук се запознах още с Досю Милков и Тодор Прашанов.

През 1955 година бях на работа в Панагюрище. Тук дойде като стрелочник Тодор Атанасов Люцканов от село Сермен, Карнобатско. Този човек много обича песента и много песни знае. Щом научи, че свири на кавал, потърси ме у дома. Помолих го да изпее нещо. Запя „Съмна, бульо“, която сега изпълнява Йовчо Карапчанов. Взех кавала да го съпровождам. Като свършихме, той се намръщи и ми направи забележка, че на много места употребявам езика. Стана ми неудобно. За една седмица се отървах от лошия навик и вече свирех само с пръсти. Постоянството на Люцканов да ме посещава, за да пее, а аз да го съпровождам така, както той иска, ме направиха тракийски кавалджия.

През есента на 1956 година Държавният ансамбъл имаше концерт в Пловдив по случай мострениния панаир. Ние с Люцканов, без да се обадим някому, отидохме с един товарен влак в Пловдив. След концерта се срещнах с Колю, Драган и Досю. Накараха ме в градината да им посвири. Както свирех, Карапчански ме спря и каза: „Чакай, чакай, ти нянка ли лапаш или кавал? Не се свири с вътрешния мускул на устните! Надувай с външния, който е здрав, стабилен и дава възможност лесно да преминаваш от каба в джура (високия регистър —

б. а.) и обратно. "Прибирайки се пак с товарен влак в Панагюрище, Люцканов беше щастлив, че намесата му в свиренето ми е била правилна. Виках си: сега ще се преборя с по-малка трудност и ще стана майстор кавалджия. Радвах се, че вървя по прав път.

Не излезе обаче тъй лесно, както си го мислех. Проманата в начина на духане се оказа нещо изключително трудно. Виждах, че моят начин на свирене е грозен, неприятен за гледане: устните ми се отваряха и изскачаха много навън. След срещата с майсторите аз не се стараех да уча нови мелодии, а само се мъчех да постигна правилна надувка. Всичкото си свободно време прекарвах пред огледалото. Цял месец се учих и все не успявах да надуя кавала по новия начин, а се отучих и от стария си навик. Жадувах да си посвирия, а вече не чувах никакъв звук. И пак напирях. Упоритостта в края на краищата надви: един ден кавалът изпищя като свирка. Да, просвирих на средния и на високия регистър. Но ниските звуци все още ги нямаше. И пак упоритост, пак постоянство, пак мъки, които след време пак бяха възнаградени. Кабата прозвуча и аз отново зазвездих майсторите, макар и само по радиото.

Към околийското управление на МВР в Панагюрище имаше сформиран самодееен състав. Взимаше дейно участие в оркестъра. Съставът ни обиколи и изнесе концерти в много села, в Панагюрище, в Пазарджик, в Копривищица. При мен започнаха да идват кавалджии от района да ги уча. С удоволствие им помагах. През 1958 година се преместих на работа в Пловдив и станах сътрудник на Ансамбъла за народни песни и танци при Окръжния народен съвет. По това време тук щатни изпълнители на кавал бяха Васил Милев, Георги Гърчев, Илия Георгиев Михалев от село Павелско и Ангел Свев Ненков от село Росен. Те всички ми правеха впечатление: бай Васил — със силното, плътно каба, с умението да си помага с гърлото, със ситните дробежи на танците; Георги — с неговия серт пръст и хубаво плътно каба; Ангел — със смесната си от пазарджишко и таркийско свирене и силното каба, и най-вече Илия — с родопското си свирене и с родопските песни. С интерес съм го слушал и когато свири, и когато пее, защото много исках да овладеем най-хубавото от родопския фолклор. И те проявяваха интерес към моето свирене, най-

вече Илия. Научих много неща и от майстора гъдулар Янко Петров, с когото също много си допадахме.

По това време живеех в село Труд. И тук участвах в художествената самодейност. На проведените окръжни прегледи в Пловдив съставът на селото излезе първенец, а и аз като солист взех първото място. На фестивала в София през юли 1959 година отидох без големи амбиции и надежди. Повече се радвах, че ще се срещна с други кавалджии. И наистина — запознах се с Желяз Димов от село Михалич, Варненско, с Коло Костов от село Камен връх, Ямболско, и с много други майстори. Не бях се наравдал на новите приятелства, когато неочаквано ме спохоти нова радост. Класирането беше такова: златен медал — Н. Ганчев, сребърни медали — Стоян Чобанов и Коло Костов, а Шапас — гайдар от Бургас, Янко Петров — гъдулар от Пловдив, и аз получихме дипломи. Янко взе неговата и моята диплома и ги скъса ядосано пред журито. А аз бях щастлив, че при наличието на толкова много кавалджии съм нареден до най-добрите. През 1964 година пак имаше фестивал в София. Преди това се проведе зонален преглед — Пловдивски, Пазарджишки, Смолянски, Хасковски, Кърджалийски и Старозагорски окръг. Не зная как се случи — изобщо не ме допуснаха за класиране. Но певецът Вълчо Начев от село Веселиново, Ямболско, тогава войник в Пловдив, стана причина все пак да отида в София, за да го съпровождам. Свирих и соло. Върнахме се с Вълчо, удостоени с лауреатско звание и сребърни медали. Тогава направих и първите си записи за Радио София — съпровод на песните на Вълчо. Другата ми голяма изява е от 1965 година на I национален събор на народното творчество в Копривищица. И сега не бях предвиден да свирия соло, а само да съпровождам около 25 певци и певци от Пловдивски окръг. На този събор бяха раздадени златни медали само на шест души: на мен, на Иван Атанасов от село Долно Езеро, Бургаско, на Добри Хр. Милев от Страджа, на Стоян Чобанов от Сливен, на Желяз Димов от Толбухин и на Иван Цонев от село Сваленик, Русенско. Радостен бях, че и съпровождащите от мен певци и певци получиха златни и сребърни медали.

Последваха „Прослава на хайдутството“ на Агликина поляна и други тържества и прегледи, на които винаги

съм представял окръга и съм се връщал със златото или среброто. Направиха записи за Радио Пловдив. Получих орден „Кирил и Методий“ III степен. Това е голямо признание, но пак ми се струва, че все още не мога да свиря както трябва, че не съм овладял кавала и има още много да се уча...

Най-високата морална награда за мене е оценката на Никола Ганчев. Когато отидох да го приветствувам на честването по случай неговия педесети рожден ден, той се обърна към присъстващите в залата: „Виждале ли го тоя. Трябва да призная, че нямаме по-добър майстор на съпровода в страната от него. Докато ние, раме поне седмича с тях, той, без да ги познава, само застане до тях, веднага ги „хваща“ и взема златни медали.“

... Винаги съм бил чужд на професионалния егоизъм и бездушието към хората. Считаю, че майсторството не трябва да се носи в земята, а да се предава на хората не само у нас, но и далеч зад пределите на страната ни. Бих желал младото поколение, на което ние предаваме щафетата на кавалджийското изкуство, да го развие и обогати, но никога да не излиза от рамките на неговата специфика, защото ми се струва, че меденият кавал иначе би загубил сладостта си.

ДРУГИ МАЙСТОРИ НА КАВАЛДЖИЙСКОТО ИЗКУСТВО У НАС, НЕ НАМЕРИЛИ МЯСТО В КНИГАТА

ДЪРЖАВНИЦИ — ДОБРИ КАВАЛДЖИИ

1. ЦАНКО ЦЕРКОВСКИ — министър на съобщенията в кабинета на Ал. Стамболийски.
2. ДИМИТЪР ГАНЕВ — председател на Президиума на Народното събрание.
3. Генерал ДОБРИ ТЕРПЕШЕВ — зам.-министър на народната отбрана.

УЧИТЕЛИ НА НАШИТЕ СЪВРЕМЕНИЦИ КАВАЛДЖИИ

1. Дядо ЯНЕ ТОПАЛА — от с. Ичера, Сливенско, починал в с. Габерово, Бургаско.
2. ТОДОР ЧЕШМЕДЖИЙСКИ — роден и починал в с. Рудник, Бургаско.
3. ИВАН ГЮМЮША — роден и починал в с. Здравец, Варненско, кавалджия от времето на Марем Арапчето.
4. ДИМИТЪР ХР. ДИМИТРОВ — роден и починал в с. Главан, Силистренско.
5. ДИЧО КРАЛЕВ — жив, роден в с. Българово, Бургаско.
6. ГЕОРГИ СТОЙКОВ — жив, роден в гр. Камено, Бургаско.

7. **ВАСИЛ КАНЬООЛУ** — жив, роден в гр. Каблешково, Бургаско.

8. **ДЕМИР КОЛЕВ** — жив, роден в гр. Елхово, Ямболско.

НАШИ СЪВРЕМЕНИЦИ — МАЙСТОРИ КАВАЛДЖИИ

1. **ПАСКАЛ СТОЯНОВ ПАНТЕВ** — роден в с. Брястовец, Бургаско, през 1905 г. Има записи по радиото. Поканен е и е свирил през 1923 г. на унгарската кралица.

2. **ЖЕЛЮ ДИМИТРОВ ГАГАУЗИНА** — роден в с. Куманово, Варненско, през 1906 г., стил гагаузки, не надминат в свирната — лявата (ляво хоро).

3. **ВАСИЛ КОСТАДИНОВ ПИЩОВА** — роден в с. Шишманци, Пловдивско, през 1900 г., починал в 1983 г. в с. Рудник, Бургаско. Вуйчо и учител на Никола Ганчев.

4. **ЦВЯТКО ДЕНКОВ ИВАНОВ** — роден в с. Стефан Караджа, Варненско, през 1912 г. Учител на млади варненски майстори кавалджии. Свирил в ГДР, Полша, Югославия, изпълнител по радиото и телевизията.

5. **ПАВЕЛ КОЛЕВ** — роден в с. Злокучене, Шуменско, през 1914 година — носител на сребърни и златни медали от национални фестивали.

6. **АТАНАС ГАНЧЕВ РАЙКОВ** — роден в с. Юнак, Варненско, през 1920 г., носител на златни медали от национални фестивали. Има записи по радиото (Радио Варна).

7. **ТОДОР ВИТАНОВ** — роден в с. Велислав, Бургаско, през 1920 г. От 1961 г. е в Габровския ансамбъл. Учител по кавал в СМУ — Котел.

8. **АНГЕЛ СЪБЕВ — МАЧО**, роден в с. Росел, Пазарджикско, през 1921 г. Свирил в Държавния ансамбъл — Смолян, и народния ансамбъл при ОНС — Плов-

див и Пазарджик. Посетил и свирил в СССР, Югославия, Полша, Унгария, Чехословакия и др. и по телевизията у нас и в чужбина.

9. **ПЕТЪР КОЛАРОВ — ПЪНЕТО** — роден в гр. Метричери, Хасковско, през 1924 г. Изпълнител в ансамбъла на МНО. Обиколил над 35 страни на нашата планета.

10. **ИВАН КАРАПАЧОВ** — роден в с. Смирненци, Хасковско, през 1925 г. Свирил в много страни на Европа, носител на златни медали и орден „Кирил и Методий“ III степен.

11. **ЖЕЛЯЗ ДИМОВ** — с. Михалич, Варненско, солист в Добруджанския народен ансамбъл — Толбухин, посетил над 20 страни на Европа, Азия и Африка. Носител на златни медали и орден „Кирил и Методий“ I и II степен. Има запис по радиото, телевизията и на грамофонни плочи.

12. **ГЕОРГИ ИВ. ГЪРЧЕВ** — роден в с. Срем, Ямболско, през 1930 г. Свирил в народния ансамбъл — Пловдив. Посетил Полша и други страни на Европа. Носител на златни медали от национални фестивали.

13. **ДОБРИ МИЛЕВ ХРИСТЕВ** — роден в с. Гърнава, Ямболско, през 1930 г. Свирил в народния ансамбъл гр. Стралджа. Носител на златни медали от национални фестивали и прегледи. Посетил е над 10 страни на Европа, Азия и Африка. Има записи по радиото и телевизията.

14. **ИВАН АТАНАСОВ ДЖУМБИША** — роден в с. Лярово, Ямболско, през 1930 г. Живее в с. Долно Езерово, Бургаско. Свирил към Българска концертна дирекция — София. От 1965 г. и понастоящем свири в странджанския народен ансамбъл „Атанас Манчев“ — Бургас. Посетил много (над 20) страни на Европа, Азия, Африка. Носител на златни медали, има записи по радиото и телевизията и е носител на орден „Кирил и Методий“ I и II степен. Учител е на много млади кавалджии.

15. ИВАН ВАСИЛЕВ — роден в с. Чалъково, Пловдивско, през 1931 година. Свирил е в държавния ансамбъл „Родопи“ — Смолян, и към „Балкантурист“. Носител е на сребърни медали. Има записи по радиото.

16. ГОСПОДИН СТАНЕВ — роден в с. Главан, Стара розагорско, през 1931 г. Свирил в народния ансамбъл „Гоце Делчев“ — София, от 1959 до 1961 г. От 1961 г. досега е изпълнител към народния ансамбъл при Българското радио и телевизия — София. Има много записи по радиото и телевизията. Учител на много наши млади каваджии. Лауреат е на IX световен младежки фестивал 1968 г. — София. Награден със златен медал.

17. КЪНЧО ТОНЕВ ИВАНОВ — роден през 1932 г. в с. Райново, Хасковско, починал през 1983 година. Свирил към Концертна дирекция — София. Носител на златни медали от национални фестивали. Има записи.

18. ИВАН ДИМИТРОВ СТОЕВ — роден в с. Червенци, Варненско, през 1934 година. Свирил е в оркестъра при Дома на профсъюзите, после към Окръжния кооперативен съюз и др. Носител е на златни медали от сборните надпявания в Копривица и национални фестивали. Има записи по Радио Варна и изяви пред телевизията.

19. ГОЧО ДЮЛГЕРСКИ — роден през 1935 г. в гр. Раковски, Пловдивско. От 1959 г. свири в народния ансамбъл при ОНС — Пазарджик. Носител е на сребърен медал. Концертирал в СССР, Полша, Унгария, Чехословакия, ГДР и др. Има записи по радиото и участия по телевизията.

20. ДИМИТЪР ДИНЕВ ДИМИТРОВ — роден през 1939 г. в с. Голям манастир, Ямболско. През 1959 г. вече е лауреат и носител на сребърен медал. Тогава постъпва в народния ансамбъл при ОНС — Стара Загора, а сега ръководи оркестъра в ансамбъла „Зорница“ на читалище „Родина“. Носител е на 13 златни медала, на значката „Отличник“ на Комитета за култура и златна

значка на БАН. Сътрудник е на Българското радио и телевизия. Има записи. Посетил е над 20 страни на Европа.

21. ЩИЛЯН ТИХОВ — роден през 1938 г. в гр. Кермен, Сливенско. От 1965 г. и понастоящем свири в народния ансамбъл при ОНС — Сливен. Лауреат на IX световен младежки фестивал от 1968 г. в София и носител на златен медал. Носител е още на 9 златни медала от национални фестивали и национални събори на народното творчество и орден „Кирил и Методий“ II степен. Много са записите му по радиото и изявите по телевизията. Посетил е над 15 страни на Европа, Азия и Африка.

22. ИВАН БОГОВЕВ — роден през 1936 г. в с. Долно Ябълково, Бургаско. Свирил в Габровския народен ансамбъл. От 1960 г. и понастоящем свири в Държавния ансамбъл „Ф. Кутев“ — София. Отпечатал е сборник от свои хора и ръченици. Концертирал е в СССР, Италия, ФРГ, Тунис, Индия, Полша, ГДР, Чехословакия и др. Носител е на 5 златни и сребърни медали. Изпълнител е на телевизията. Има записи по радиото и на грамофонни плочи.

23. ПЕНКО ГЕОРГИЕВ — роден през 1941 г. в с. Буховци, Търговишко. От 1960 година свири в народния оркестър при ОНС — Габрово. От 1967 г. и понастоящем свири към оркестъра при Българското радио и телевизия. Има много участия по телевизията и записи по радиото. Посетил е над 10 страни в Европа.

24. ГЕОРГИ ПЕНЕВ — роден в гр. Стралджа, Ямболско, през 1953 г. Завършил ВМПИ — Пловдив. Сега е директор на СМУ — Котел. Свирил е в оркестъра на Радио Пловдив, ДФА „Тракия“ — Пловдив, с много записи по радиото и участия по телевизията.

25. ЛЮБЕН ДОСЕВ — роден през 1953 г. в гр. Плевен. Завършил е ВМПИ — Пловдив, а сега е асистент и преподавател към същия. Свирил е в ДФА „Тракия“ —

Пловдив, в оркестъра към Радио Пловдив. Има записи по радиото и много участия по телевизията.

26. ИВАН АНТОНОВ — роден през 1956 г. в с. Раховци, Габровско. Завършил е ВМПИ — Пловдив. Свирил в ДФА „Тракия“ — Пловдив. Лауреат е на Х световен фестивал в Берлин, на XI в гр. Хавана — Куба. Посетил над 15 страни.

27. ДАНЧО ВАСИЛЕВ РАДУЛОВ — роден през 1957 г. в гр. Суворово, Варненско. Завършил е ВМПИ. Сега е ръководител на оркестъра към народния ансамбъл при ОНС — Варна. Посетил е много страни на Европа. Има записи по радиото и участия в телевизията.

28. ГЕОРГИ Т. ГЕОРГИЕВ — ЧАЛГАТА — роден през 1958 г. в с. Елена, Хасковско. Учил във ВМПИ — Пловдив. Посетил е Мексико, Колумбия, Франция и др. страни. Свирил в ДФА „Тракия“ — Пловдив. Почина през 1983 г. Остави много, но неизличими записи в Харманлийската тройка. Беше многократен участник в програмата на телевизията.

29. СТОЯН СТОИЛОВ от с. Николаево, Сливенско. Лауреат на IX фестивал — София. Носител на златни медали от национални фестивали. Свирил е в Държавния ансамбъл — София, а сега в ансамбъла при ОНС — Сливен. Има записи по радиото и на грамофонни плочи.

30. НЕЙЧО ГЕОРГИЕВ — от с. Грозден, Бургаско. Лауреат е от наши фестивали. Има записи по радиото и грамофонни плочи.

31. АЛЕКСАНДЪР ИЛИЧ ЕПЛЕР — САШО. Две години учил във ВМПИ — Пловдив (от 1974 до 1976 г.). Понастоящем усвоил и гайда и гъдулка. Създаде ансамбъл от български народни песни и танци, с които гастролира из целия американски континент и разнася славата на българския фолклор.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕЖДАЩИ ДУМИ	5
В НАРОДНАТА ПАМЕТ	
Между истината и легендата (Алгелаз Стоян войвода)	9
Двамата Еновци (Ено Дарандиолу и Ено Стайков)	15
МАЙСТОРИ КАВАЛДЖИИ ОТ СТАРОТО ПОКОЛЕНИЕ	
Облог за няколко стада (Георги Шопа)	23
И плен добруджанци с тракийски мелодии (Янко Котленето)	25
Пръв и на 80 години (Нягула Митев)	27
Повече от 1000 мелодии (Марем Аранцето)	29
Внук и син на кавалджии (Никола Драгански)	32
С кавал във фашистките концлагери (Георги Юруков)	36
С Нягула — по цял ден на хоро (Слава Митев)	38
Когато чуе по радиото „Алфатарски ръченик“ (Йордан Ивандов Господинов)	40
Прочут от Дунав до Черно море (Кольо Неделчев Чаушев)	47
Един от „Тракийската тройка“ (Станисла Паяков)	51
С нежност и галюност (Иван Йорданов Ивандов)	55
Той пръв показа на света какво може кавалът (Георги Кехайов)	59
Ветеранът, когото всички обичат и тачат (Драган Каранински)	62
Да имаш ученик като Никола Гацев (Димитър Елир-Кювлийски)	69
Рано секнали мелодии (Иван Мешкаргов)	71
Преждевременно си открие самобитен талант (Стойко Кингов)	76
От масурените свирки до майсторството (Дино Николов Султанов)	82
Останах си да свира на село (Димитър Кляков)	86

МАЙСТОРИ КАВАЛДЖИИ НАШИ СЪВРЕМЕНИЦИ

До Шумен пеша за кавал (<i>Стойко Митев Стойков</i>)	91
За втори път кавалджия (<i>Тодор Калоферов</i>)	94
Първата стъпка — със свирка от... крак на църкел (<i>Тодор Стойков</i>)	98
Апостол на разпространяването на народната песен (<i>Цвятко Благоев</i>)	101
Да търсиш един майстор, да откриеш друг (<i>Васил Милев</i>)	106
И жената може с кавал да омайва (<i>Неди Кирова Георгиева-Аврамова</i>)	109
Представител на родопското свирене (<i>Илия Георгиев Михалев</i>)	115
Той разкри до предел възможностите на кавала (<i>Никола Ганев</i>)	117
За ченз-кавала ли ще занесеш? (<i>Стоянка Караванова-Тоскова</i>)	136
От овчарче — до концертмайстор (<i>Любомир Стефанов Ангелов</i>)	140
От цевта на стара пушка... или пътят до човек—оркестър (<i>Тодор Праианов</i>)	143
Възпитател на млади кадри (<i>Кольо Вангелов</i>)	147
Кавалът му ще те издуха... (<i>Досю Милков</i>)	149
Както му казваме — <i>Шона Пешо (Петър Бачев)</i>	152
Директорът кавалджия (<i>Стоян Чобанов</i>)	155
Струваше ми се, че нищо не давам, въпреки овациите (<i>Ганчо Великов</i>)	158
Меракът надделя (<i>Милчо Манов</i>)	161
Няма мелодия, която да му се опре (<i>Стоян Великов</i>)	168
Собствени майсторски решения (<i>Кольо Костов</i>)	171
Семейна „Ямболска тройка“ в Русенско (<i>Иван Цонев Пенев</i>)	174
Синът надминава бащата (<i>Дилчо Железов Димов</i>)	176
Самороден талант (<i>Матю Добрев Милев</i>)	178
Страници, в които става дума за автора на тази книга	181
ДРУГИ МАЙСТОРИ НА КАВАЛДЖИЙСКОТО ИЗКУСТВО У НАС, НЕНАМЕРИЛИ МЯСТО В КНИГАТА	191

Слав Дагански КАВАЛЪТ СВИРИ, ГОВОРИ

Литературна обработка *Атанас Лазовски*
Контролен редактор *София Янвска*
Художник *Веселина Грамадинова*
Художник-редактор *Веселин Христов*
Технически редактор *Васко Вергилов*
Коректор *Елена Цветкова*

Българска, I издание
ЕКП 07/953622311/5605—169—85
Издателски № 2287
Формат 84×108/32
Печатни коли 12,50
Издателски коли 10,50
Условно издателски коли 10,32
Тираж 2607
Дадена за набор на 15. II. 1984 г.
Излязла от печат на 25. II. 1985 г.

Издателство „Христо Г. Данов“ — Пловдив
Печатница „Димитър Благоев“ — Пловдив

Цена 1,11 лв.